

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ»
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКА МІСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
СПІЛКИ КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ**

**МОСКОВСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ МІЛІТАРНЕ І СВІТОГЛЯДНЕ
ПРОТИСТОЯННЯ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ**

**Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції
11 – 12 грудня 2024 року**

м. Кам'янець-Подільський, 2024 р.

Рекомендовано до поширення в мережі «Інтернет»
Вченою радою Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
(протокол № 4 від 27 грудня 2024 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Тріпак М. М.: Заслужений працівник освіти України, академік НАН вищої освіти України, ректор НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», професор кафедри фінансів, обліку та оподаткування імені С. Юрія, доктор економічних наук, доцент; **Дерлиця А. Ю.:** к.е.н., в. о. проректора з наукової та міжнародної діяльності, НРЗВО КПДІ; **Палилюк О. М.:** к.і.н., в. о. декана факультету соціо-психологічної діяльності, реабілітації та професійної освіти, НРЗВО КПДІ; **Скрипник А. Ю.:** заступник голови, д.і.н., професор, завдувач кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук, НРЗВО КПДІ; **Михайлик А. О.:** к.і.н, доц., керівник сектору наукової роботи відділу міжнародних зв'язків, комунікації та інноваційно-наукової роботи, доцент кафедри професійної та спеціальної освіти, НРЗВО КПДІ; **Шевчук О. В.:** к.пед.н., викладач кафедри цифрових, освітніх та соціо-економічних технологій, НРЗВО КПДІ; **Касап В.В.:** завідувач навчальної лабораторії.

М 82 Московсько-українське мілітарне і світоглядне протистояння: історія та сучасні виклики. Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (м. Кам'янець-Подільський, 11–12 листопада 2024 р.). Кам'янець-Подільський : НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», 2024. 118 с.

Збірник містить матеріали II Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції «Московсько-українське мілітарне і світоглядне протистояння: історія та сучасні виклики», яка відбулась 11–12 грудня 2024 р. (НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут м. Кам'янець-Подільський), з актуальних питань історії та сучасності антагонізму у російсько-українських відносинах.

Відповідальність за висвітлений матеріал у публікаціях несуть автори наукових праць.

Видано в авторській редакції.

Зміст

ВІЙСЬКОВІ КОНФЛІКТИ МІЖ ВІЙСЬКОМ ЗАПОРІЗЬКИМ ТА МОСКОВІЄЮ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.	6
<i>Євген Белка</i>	
Іван Виговський як уособлення збройного виклику московському імперіалізму	6
<i>Андрій Гурбик</i>	
Історичний досвід мілітарного протистояння з Московською державою в трактаті Юрія Немирича про московську війну «DISCURSUS DE BELLO MOSCOVITICO ANNO 1632»	8
<i>Олександр Крупка</i>	
Відносини Гетьманщини з Московським царством у середині XVII ст.: початок і причини протистояння	11
<i>Алла Охримович</i>	
Переяславська рада 1654 року як наступ на українську автономію	14
ІМПЕРСЬКИЙ НАСТУП РОСІЇ НА АВТОНОМІЮ ГЕТЬМАНЩИНИ У XVII СТ.	17
<i>Анна Диптан</i>	
Імперський наступ Росії на автономію Гетьманщини у XVIII ст.	17
<i>Яна Жилінська</i>	
Плани Росії щодо Гетьманщини у XVIII ст.	18
<i>Анжеліка Мільчева</i>	
Імперський наступ Росії на автономію Гетьманщини у XVIII ст.	21
АНЕКСІЯ ТА ОКУПАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У XIX СТ. – ПОЧАТКУ XX СТ.	23
<i>Едуард Боришук</i>	
Військово-політичні передумови Листопадового повстання 1830-1831 рр. на Правобережній Україні	23
<i>Марія Мельничук</i>	
Селяни і робітники на Поділлі в роки Революції 1905–1907 рр.	26
<i>Анатолій Скрипник</i>	
«Розбійники в одностроях» (злочинні дії російських солдатів на Поділлі у середині XIX ст.)	28
<i>Павло Хоменко</i>	
Роль Росії в розділах Речі Посполитої в кінці XVIII століття. Історіографія питання та оцінки зарубіжних істориків	34
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ АНТАГОНІЗМ ПІД ЧАС УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917–1921 РР.	36
<i>Тетяна Березовська</i>	
Перша війна радянської Росії проти Української Народної Республіки (1917–1918) та сьогодення: історичні паралелі	36
<i>Олександр Гадинко</i>	
«Велика війна» 1914-1918 рр. очима сучасника (З автобіографічних заміток Д.Лібенвайна)	38

Роман Даниленко

Антиукраїнська спрямованість російського більшовицького терору
в Україні в грудні 1917 – квітні 1918 рр. 41

Володимир Джаламан

Національно-визвольні змагання українців 1917–1921 рр.: політичні та
військові аспекти боротьби за незалежність 44

Геннадій Кучеров

Протистояння радянського режиму з товариствами «Просвіта»
Правобережної України у 1921 р. 46

Назарій Полуйко

Місце та значення Західноукраїнської Народної Республіки у відродженні
української державності 49

НАСИЛЬНИЦЬКИЙ НАСТУП РАДЯНСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ НА УКРАЇНСЬКУ ІДЕНТИЧНІСТЬ У 20-30-ТІ РР. ХХ СТ. 51

Олександр Атаманчук

Антибільшовицький рух селян в Дунаєвецькому районі в 30-х рр. ХХ ст. 51

Валентина Загалевиц, Людмила Белінська

Русифікація як засіб нищення української ідентичності 53

Андрій Карабодін

Прагнення до боротьби: ініціативи української еміграції щодо вступу
до західноєвропейських армій на початку Другої світової війни
(за матеріалами журналу «Тризуб») 56

Артур Михайлик

Мотив «війни» в радянській ідеології на території України
в 30-х роках ХХ ст. 58

Володимир Парацій

Радянська окупація в долі пам'яток: Бережанський замок в трагічних
проявах Другої світової війни 61

Інна Позднякова

Організаційне оформлення цензурної системи на етапі утвердження
радянської влади 65

УКРАЇНСЬКИЙ МІЛІТАРНИЙ РУХ ОПОРУ ПРОТИ МОСКОВСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ (1941 Р. – КІНЕЦЬ 1950-Х РР.) 68

Дмитро Аврамуک

Волинська Січ: трагічний кінець повстанської республіки 68

Сергій Михайленко

Націоналістичний рух на Лівобережній Київщині під час Другої світової
війни 71

Катерина Нагребельна

Космацька повстанська республіка 73

АНТИМОСКОВСЬКИЙ ДИСИДЕНТСЬКИЙ РУХ (СЕРЕДИНА 1950-Х РР. – КІНЕЦЬ 1980-Х РР.) 75

Юля Стецюк, Сергій Косовський

Феномен української інтелігенції у боротьбі з російською окупаційною
владою в середині 1950-х рр. – кінці 1980-х рр. 75

ЦІЛЕСПРЯМОВАНА ШИРОКОМАСШТАБНА АГРЕСІЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ (1991 Р. – 2024 Р.).....	78
<i>Ганна Голуб</i>	
Роль жінки в контексті збройного протистояння РФ та України в період російсько-української війни 2014-2024 років.....	78
<i>Михайло Гордієнко</i>	
Геноцидні практики російської агресії як інструмент асиміляційної політики	80
<i>Інна Гуменюк</i>	
Атрибути проблемного поля дослідження наслідків російсько-української війни	83
<i>Євгенія Значко</i>	
Експорт сільськогосподарської продукції України під час війни: виклики та можливості.....	87
<i>Анна Кравченко</i>	
Цілеспрямована широкомасштабна агресія російської федерації проти України (1991-2024 р.).....	90
<i>Анастасія Красильникова</i>	
Енергетичний тероризм Росії.....	93
<i>Лариса Лім</i>	
Російсько-український антагонізм у контексті зіткнення світоглядів	95
<i>Олег Марченко</i>	
Осмислення ідентичності українства в умовах російської агресії	97
<i>Тетяна Моїсєєва, Микола Корніленко</i>	
Український спорт під час війни	100
<i>Ілля Опарін</i>	
Зміни відносин між країнами Вишеградської групи після повномасштабної російсько-української війни.....	103
<i>Тетяна Сергієнко</i>	
Консолідація українського суспільства як фактор протидії військовій агресії російської федерації: досвід 1991–2024 років.....	106
<i>Марія Срібна</i>	
Показ сучасної російсько-української війни на прикладі Національного музею історії України	111
<i>Микола Стригун</i>	
"Маски агресії": наративи російської пропаганди	113
<i>Богдан Фартушняк</i>	
Формування ціннісних основ військового лідерства підпорядкованого особового складу	115
Алфавітний покажчик	117

ВІЙСЬКОВІ КОНФЛІКТИ МІЖ ВІЙСЬКОМ ЗАПОРІЗЬКИМ ТА МОСКОВІЄЮ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.

Євген Белка

викладач вищої категорії

*ВСП «Фаховий коледж харчових технологій та підприємництва
Дніпровського державного технічного університету»*

м. Кам'янське, Україна

zvonn@ukr.net

ІВАН ВИГОВСЬКИЙ ЯК УСОБЛЕННЯ ЗБРОЙНОГО ВИКЛИКУ МОСКОВСЬКОМУ ІМПЕРІАЛІЗМУ

Ранньомодерне уявлення про державу і державотворення значно відрізнялося від сучасного. А тому і протистояння між Козацькою Україною і Московією, яка з часу своєї появи, а особливо з другої половини XVII століття, формувалася як держава євразійська та імперська, має свої специфічні риси. Крім того, враховуючи, що політична ситуація в землях Війська Запорозького все більше набували рис громадянської війни, ситуація ставала ще більш запутанішою.

Незаперечним фактом є одне, триста років існування в складі різних державних утворень і остаточне формування українського (руського) етносу десь наприкінці XV - на початку XVI століття, не сприяли уніфікації політичних систем Війська Запорозького і Московської держави.

Як зазначає відомий історик і популяризатор історії України Сергій Плохій: «8 січня 1654 року, коли царський посол Василь Бутурлін прийняв в Переяславі присягу на вірність українського гетьмана Богдана Хмельницького та його військової верхівки, було зроблено ключовий крок до того, що російські імперські історики згодом назвуть «об'єднанням Русі», а їхні радянські послідовники змінять на «воз'єднання України з Росією». Але документ, підписання якого пізніше було прославлене як «воз'єднання», більше підкреслював не єдність, а відмінності» [4 с.39].

І ці відмінності далися взнаки дуже скоро, коли Московське царство, налякане успіхами Швеції на польських теренах, уклало, у жовтні 1656 року, Віленське перемир'я з Річчю Посполитою, абсолютно проігнорувавши інтереси молодшої Козацької держави. І хоча до смерті Богдана Хмельницького у серпні 1657 року, Переяславська угода формально діяла, козацькі війська були спрямовані на підтримку князя Трансильванії, союзника Швеції.

Тобто, спадщину по собі старий Гетьман залишив дуже суперечливу, яка створювала умови для суперечливих дій його спадкоємців.

Експеримент Богдана із запровадженням принципу спадкової влади, через обрання гетьманом його сина Юрія, закінчився повним провалом. І досвідчений соратник Хмельницького, його Генеральний писар, призначений на посаду регента юнака, прибрав його і організував власне обрання на керівну посаду на Корсунській раді. Людиною, яка привласнила гетьманську булаву, після усунення Юрія Хмельницького восени 1657 року, став Іван Виговський [3 с.157]

Але, гетьманська влада в руках Івана Виговського означала шляхетський переворот в козацькій державі, бо походив він із впливового шляхетського православного роду. Політичній стабільності це не сприяло

Події дуже швидко набирали обертів. Назривав, по-суті, громадянський конфлікт, ініціаторами якого стали, по-перше, запорожці, яких "відсунули від

справ" і навіть назву їхню Гетьманщина запозичила (офіційна її назва - Військо Запорозьке), а по-друге, частина старої, довоєнної реєстрової козацької старшини, яка вважала, що має повне право бути панівною верствою.

Іван Виговський і прихильники гетьмана бачили взірцем подальшого державотворення аристократичну республіку, а значна частина козацької старшини уявляла державну організацію як мілітарний табір, що стоїть на захисті православ'я.

І невдовзі ці два погляди на майбутнє зіштовхнулися в бою.

Ясна річ, що ні Москва, ні Варшава в стороні не залишились, але Варшава, як показали подальші події, виявила, все ж таки, більше конструктиву, ніж раніше.

Спаляхнуло антигетьманське повстання, головними рушіями якого були запорожці, незадоволена частина козацької старшини і голода. Майбутній кошовий отаман і народний улюбленець Іван Сірко називав Виговського не інакше як "собакою", а діючий кошовий Яків Барабаш був серед ватажків повстання. Москва підбурювала заколотників, щоб за своєю старою (і взагалі, імперською) традицією, сіяти хаос і затверджувати свої права на нових територіях.

Вирішальна битва відбулася 31 травня (13 червня) 1658 року під Полтавою. 60-тисячній козацько-татарській армії, до якої була залучена значна кількість найманців-сербів протистояли 40-тисячні загони козаків та погано озброєних повстанців. У бою загинуло близько 10-16 тисяч бунтівників, вони були вицент розбиті, а татари отримали від гетьмана дозвіл забирати ясир аж до міста Лубни та річки Сули [2 с.153].

Битву було виграно, лідери заколотників загинули в бою (Мартин Пушкар), або страчені (Яків Барабаш), але протистояння в середині українського суспільства нікуди не поділося, та й Москва, васалом якої все ж таки вимушений був визнавати себе Іван Виговський, то визнавала його гетьманом, то висловлювала сумнів в його легітимності.

Саме тому, погляд української правлячої верхівки, а також частини політичної спільноти, знов сфокусувався на можливостях домовитися із Варшавою.

Подібні ідеї були не нові, на них базувалася ще Зборівська мирна угода 1649 року, але тоді в запалі війни вони не були реалізовані.

Тепер же Корона була більш схильна до обговорення, а Гетьманщина, вважаючи себе зрадженою Московією, теж пішла на зближення.

16 вересня 1658 року, у місті Гадяч, українська та польська делегації уклали угоду, підтверджену Козацької радою, що складалася з прихильників Івана Виговського.

Запорізьке військо, під назвою "Великого Князівства Руського", повинно було стати однією з трьох складових Речі Посполитої. Широкі автономні права князівства повинні були забезпечити станові привілеї української православної шляхти. Забезпечувала свої переваги і верхівка козацької старшини.

Московський цар Олексій Михайлович сприйняв цю новину як зраду і почав збирати військо. Висловлював невдоволення широкими автономними правами Великого князівства Руського і Сейм у Варшаві.

В цих умовах Іван Виговський показав себе як видатний військовий організатор. Він зміг зібрати велике військо і домовитись із союзниками для організації збройного опору Москві.

Генеральна битва відбулася 27-29 червня 1659 року неподалік м.Конотоп. Московські війська було розбито, до сорока тисяч ворогів загинуло, була знищена елітна московська кіннота [3 с. 160].

Але ж, ... Польський Сейм затвердив Гадяцьку угоду в значно урізаному вигляді

(і щодо території, і щодо політичної автономії, і щодо чисельності війська), не дивлячись на палкий виступ уповноваженого Гетьмана, генерального писаря Юрія Некрича: «Ми народилися у свободі, виховані у свободі, і як вільні люди, повертаємося до неї» [3 с. 161].

А далі, збіг декількох чинників: робота Москви, міжконфесійне протистояння, невдоволення козацької старшини "урізаними" правами Гадяцької угоди, на бік опозиції перейшов навіть Іван Богун, який до того виступав на стороні Івана Виговського. «Ти привіз мені смерть» [3 с.161] сказав Іван Виговський кур'єру з Варшави, який привіз йому затверджені умови, а невдовзі, під тиском повсталих, зрікся гетьманства.

Ворота до Руїни було відкрито. Вважаю, що Іван Виговський із своїм прагненням побудувати в Україні типову ранньомодерну державу республіканського типу, був втраченим шансом для нашої країни. Дуже неоднозначна і суперечлива постать в дуже неоднозначні і суперечливі часи.

Список використаних джерел:

1. Мицик Ю., Бажан О., Власов В. Історія України. 2-ге видання, доповнене і перероблене. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 591 с.
2. Петровський В., Радченко Л., Семененко В. Історія України. Неупереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі. Харків: Видавничий дім «Школа», 2007. 592 с.
3. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності.. Перероблене і доповнене видання. Харків: «Клуб сімейного дозвілля», 2021. 512 с.
4. Плохій С. Загублене царство. Історія «Русского мира» з 1470 року до сьогодні. Харків: «ФОЛІО», 2020. 308 с.

Андрій Гурбик

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник,

старший науковий співробітник

Інституту історії України НАН України

м. Київ, Україна

agurbyk@gmail.com

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД МІЛІТАРНОГО ПРОТИСТОЯННЯ З МОСКОВСЬКОЮ ДЕРЖАВОЮ В ТРАКТАТІ ЮРІЯ НЕМИРИЧА ПРО МОСКОВСЬКУ ВІЙНУ «DISCURSUS DE BELLO MOSCOVITICO ANNO 1632»

Актуальним напрямком розвитку історичних досліджень є вивчення державницької й військово-політичної діяльності еліти на різних етапах історичного розвитку. Важливим для цього є XVII ст., коли відбувалось творення Української козацької держави та нової еліти, рекрутованої з козацької старшини та інших станів тогочасного суспільства. Показовою у цьому сенсі є діяльність відомого військово-політичного й державного діяча Юрія Степановича Немирича (1612-1659 рр.) – в різні періоди київського підкоморія, канцлера Великого князівства Руського, генерал-майора шведської армії, а згодом полковника

Українського козацького гетьманату. Отримавши ґрунтовну домашню освіту, здібний юнак вступає до Раківської аріанської академії – головного центру протестантизму в Речі Посполитій. Активно студіює географію, математику, старі й нові мови, діалектику. А на початку 1630-х років Ю. Немирич вирушає в навчальну подорож до Західної Європи, де здобуває освіту в Амстердамі, Копенгагені, Лейдені, Оксфорді, Кембріджі, Сорбоні, Падуанському й Базельському університетах [1, с. 120-124; 2 с. 77-81].

В результаті Ю Немирич приступив до написання власних праць, в яких аналізує політичну модель європейських держав й формує свій державний ідеал, який бачить в республікансько-федеративному устрої по типу тогочасних Голандії і Швейцарії, виступає воєнним істориком та теоретиком. Особливо це стосується виданої ним у Парижі в 1634 р. латиномовної праці «Discursus de bello Moscovitico anno 1632» (Розвідка про Московську війну 1632 р.). І хоча вказаний трактат про війну з московитами був написана 20-літнім юнаком, він свідчить про глибокі системні знання автора з історії найважливіших битв, географічних умов Польщі, України та Московії, стратегії й тактики, застосування точних математичних розрахунків у військовій справі тощо [1, с. 121].

Загалом трактат «Discursus de bello Moscovitico anno 1632» був результатом, як блискучої європейської освіти, так і чималого власного ратного досвіду її автора. Оскільки сам Ю. Немирич в той час очолював власні надвірні зағони у війнах Речі Посполитої з Московією (Московсько-польська віна 1632–1634 рр.) та Швецією. І все це в умовах Тридцятирічної війни (1618–1648 рр.) в Європі та другої хвилі українських козацьких повстань 1625-х – 1638-х рр. (під керівництвом М. Жмайла, П. Бута (Павлюка), Д. Гуні, Я. Остриниці) [1, с. 120-124; 2 с. 77-81]. Таким чином, сама епоха з її перманентними військовими конфліктами вимагала інтелектуальних рефлексій з цього приводу, і перш за все, нотування й узагальнення «свіжого» історичного досвіду та концептуального теоретичного осмислення воєнного мистецтва. Свою працю «Discursus de bello Moscovitico» сам Ю. Немирич скромно називав: «відповідне обставинам слабке свідчення моєї любові до Вітчизни» [3, с. 152].

До основоположних передумов успішного ведення війни Ю. Немирич відносив організаційні заходи та відповідне матеріально-мобілізаційне забезпечення армії в державі: «Передбачливі народи завжди якнайкраще оплачували [військові потреби]» [3, с. 137]. Оскільки, «Той, хто не забезпечує належне постачання [війську], зазнає поразки без меча» [3, с. 137–138]. Особливої уваги слід було надавати модернізації озброєння. А також наголошував на важливості взаємодії сухопутних і водних родів військ. Важливою складовою успіху воєнної кампанії, як вважав Ю. Немирич, мала стати належна організація військової розвідки з допомогою якої «сили супротивника повинні бути вивчені по можливості не гірше, ніж свої власні» [3, с. 141, 148–149]. Проаналізував методи розвідки за часів найвеличніших давніх полководців (перського царя Кіра II Великого (590-530 рр. до н.е.), правителя імперії Ахеменідів Ксеркса I (518-465 рр. до н.е.), карфагенського полководця Ганнібала (247-183 рр. до н.е.)). Особливе значення у військовій доктрині Юрія Немирича відводилося правильному розташуванню військ в таборах та гарнізонах, організації внутрішнього життя та сторожової служби.

Аналізуючи стратегію ведення сучасної йому війни, Ю. Немирич обстоював думку про переваги несподіваного превентивного удару: «Не треба чекати, доки ворог наблизиться до кордонів або до лона Вітчизни» [3, с. 149, 150–151]. А також ратував за якнайшвидше перенесення бойових дій на територію супротивника. Для цього слід зосередити поважні сили на найслабшій ділянці супротивника. Надалі обов'язково слід зайняти на ворожій території стратегічні висоти. Водночас Ю. Немирич підкреслював:

«Добре забезпечує від ворога належний вишкіл війська і битва, розпочата за сприятливих обставин і часу. Не менш допомагає дуже сувора дисципліна, [яка] гамує чвари, стримує заколоти» [3, с. 149, 150–151].

Аналізуючи важливі загальні принципи воєнної стратегії, Ю. Немирич продемонстрував і широку обізнаність із конкретними тогочасними реаліями обороноздатності Речі Посполитої та її супротивника Московії, й виробив актуальні для того історичного періоду рекомендації щодо воєнних дій супроти останньої: «Позаяк же Московія накопичує засоби ззовні, то необхідно оволодіти її торгівельними центрами» [3, с. 144]. Водночас автор «Discursusu» обґрунтовував важливість ведення психологічної війни супроти агресора: «Полум'я чварів треба роздмухувати у їхньому війську всюди і в [царському] палаці слід підтримувати всіляко. Саме жорстокість влади, неволя мешканців, пересиченість [московитів] війною завжди викликали велику ворожість у них до володаря» [3, с. 144, 145]. Водночас Ю. Немирич досить чітко аналізував традиційні слабкі і сильні сторони московського війська, підкреслюючи ту обставину, що вони завжди роблять ставку в основному на кількісну перевагу своїх сил: «сила ворожих [московських] військ радшеу чисельних людських ресурсах і ґрунтується вона більше на кількості, ніж на якості» [3, с. 144, 145].

Стосовно ж тогочасних українських земель, то окремим із них відводилась вагома роль в протистоянні з Московією та в геополітичних конструкціях військової доктрини Ю. Немирича: «Аж до цього часу уповні й безоплатно постачало війську провіант Поділля. Сусідні ж провінції [поводилися пасивно] так, ніби не було в них жодного страху передворогом... Тепер, окрім Литви [ВКЛ], ближче до театру воєнних дій знаходяться Київщина і Брацлавщина, і, отже, їм набагато важче» [3, с. 138]. Тому рекомендувалося провести спеціалізацію й розподілити функції окремих регіонів під час війни: «гроші та продовольство брати з віддалених [провінцій], а провіант – з сусідніх [наближених до лінії фронту]. А також завбачливо слід було створювати на порубіжжі з ворожою Московщиною необхідні запаси боєприпасів і продовольства: «також [все] найнеобхідніше всюди у коморах по укріплених містах, на берегах Борисфена та інших річок [поставляти]». А в регіонах прилеглих до театру бойових дій важливими бачилися інфраструктурні об'єкти: «дороги для війська і розгорнуті зимові квартири справлятимуть вирішальний вплив на хід подій» [3, с. 138].

Також Ю. Немирич важливу роль у веденні війни відводив порубіжним з Московією містам і фортецям, що «омиваються Десною і Борисфеном», які автор «Discursusu» рекомендував «сильно укріпити військом, а для їхньої безпеки заготовити продовольство і зброю», щоб не залишалось «якогось місця, легкого і доступного для входу [ворожих полчищ]» [3, с. 139, 152]. Особливо наголошувалося на використанні для цієї мети полків українського козацтва: «Придасться і козацька сила, що допомагає регулярним загонам», оскільки «ця сила розосереджувалась би по провінціях, по укріпленнях у вигляді військових захисних постів і за нагоди піднімалась би на ворога» [3, с. 139, 152].

Актуальними є роздуми Ю. Немирича про бойовий дух війська та деякі морально-етичні проблеми війни: «Всюди згідно із звичаями більшості народів [у військах] неухильно забезпечується сувора дисципліна». І водночас досить самокритично зазначив, що «у нас недостатньо суворості щодо розбещених і набагато менше, за деякими винятками, справедливості щодо людей заслужених» [11, с. 140, 141]. Особливо наголошувалося на необхідності вшанування ветеранів-героїв, кожен з яких «сподівається, що слава про його подвиги буде шанована як святиня і перейде до нащадків» [3, с. 140, 141]. І

особливо радив ретельно «дбати про поховання померлих [загиблих героїв]» [3, с. 140, 141].

Підсумовуючи історичний досвід ведення війн, Ю. Немирич пише про важливість дбайливого ставлення до особового складу військових підрозділів і фактично засуджує здобуття перемоги будь-якою ціною: «Даремним є таке військове мистецтво, коли є свіжий досвід, випробуваний всіма державами християнського імені і краще ними цінується: менше витратити воїнів, а більше грошей» [3, с. 151].

Список використаних джерел:

1. Лоський І. Юрій Немирич – канцлер Великого князівства Руського // Хроніка 2000. 1995. №1.
2. Титов В. Юрій Немирич та його праця «Discursus de bello Moscovitico» // Конотопська битва 1659 року. Зб. наук. праць. К., 1996.
3. Немирич Ю. Роздуми про війну з московитами. Ясновельможному Р. Гойському, володимирському каштелянові і своякові // Хроніка 2000. 1995. №1.

Олександр Крукпа,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри журналістики та українознавства

Національний університет водного господарства та природокористування,

м. Рівне, Україна

o.v.krupka@nuwm.edu.ua

ВІДНОСИНИ ГЕТЬМАНЩИНИ З МОСКОВСЬКИМ ЦАРСТВОМ У СЕРЕДИНІ XVII СТ.: ПОЧАТОК І ПРИЧИНИ ПРОТИСТОЯННЯ

Історія Української козацької держави (Гетьманщини) охоплює різні аспекти політичного, військового та державного будівництва. Важливою складовою Визвольної війни українського народу та Української революції середини XVII ст. була зовнішньополітична діяльність козацької еліти, спрямованої на пошук союзників та здобуття міжнародного визнання. На пошук військово-політичної підтримки Гетьманщини у світі та укладання союзних договорів із сусідніми державами спрямовувалася дипломатична активність гетьмана Богдана Хмельницького та його наступників на чолі Війська Запорізького як державного утворення, яке прагнуло закріпити власний суверенітет через підписання міжнародно визнаних актів.

Саме за часів Богдана Хмельницького розпочалися переговори Війська Запорізького з Московським царством, які зрештою призвели до підписання «березневих статей» 1654 року. Договір передбачав відносини підданства Гетьманщини з визнанням з боку московського царського уряду широких суспільних статусних можливостей козацтва та повноважень козацької старшини у сфері внутрішньої політики на окресленій письмовою угодою території.

Українсько-московські відносини у період Гетьманщини мали різні виміри: і стратегічного союзництва, заснованого на договорах, і державно-політичного і мілітарного протистояння. Місцем напруги, лініями перетину інтересів, що призводило до погіршення відносин, розриву договорів і до прямого військового конфлікту у різні періоди було ставлення московського центрального уряду до суб'єктності козацької держави, до суверенітету Гетьманщини.

До кінця правління Богдан Хмельницький залишався відданим українсько-московським домовленостям, розраховуючи з допомогою московського царя та московського війська реалізувати національну програму українського визвольного руху: встановити козацький закон і адміністрацію на руських (українських і білоруських) землях, які входили до складу Речі Посполитої. Визнання чинності «березневих статей» не обмежувало Богдана Хмельницького у намаганні розширювати коло союзників Української козацької держави. Такій зовнішньополітичній стратегії сприяла і політика Московського царства, яка у 1656 році підписала перемир'я з Річчю Посполитою у Вільні. Досягнуті домовленості передбачали припинення воєнних дій і визначення тимчасового кордону, що залишало значну частину руських земель під юрисдикцією Речі Посполитої, а, отже, поза досяжністю козацького війська і козацької адміністрації [1, с. 200].

Активізація зусиль Богдана Хмельницького на міжнародному рівні у кінці 1656 – у першій половині 1657 рр. була спробою подолати обмеження українсько-московського договору, намаганням побудувати таку міжнародну систему безпеки Гетьманщини, яка би передбачала укладання низки договорів із країнами з метою гарантування козацького суверенітету над руськими землями. Таке міжнародне позиціонування Гетьманщини спиралося на особливості козацької лицарської самосвідомості, на політичну традицію служіння як договірному обов'язку, на визнанні права і потенціалу суспільства на чолі з козацькою верхівкою встановити політичний і правовий порядок, який би відповідав соціальному укладу, історичним традиціям та культурній самобутності руського народу. У цій зовнішньополітичній стратегії були можливі і укладання нових союзницьких або підданських договорів, і вихід із раніше укладених, якщо вони не відповідали наріжним інтересам козацької еліти та козацької держави.

Богдан Хмельницький заклав основи міжнародної політики України, стратегічною метою якої було збереження і посилення суверенітету Гетьманщини через укладання союзницьких договорів із державами на основі спільного розуміння загроз (ворожі країни), взаємних інтересів (території, владарювання, вплив) та спільних цінностей (релігія, історичне минуле, «давні свободи» – залежно від договору). Наступники Богдана Хмельницького, які успадкували національну програму державотворення та захисту культурного спадку руського народу, намагалися зберегти і посилити власну суб'єктність, проводити внутрішню і зовнішню політику, що відповідала корінним інтересам козацької провідної верстви. Це прагнення йшло у розріз із політикою Московського царства, яка передбачала послаблення гетьманського центру влади, збільшення впливу на українські землі представників московської адміністрації, поширення на них московських законів і порядків.

Гетьман Іван Виговський продовжив лінію на утвердження козацької влади як державної, на інституційне, законодавче та міжнародно-правове посилення Гетьманщини. Як і його великий попередник, Іван Виговський вів переговори та укладав від імені Війська Запорізького міжнародні союзи з іншими державами, при цьому не розриваючи договору підданства (протекції) з Московським царством, який розглядався як важлива складова правової системи міжнародного визнання і підтримки Гетьманщини.

Однак саме на гетьманування Івана Виговського припадає перший розрив відносин Гетьманщини з Московським царством, що стало наслідком втручання московських представників у внутрішні справи Війська Запорізького та відкритої збройної агресії проти Гетьманщини. В універсалі генеральної старшини до іноземних володарів у вересні 1658 року викладено козацьке розуміння природи українсько-московських відносин, які передбачали укладання правового акту

(договору) про протекцію, спираючись на спільні цінності, визнання взаємних інтересів і взаємної вигоди («Ми сподівалися, що з огляду на спільність віри і наше добровільне підданство великий князь московський буде справедливий, прихильним і ласкавим до нас, поступатиме з нами щиро і на свободи наші не замишлятиме, а навпаки примножатиме їх більше, згідно обіцянками своїми») [2, с.434]. Особливо наголошено на добровільності договірних відносин, умові, заснованій на прагненні оборонити святу Східну церкву та зберегти «прадідівську свободу нашу» [2, с. 433].

Тож відповідальність за погіршення відносин, і зрештою за їх повне розірвання, українська сторона покладає на московський царський уряд, який «без усякого приводу з нашого боку», «хитрістю та обманом» заходився організовувати повстання проти гетьмана, а після придушення збройного заколоту вдався до воєнного вторгнення на територію Гетьманщини. Московську сторону звинувачено у спробі «придавити і поневолити нас», у намаганні накласти «ярмо неволі», у бажанні узалежнити і послабити козаків – «мати нас своїми союзниками поневолі» [2, с.434].

В універсалі досить повно визначені пріоритети внутрішньої політики та чітко окреслені геополітичні інтереси Гетьманщини. Перераховано дії Московського царства, які розглядаються як такі, що йдуть у розріз із договірними зобов'язаннями сторін, які не відповідають інтересам Гетьманщини, і навіть шкодять їм (використання козаків у захопленні Литви, втягування козацького війська у війну зі Швецією, посилення військової присутності московського уряду в Києві та в інших частинах України важливих для її обороноздатності).

Українсько-московські відносини у середині XVII ст. вибудовувалися як складова широкої міжнародної коаліції держав, які би виступали союзниками та протекторами Гетьманщини – нового державного утворення, яке прагнуло зберегти і зміцнити власний суверенітет і поширити козацьку юрисдикцію на українські та білоруські землі, більшість населення яких становили вірні східної (православної) церкви. Московське царство розглядалося засновниками Української козацької держави як одна з впливових і сильних держав, договірні відносини протекції з якою випливали з потреб, цінностей та інтересів Гетьманщини.

Порушення договірних умов добровільного підданства Війська Запорізького з боку московського уряду призвело до погіршення становища Гетьманщини, до послаблення її обороноздатності та суверенітету, до розмивання наріжних ідеологічних і безпекових інтересів козацької держави. Втручання у внутрішні процеси, а згодом і відкрита військова експансія Москви проти Гетьманщини зумовили перший розрив офіційних відносин між державами та перший збройний конфлікт між ними. Українсько-московське протистояння вже у період ранньої Гетьманщини виявило глибокі розбіжності у політичному устрої та політичній культурі обох народів і держав, які, як виявилось згодом, стали неподоланими і зрештою призвели до суттєвого обмеження суверенітету, а згодом і до ліквідації автономного утворення Гетьманщини під тиском імперської політики централізму та московського колоніалізму.

Список використаних джерел:

1. Універсали Богдана Хмельницького 1648 – 1657. Київ: Видавничий дім «Альтернативи», 1998. 383 с.
2. Універсали Івана Мазепи (1687 – 1709). Частина II. Київ-Львів: НТШ, 2006. 798 с.

Алла Охримович,

викладач історії

Володимир-волинського фахового коледжу,

м. Володимир, Україна

alla.zagaychuk@ukr.net

ПЕРЕЯСЛАВСЬКА РАДА 1654 РОКУ ЯК НАСТУП НА УКРАЇНСЬКУ АВТОНОМІЮ

Наступ московської влади розпочався значною мірою у 1654 році після підписання Богданом Хмельницьким союзницького договору з московським царем Олексієм Михайловичем. Щоб з'ясувати суть наступу на українську автономію московщини, вернімося до тогочасних подій.

1648 рік, іде Визвольна війни на Запоріжжі, результатом якої стає автономія Гетьманщини. В умовах феодальної Європи проголосити незалежність гетьман Хмельницький не міг. Тож автономія була затиснута між Річчю Посполитою, Османською імперією та Московським царством. Перед тим, як домовлятися з царем, він спробував іншого союзника у боротьбі проти поляків – кримських татар, але ті Військо запорізьке зрадили. Гетьман мав вирішити, с ким будувати союз, щоб берегти автономію.

Слід підкреслити, що причина проведення переговорів була одна – неспроможність Війська запорозького самостійно справитися з Річчю Посполитою для об'єднання усіх українських етнічних земель у єдину державу. Це спонукало Богдана Хмельницького звертатися до московського царя.

Хмельницький розумів, що без союзників Україна не вистійть. Що собою являли такі союзники, як турки, він переконався у ході бойових дій. Контакти не із російським царем підтримувались ще і в 1649 р. Зокрема, у березні 1649 р. Москва надіслала перше офіційне посольство в Україну. В квітні перше українське посольство вирушило у Москву на захист України, прийняти її під високу руку і послати на допомогу військовій сили.

1 жовтня 1653 р. царський уряд скликав Земський собор, учасники якого висловилися за рішення Гетьмана Богдана Хмельницького і все Військо Запорізьке з городами і землями. На підставі цього цар вислав в Україну посольство на чолі з Боярином В. Бутурліним. 31 грудня 1653 р. Росія оголосила війну Польщі.

Спочатку Хмельницький намагається схилити царя до військового союзу та підтримки козацтва. Хмельницький висловлює своє прихильне ставлення до Московського царства та пропонує об'єднатися до боротьби за трон голови Речі Посполитої.

Далі чотири роки посли Хмельницького ведуть перемовини, і в березні 1652 року посол Іван Іскра пропонує негайно прийняти під царську опіку Військо Запорізьке. Царський уряд погоджується взяти лише військо, без території, передбачаючи згодом надати йому землі в межириччі Дону та Ведмедині.

Хоча Військо Запорізьке Низове у прийнятті договору участі не брало й царю не присягалося. В той час, коли після підписання Березневих статей року вплив і присутність Московського царства на землях Гетьманщини посилюлися, Запоріжжя зберігало автономію, юридичною основою якої були грамоти польських королів та Універсал гетьмана Хмельницького 1655 р. Однак, скориставшись історичною ситуацією, зокрема ослабленням Гетьманщини та протистоянням з мусульманським світом, Московське царство фактично здійснює наступ на землі Війська Запорізького.

8 січня 1654 р. в Переяславі зібрали загальну раду на якій гетьман і старшина вирішили віддати Україну під протекторат Російської держави. Юридичний статус України в складі Росії було закріплено Березневими статтями, які відомі під назвою "Договір Богдана Хмельницького".

Згідно з цією угодою Україна зберігала військово-адміністративну систему на чолі з гетьманом. Лівобережна Україна отримала право зносин з іноземними державами. Однак царський уряд, що виступав за політику жорсткої централізації Росії, одразу ж почав обмежувати автономію України, відмінити права її населення, хоча за Березневими статтями російський уряд трактував Україну як окрему державу.

Тим часом Польща почала нову агресію проти України. В березні 1654 р. її військо вторглося на Поділля, Волинь і Брацлавщину. На цей раз українському війську допомагали Росія, яка вже перебувала у стані війни з Польщею. До кінця 1654 р. українсько-російські війська змусили поляків відступити. Взимку 1656 р. Поляки виступили на Умань вже при підтримці кримського пана, але в Ахматівській битві були розгромлені. Були визволені Поділля і майже вся східна Галичина.

Наступ на козацьку автономію супроводжувався чисельним відокремленням територій, що раніше перебували під її контролем. Також процес супроводжувався постійною боротьбою козаків з представниками московської влади, та двома розгромами Січі, що були викликаними численними обманами козаків московською владою та послабленням козацтва через необхідність постійної боротьби з кількома ворогами.

Жодного договору в цей день підписано не було. Після довгих нарад українська сторона все ж таки присягала на вірність царю. В історичних документах говориться про те, що в цей день присягу склали 284 особи.

Згідно з рішенням Переяславської Ради, Правобережна Україна також підпадала під протекторат Росії, але несприятливі результати її війни з Польщею призвели до того, що аж до кінця XVIII ст. ці українські землі залишались під владою польських феодалів і шляхти.

У 1657 р. помирає Б. Хмельницький. Отже, визвольна війна українського народу була не тільки видатною подією історії. Вона дала початок розбудові української державності. Але сприяло національному і культурному відродженню, оскільки було положено край уніатству Речі Посполитої. З другого боку український уряд з самого початку став обмежувати автономію України, а потім поступово знищив її.

Рік за роком уряд Московії послідовно й вправно затягував цей зашморг на шії України. Рік за роком відходив від умови Переяславської угоди.

Так, Переяславська рада стала тією подією, яка докорінно змінила вектор розвитку українства на цілі століття, принісши численні жертви населення й втрату державності, економічного й інтелектуального потенціалу, занепаду духовного життя. І сталося це після присяги на вірність єдиновірному, православному московському цареві Олексію Михайловичу. Тож тут якраз нібито й слухними залишаються слова Тараса Шевченка: «Ой Богдане! Нерозумний сину!...». Проте, Богдан Хмельницький усвідомив свою помилку й привселюдно закликав виправити її, він не здійснив цього через передчасну смерть.

Список використаних джерел:

1. Дар'я Куренная. Переяславська угода з Москвою. Про що йшлося?, Донбас.Реалії, 09 січня 2019. 1-3 с.
2. Ясь О. В. Образи Переяслава в українській історіографії академічної доби

- (початок XIX – кінець 80-х років XX століття) // Переяславська рада 1654 року: (Історіографія та дослідження) / редколегія: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. – Київ, 2003. – С. 524–604.
3. Горобець В. М. Переяславська рада 1654 // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К. : Наукова думка, 2011. – Т. 8 : Па – Прик. – С. 142.
 4. В. Горобець. Переяславська рада 1654 // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К.: Парламентське видавництво, 2011. – С. 550.
 5. Апанович О. М. Українсько-російський договір 1654 року. Міфи і реальність. – К.: Варта, 1994. – 96 с.

ІМПЕРСЬКИЙ НАСТУП РОСІЇ НА АВТОНОМІЮ ГЕТЬМАНЩИНИ У XVIII СТ.

Анна Диптан,

*Здобувачка освіти 2 курсу 611-їст групи кафедри історії,
археології та гуманітарних наук,
факультету дошкільної і спеціальної освіти та історії
«Харківська гуманітарно педагогічна академія»
м. Харків, Україна
annadyptan96@gmail.com*

ІМПЕРСЬКИЙ НАСТУП РОСІЇ НА АВТОНОМІЮ ГЕТЬМАНЩИНИ У XVIII СТ.

На початку XVIII століття Московське царство продовжувало зміцнювати свої позиції. Реформи Петра I були спрямовані насамперед на централізацію всіх сторін державного життя під контролем царизму та ліквідацію розбіжностей між Росією та новоприєднаними територіями. Серед козацької верхівки не було єдиного бачення майбутнього старшини, що посилювало соціальну напругу між козацькою верхівкою та низами. У 1715–1721 роках російські правителі під час завоювання українських земель використовували тиск і підкуп. За наказом Петра I для будівництва Ладозького каналу поблизу Петербургу було доставлено 20 тис. козаків. У міру того, як соціальне життя в Європі поступово перемістилося в міста, міське життя в Гетьманщині поступово занепало. [2, с. 174].

Київ – найбільше місто з населенням близько 2,5-6 тис. осіб. Розмір полкових міст не перевищував 400-600 дворів. Російські чиновники все більше обмежують автономію міст та права на самоврядування.

Більшість населення Гетьманщини – хлібороби. Протягом 18 століття вони поступово втратили особисту свободу та можливість вільного пересування. Більшість землі належала козацькій старшині. До середини XVIII століття вільними залишалися трохи більше 10% сіл. Сотні, якщо не тисячі, селян виконали свої зобов'язання на користь окремих сімей похилого віку. [2, с. 175].

Політика царя призвела до постійних конфліктів між полковниками та гетьманом. Конкретні деталі цього підходу були чітко викладені в листі князя Михайла Голіцина до канцлера Гаврила Головіна: "Для забезпечення нашої безпеки на Україні необхідно перш за все посягти розбрат між гетьманом та полковниками. Коли люди бачать, що у гетьмана немає такої влади, як у Мазепи, вони почнуть засуджувати". Отже, спочатку треба займатися І Скоропадським. Гетьман закликав царя затвердити традиційні права і свободи і пропонував поширити їх у кількох сферах. Зокрема, він вимагав повернення старшині права керувати козаками та усунення російської старшини. Відповідь Петра I була різкою: «Завдяки царській милості українці мають уже стільки волі, скільки жодна країна світу». Цар відповів Решетилівськими статтями 1709 року, які зберігали імперський контроль над фінансами, адміністративними структурами, військовими силами та зовнішньою політикою.

Оскільки директиви з Петербургу виконував московський резидент-наглядач, тиск посилювався. Суворо обмежувалися економічні права: товари, важливі для розвитку торгівлі (шкіри, пряжа, сало, олія), це все дозволялося вивозити лише через московський порт. Козаків, тим часом, відправляли на роботу, а саме на будівництво Ладозького каналу, де вони гинули, як і у військових діях, нічого не

знаючи та не дбаючи про інтереси емірату.

Список використаних джерел:

1. Шупак І. Я., Черкас Б. В., Бурлака О. В., Власова Н. С., Галушко К. Ю., Кронгауз В. О., Піскарьова І. О., Секиринський Д. О. Історія України: підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: УОВЦ "Оріон", 2021., с. 174, с.175.

Яна Жилінська,
*викладачка суспільних дисциплін
ВСП «Барський фаховий коледж
транспортного та будівництва
Національного транспортного університету»
м. Бар, Україна
zilinskayana@gmail.com*

ПЛАНИ РОСІЇ ЩОДО ГЕТЬМАНЩИНИ У XVIII СТ.

Російська імперія у XVIII ст. продовжувала вести агресивну зовнішню політику, а особливо проти автономії Гетьманщини. Гетьманщина, також відома як Козацька Гетьманщина, була напівавтономною державою. Саме у XVIII ст. Річ Посполита почала занепадати і Росія побачила можливість поширити свій вплив у регіоні.

Російські царі, такі як Петро I Олексійович і Катерина II, поступово посилювали контроль над Гетьманщиною та зрештою скасували її автономію. Цей процес був сповнений різних військових кампаній, договорів та політичних маневрів.

Важливо що наступ царату відбувався не тільки в політичних відносинах, а й в економічних та культурних. Царський уряд визначив для себе головну мету: позбавити Гетьманщину економічної незалежності, підпорядкувати її господарське життя економіці Росії та перетворити на надійне джерело своїх доходів.

Царські заходи стосувалися і торгівлі. Петро I своїми указами прагнув перекрити звичні торговельні маршрути, змусивши українські купецькі валки повернутися до Росії. Подібних заборон та обмежень уживав російський уряд і щодо ввезення в Україну чужоземних товарів. Стримувала розвиток торгівлі й російська митна політика: встановлене на російсько-українських кордонах мито використовувалося не для збагачення української державної скарбниці, а надходило до Москви.

Щоб остаточно підкорити українців, Петро I завдав ударів освіті й книгодрукуванню. У 1709 р. Петро I наказав київському воєводі вислати за кордон усіх «польських». Різно погіршилося становище Київської церковної митрополії. Коли 1718 р. помер київський митрополит, російський уряд заборонив обирати нового. У 1722 р. першому ієрархові Київської митрополії було надано титул архієпископа київського та Малої Росії. Призначати його мав церковний Синод на чолі із царем у Петербурзі [1, с. 181].

Свідченням цілковитого знищення державної автономії України стало утворення у квітні 1722 р. Малоросійської колегії. У складі шести офіцерів російських полків, розміщених в Україні, на чолі з бригадиром Вельяміновим. Гетьманщина виводилася з підпорядкування Колегії іноземних справ і підпорядковувалася сенатові як звичайна провінція імперії.

Бригадир Вельямінов прибув до Глухова 21 липня 1722 р. На очолювану ним Малоросійську колегію покладалися надзвичайно широкі повноваження. Колегія перебрала все адміністративне керівництво Лівобережною Україною. Вони контролювали встановлення і стягнення податків до царської казни, розквартирування російських солдат і офіцерів в Україні. Малоросійська колегія здійснювала контроль за діяльністю Генеральної військової канцелярії. Крім того, Вельямінов мав право на власний розсуд втручатися в будь-яку сферу українського життя як повноправний господар краю [1, с. 182].

Відновити гетьманство вдалося в 1750 році через позицію старшини, яка наполегливо домогалася відновлення гетьманства від імперського двору, нарастанням невдоволення українців їхнім економічним становищем, а також загрозою війни проти Пруссії.

Кандидатом на гетьманство імператриця Єлизавета висунула молодшого брата свого фаворита Олексія Розумовського – Кирила. Царським указом від 5 червня 1750 р. Єлизавета затвердила Кирила Розумовського на гетьманському уряді. 13 березня 1751 р., перебуваючи в Петербурзі, Кирило Розумовський у придворній церкві присягнув на вірність імператриці, отримав із рук Єлизавети гетьманську булаву та інші клейноди.

Самостійні дії гетьмана суперечили планам імперського уряду, який аж ніяк не прагнув посилення української автономії. Тому, незважаючи на великий вплив Кирила Розумовського при дворі імператриці, 1754 р. з'явилася низка указів, що обмежували гетьманську владу. Розумовському було заборонено призначати полковників, а дозволено лише пропонувати кандидатів. У відповідь на клопотання відновити самостійні зовнішньополітичні зносини Лівобережної Гетьманщини Розумовський дістав категоричну відмову [1, с. 193].

Про дії Розумовського стало відомо в Петербурзі. Вимога Катерини II була категоричною - зректися гетьманської булави. Протягом 10 місяців український гетьман, використовуючи свої зв'язки при дворі, намагався якось залагодити справу. Та імператриця залишалася непохитною, адже не особа Кирила Розумовського була причиною ліквідації гетьманства. То був закономірний захід імперського уряду, який прагнув остаточної ліквідації Української держави - Гетьманщини.

Імператорським маніфестом від 10 листопада та указом Сенату від 17 листопада 1764 р. Кирила Розумовського позбавили гетьманства. Натомість для управління Лівобережною Україною та Запорожжям було створено Малоросійську колегію на чолі з президентом і генерал-губернатором графом Петром Рум'янцевим.

На Україну він прибув на початку 1765 р., маючи докладні настанови імператриці щодо своїх дій у Лівобережній Україні. Катерина II радила генерал-губернаторові «...мати і вовчі зуби, і лисячий хвіст». Першим заходом Рум'янцева стало проведення ревізії господарського життя Гетьманщини, під час якої було здійснено перепис населення, описано земельну власність, кількість дворів, ґрунтів, виявлено ступінь заможності кожного окремого господаря тощо. Перевірка відбувалася протягом 1765-1767 рр. [1, с. 194].

Здійснюючи ревізію, Рум'янець неухильно виконував настанови імператриці всіляко обмежувати вільні переходи селян. Отож, вільних селян дедалі меншало. Рішучим було втручання Рум'янцева в діяльність органів управління. Згідно з імператорським указом про запровадження Малоросійської колегії було ліквідовано Генеральну військову канцелярію, Генеральний військовий суд. Інші установи Канцелярія малоросійського скарбу, Генеральна лічильна комісія та

Канцелярія генеральної артилерії - підпорядковувалися Малоросійській колегії й перетворювалися на її департаменти (підрозділи). Діяльність Рум'янцева притлумила чергова російсько-турецька війна, що розпочалася 1768 р.

Воєнне лихоліття, спричинене черговою російсько-турецькою війною, не оминуло Україну. Українська територія безпосередньо прилягала до театру воєнних дій, тож російське командування зосереджувало й розгортало на ній війська.

Після закінчення російсько-турецької війни Петро Рум'янцев повернувся в Україну й продовжив свої реформи. Так, 1781 р. на землях Лівобережної Гетьманщини було утворено Малоросійське генерал-губернаторство, що складалося з трьох намісництв, згодом губерній - Київської, Чернігівської та Новгород-Сіверської. Кожна губернія поділялася на повіти. Глухів утратив статус столиці. У губернських і повітових містах створювалися такі самі адміністративні та судові установи, які діяли скрізь у Російській імперії. 1783 р. вийшов імператорський указ, яким у Лівобережній та Слобідській Україні запроваджувалося кріпацтво [1, с. 195].

Спеціальним указом від 1783 р. було ліквідовано й козацьке військо. Десять козацьких і три компанійські полки перетворили на десять регулярних кінних карабінерних полків російської армії.

Реорганізовані козацькі полки й надалі мали формуватися з українських козаків, які утворили окремий стан населення – казенних селян. На відміну від звичайних селян, вони не були кріпаками, а мусили відбувати військову службу в регулярній російській армії. Рекрутами-солдатами ставали троє козаків із кожних 500 душ населення. Військова служба тривала шість років.

З-поміж інших заходів, що визначали українське життя за російським імперським взірцем, було оголошення «Грамоти про вільність дворянства», яка надавала українській шляхті й старшині всіх прав російського дворянства.

Влітку 1765 р. Катерина II підписала маніфест про скасування козацького устрою на Слобожанщині. Слобожанщина перетворювалася на Слобідсько-Українську губернію з адміністративним центром у Харкові. Її територія поділялася на п'ять провінцій: Ізюмську, Охтирську, Острогозьку, Сумську та Харківську. Головним органом управління стала губернська канцелярія. Козацькі полки перетворювалися на гусарські. Старшини отримували російські військові чини, а козаки ставали «військовими обивателями». Заборонялися вільні переходи селян від одного пана до іншого.

Таким чином, у другій половині XVIII ст царська влада фактично ліквідувала автономію Гетьманщини та завершила процес інтегрування українських земель до Російської держави.

Список використаних джерел:

1. Кульчицький С. В., Мицик Ю. А., Власов В. С. Історія України: довідник для абітурієнтів та учнів загальноосвітніх навчальних закладів : 2-ге вид., переробл. та допов. Київ : Літера ЛТД, 2012. 528 с.

ІМПЕРСЬКИЙ НАСТУП РОСІЇ НА АВТОНОМНУ ГЕТЬМАНЩИНУ У XVIII СТ.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розуміння механізмів імперського тиску та наслідків для розвитку української державності. У XVIII столітті Гетьманщина як автономна адміністративно-територіальна одиниця Української держави зазнала поступового знищення автономних прав з боку Російської імперії.

Політика централізації, започаткована Петром I, стала одним із ключових напрямків трансформації Російської держави на початку XVIII століття. Вона була спрямована на зміцнення абсолютної монархії, уніфікацію державного управління та підкорення автономних територій, серед яких важливе місце займала Гетьманщина. Ця політика стала основою імперського наступу на політичні, економічні та культурні інститути України, що мала далекосяжні наслідки для її розвитку. Гетьманщина, яка зберігала значну автономію в рамках Московської держави, з часів Переяславської угоди 1654 року, мала власний уряд, гетьмана, старшинську адміністрацію та судову систему. Політика Петра I поступово звужувала ці права.

Від часу Полтавської битви 1709 року, коли гетьман Іван Мазепа перейшов на бік шведського короля Карла XII, розпочалося цілеспрямоване обмеження автономії. Петро I зміцнив контроль над виборами гетьмана, ввів російських офіцерів у систему управління Гетьманщиною та створив Малоросійську колегію (1722 р.) як інструмент імперського нагляду за місцевими інституціями [2; 30]. Зачепила імперська політика також економіку Гетьманщини. Петро I активно використовував ресурси України для реалізації своїх амбітних проєктів, зокрема будівництва нової столиці – Санкт-Петербурга, армії та флоту. З цією метою запроваджувалися нові податки, примусова праця та реквізиції. Вільна торгівля Гетьманщини була обмежена, а економіка інтегрована до загальноросійського ринку, що послаблювало її автономність [1;76].

Культурна уніфікація, розпочата Петром I, призвела до поступового знищення окремішності української культури. Православна церква в Україні підпорядковувалася Московському патріархату, а Києво-Могилянська академія, яка була провідним центром освіти і культури, втрачала свій автономний статус. Поступово російська мова та культура почали домінувати в адміністративній та церковній сферах, витісняючи українську традицію.

Політика централізації Петра I призвела до глибоких змін у житті Гетьманщини. Вона поступово втратила політичну автономію, економічну незалежність і культурну ідентичність. Імперський наступ послабив позиції місцевої еліти, яка дедалі більше інтегрувалася в російську імперську систему.

Хоча боротьба за автономію не припинялася (як свідчить діяльність гетьмана Павла Полуботка та інших), до середини XVIII століття Гетьманщина була фактично інтегрована в імперську структуру. Ця політика централізації стала важливим етапом у формуванні Російської імперії, але водночас заклала підґрунтя для майбутніх національних рухів, які прагнули відновити українську незалежність.

Обстежуючи різні аспекти українсько-російських відносин у XVII-XVIII ст., сучасні дослідники доходять до висновку, що для української держави союз з Москвою мав фатальні наслідки. Царський уряд не тільки не дотримувався взятих на себе зобов'язань зі збереження суверенітету козацької держави, а й послідовно руйнував інституції старшинсько-гетьманської влади та проводив активну експансійну політику на українських землях. Безпосереднім результатом московського втручання у внутрішні справи України стали:

- поділ її території на дві частини;
- поразка у Визвольній війні проти Речі Посполитої;
- громадянські війни періоду Руїни;
- занепад економічного та культурного життя.

Свої імперські задуми царський уряд продовжує втілювати з початку XVIII століття.

Посилення імперського тиску в середині XVIII століття відбулося після скасування Малоросійської колегії в 1727 році та відновлення гетьманства, імперська політика стала менш відкритою, але більш систематичною. Проте після обрання Кирила Розумовського на посаду гетьмана починається новий етап утисків: обмеження гетьманських повноважень та вимоги до гетьмана погоджувати всі важливі рішення з імперськими установами.

У 1764 році за наказом Катерини II було остаточно скасовано гетьманську владу. Це стало частиною її загальної політики централізації [1;74]. Малоросійську колегію було відновлено, її очолив граф Рум'янцев. Головними завданнями були: уніфікація законодавства та запровадження загальноімперських адміністративних структур. У 1775 році російська армія знищила Запорізьку Січ, що стало завершальним ударом по автономії українських земель.

Висновки: імперський наступ на автономію Гетьманщини у XVIII столітті був частиною загальної стратегії Російської імперії щодо централізації управління. Ліквідація автономних інститутів призвела до втрати політичної суб'єктності українських земель, що мало довготривалі наслідки для економічного, культурного та національного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Галь Б.О. До історії створення Другої Малоросійської Колегії. Січеславський альманах. 2008. № 3. С. 73-83.
2. Горобець В.М., Струкевич О.К. Українсько-російські політичні відносини XVII–XVIII ст.: тенденції, характер, етапи. Український історичний журнал. 1997. № 1. С. 22-43.

АНЕКСІЯ ТА ОКУПАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У XIX СТ. – ПОЧАТКУ XX СТ.

Едуард Боришук

магістрант, група ІА-ІІм

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

м. Кам'янець-Подільський, Україна

88cornet88@gmail.com

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЛИСТОПАДОВОГО ПОВСТАННЯ 1830-1831 РР. НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Протягом чотирьох місяців 1831 року на теренах Правобережної України тривала запекла та драматична боротьба, яка охопила майже всі етнічні та соціальні групи в кожному з регіонів (Київщина, Поділля, Волинь). Окрім політичного шляху, спрямованого на відновлення суверенітету, основним видом спротиву поляків став саме збройний. У відповідь російське самодержавство обрало силовий, радикальний варіант вирішення проблеми. Внаслідок цього, з одного боку, діяли польські військові формування (зокрема, корпус генерала Ю. Дверницького та повстанські загони шляхти), а з іншого – регулярні частини російської імператорської армії, іррегулярні козацькі полки з Лівобережної України та допоміжні підрозділи корпусу Внутрішньої сторожі (губернські батальйони та повтотів роти).

Насамперед, слід окремо розглянути мотиваційні рушії поляків і росіян, які відігравали значну роль у прагненнях обох сторін досягти поставлених цілей та здобути остаточну перемогу. У першій половині XIX століття російська армія була ефективним і зручним інструментом насильства в руках самодержавства. Для російського солдата з перших років анексії Правобережної України поляк став підкореним, але водночас заклятим ворогом, що відображалось у відповідному ставленні. Посилення ненависті росіян до поляків йшло від найвищих кабінетів. Єкатеріна II у грудні 1792 року писала послу в Речі Посполитій Я. Сіверсу: «Ми переконані щодо непостійності й легковажності цього народу, про доведену його злобу та ненависть до всього нашого [...] ми в ньому ніколи не будемо мати спокійного і безпечного сусіда, якщо не зробимо їх безсилими і німічними» [6, с. 202]. Такі настрої цілеспрямовано впроваджувалися в російському суспільстві того часу. Спочатку вони були підхоплені генералами та офіцерами в армії, а згодом поширилися серед рядових солдатів. Наприклад, таку характеристику, змішану з ненавистю, можна знайти в тогочасних описах: «Коли поляк щасливий, то він гордий, пихатий та неприступний, а коли нещастя – то тихий, підлий та улесливий. Ні багатство, ні високий чин, ні стрічки на плечах, ні зірки на грудях не можуть замінити запаморочення та порожнє серце» [1, с. 61]. З початком повстання російське суспільство надало моральну індულгенцію солдатам на насилля, поширюючи відомості про «нелюдяні звірства повстанців на чолі з католицькими священниками», які ніхто не перевіряв, але яким усі вірили. Простий російський народ також був переконаний у зрадництві, невдячності, зарозумілості та легковажності поляків. В народі говорили: «Поляків коли б'ють, то за те, що поляк бунтує [...] він з давніх часів каламутить Російську землю, за те й б'ють» [9, с. 184].

Поляки відповіли на це зростанням пасивного спротиву, який переріс у майже відкриту демонстрацію ненависті до окупантів. Наприклад, вони носили каблучки-талісмани з написом: «Dopoki świat stoi swiatem, polak ruskomu nie bedzie bratem»

[3, с. 136; 138] або коротші «Niech żyje Polska!», зберігали і розповсюджували твори А. Міцкевича, виконували в костелах патріотичні пісні та гімни. В. Шульгін писав: «Тільки-но дитина починала усвідомлювати себе, як її одразу ж лякали москалем, потім вчили виколовати очі на портретах росіян. Разом з тим, враховуючи їх вік, розвивали думки і мрії про воскресіння багатостраждальної мучениці-вітчизни» [5, с. 204].

Таким чином, російські підрозділи в Правобережній Україні та Царстві Польському відчували себе як на окупованій ворожій території, де постійно треба було бути готовими до раптових нападів чи бунтів, як на Кавказі. Це безперечно накладало відбиток на перебування збройних сил імперії в цьому регіоні, особливо у перші два десятиліття XIX століття, коли процеси інкорпорації тільки набирали оберті, а патріотичні настрої українців і поляків залишалися досить сильними.

Для придушення повстання у Царстві Польському терміново створили армію, яка складалася з п'яти піхотних і двох кавалерійських корпусів, загальною чисельністю 183 тисячі вояків з 664 гарматами. Її очолив генерал-фельдмаршал граф І. Дібіч-Забалканський. Швидко збирали всі боєздатні сили з європейської частини імперії. До складу армії входили 1-й піхотний корпус генерала Палена 1-го, 2-й піхотний корпус Палена 2-го, 6-й піхотний корпус під командуванням генерала Розена (колишній Литовський корпус), разом із ним гвардійський загін цесаревича, 3-й Поселений резервний кавалерійський корпус генерала Вітта, що дислокувався у Києво-Подільському поселенні, 5-й Поселений резервний кавалерійський корпус генерала Крейда з Херсонщини, Гренадерський корпус генерала Шаховського, Гвардійський корпус великого князя Михайла Павловича та 13 козацьких полків [2, с. 618]. Через значні втрати під час турецької кампанії 1828-1829 років та нестачу солдатів у полках, частини 3-го і 4-го піхотних корпусів не брали безпосередньої участі у бойових діях з придушення повстання у Польщі.

Є підстави вважати, що на початок бойових дій у Правобережній Україні ситуаційна стратегічна ініціатива була на боці повстанців. По-перше, у регіоні бракувало великої кількості російських регулярних військ: частина залишалася у Волощині після війни з Туреччиною, інші готувалися до походу у Польщу. По-друге, місцева шляхта була добре обізнана з подіями у Королівстві і готувалася до повстання. По-третє, холера, занесена військами з придунайських князівств, частково паралізувала можливості влади і поліції. Вони утримували лише губернські й повітові центри, тоді як більшість маєтків, сіл, селищ і містечок контролювали повстанці, що давало їм широкі можливості для маневру. Російським військам залишалося розраховувати на підкріплення з внутрішніх губерній, військових поселень та на підтримку проросійських мешканців губернських міст.

Київщина, як важлива стратегічна частина України, ще з часів наполеонівських війн вважалася «південними воротами до великоросійських губерній». Після закінчення війни з Туреччиною сюди почали повертатися війська, для яких були підготовлені нові розписи дислокації та розташування у складі 1-ї Армії. Залишки 2-го піхотного корпусу розташувалися на сході Волині та у північних повітах Київської губернії, а на Наддніпрянщину прибули залишки 3-го піхотного корпусу (зокрема, залишки 3-ї гусарської дивізії, 9-ї, 10-ї, 11-ї та 12-ї піхотних дивізій, 3-ї артилерійської дивізії та 3-го піонерного батальйону) [4, с. 667]. Ці невеликі частини отаборилися в районі Умані та частині південних повітів губернії, неабияк здивувавши місцеве населення своєю малою кількістю. З початком Листопадового повстання через свою низьку ефективність такі підрозділи використовувалися для пошуків зброї та амуніції, «на огляд лісів біля населених пунктів відправлялися

військові команди та рекрути» [7, арк. 1-2; 4-19].

З метою відновлення боєздатності у квітні 1831 року була створена Резервна армія, до складу якої увійшли всі резервні частини. Зокрема, в Києві та околицях тимчасово перебували резервні батальйони Литовського, Віленського, Брестського і Білостоцького полків 24-ї піхотної дивізії та Люблінського, Празького, Модлінського і Замостського полків 26-ї піхотної дивізії [8, арк. 1-2].

Очевидно, російське командування не виключало можливості не лише заворушень серед польського населення у Києві, а й можливості захоплення міста повстанцями. Такі прецеденти вже існували. У Литві повстання набуло такого розмаху, що російським загонам ледь вдалося відбити поляків, які намагалися заволодіти містом Ковно, а частини Гвардійського корпусу готувалися захищати від них Брест-Литовський. З початком повстання, за наказом київського військового губернатора Б. Княжніна, мешканцями міста був відновлений озброєний Міщанський корпус. Реміснича управа виставила 1000 ремісників з 16 цехів. За звітними документами, поданими Магістратом до губернатора, корпус на початку 1831 р. нараховував 500 вершників і більш ніж 2000 міщан «з вогнепальною зброєю, міськими гарматами та власною музикою» [8, арк. 74-75].

Тим більше, що саме в цей час з повітів до губернських центрів почали надходити тривожні рапорти чиновників міських і повітових поліцій. Так, київське губернське правління інформувало про «бродіння серед власників маєтків та дрібної шляхти у Тарашанському, Липовецькому, Махнівському та Уманському повітах», яка планує захопити повітові міста. [5, с. 214]. Військових просили бути готовими до антидержавних виступів населення Київської губернії. Відчуваючи небезпеку, армія одразу ж взяла на себе домінуючу роль у боротьбі з польським визвольним рухом. За відомостями поліції, майже у кожному з повітів сформувалися загони кількістю від 200 до 300 осіб. Втім, після перших сутичок з російськими солдатами ці загони були розсіяні, а невелика частина приєдналася до повстанців на Поділлі. Ще одним важливим завданням командування на той момент була швидка передислокація 3-го і 5-го Поселених кавалерійських корпусів з їх постійних квартир до кордонів Царства Польського, а саме у Подільську і Волинську губернії. Місцеві війська отримали завдання охороняти кінноту від нападів поляків, взявши під контроль шляхи та населені пункти.

Список використаних джерел:

1. Из записок современника. О Пинской бригаде польских войск. Частичка из действий О. Суворова-Рымникого в 1794 году. Московитянин. 1842. № 2. С. 61.
2. История русской армии и флота / ред. А. С. Гришинский, В. П. Никольский, Н. Л. Кладо. В. 15 томах. Т. I. Москва: изд. Образование, 1911. С. 618
3. Опытов М. Волынская революция первой четверти XIX столетия (Письма надворного советника Опытова к графине Старожиловой). Киевская старина. Год второй. Т. V. Киев: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1882. С. 136; 138.
4. Полный свод законов Российской империи (ПСЗРИ)-II. Т. IV. № 3178; Т. V. Отд. 2. № 4100.
5. Скрипник А. Ю. Київська губернія як стратегічний район перебування російської армії наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. Проблеми історії України XIX – початку XX ст.: зб. Київ, Інститут історії України НАН України. 2013. Вип. XXII. С. 203-216.
6. Скрипник А. Ю. Російський військовий чинник у суспільно-політичному та економічному розвитку Правобережної України (1792–1865 pp.) : монографія /

- Кам'янець-Подільський: Вид. ФОП Зволейко Д. Г., 2016. 612 с.
7. Центральний державний історичний архів України м. Києві (ЦДІАК України), Ф. 442, Оп. 4, Спр. 125, Арк. 1–2; 4–19.
 8. Там само, Спр. 123, Арк. 1–2.
 9. ЦДІАК України Ф. 442, Оп. 1, Спр. 474, Арк. 74–75.
 10. Ярмошик І. І. Військові події на Волині в ході польського листопадового повстання 1830 – 1831 рр. у світлі польської історіографії. Воєнна історія України. Волинь та Полісся. Київ: Національний музей історії України, 2013. С. 183–188.

Марія Мельничук,
*аспірантка історичного факультету
Київського національного університету ім. Т. Шевченка
mariiamelnychuk@gmail.com*

СЕЛЯНИ І РОБІТНИКИ НА ПОДІЛЛІ В РОКИ РЕВОЛЮЦІЇ 1905–1907 РР.

Систематичний наступ Російської імперії на права і свободи українців відбувався поступово. З входженням Правобережної України до складу імперії 1797 р. на Поділлі розповсюдилась загальноросійська правова система. Розгалужена система повинностей, соціальна незахищеність, аграрне спрямування господарства, необмежена влада великих поміщиків в поєднанні з низьким рівнем якості життя низів неминує мали призвести до соціального вибуху, що чекав свого часу.

Початок нового століття для Російської імперії виявився сповненням випробувань. До військових конфліктів, в які вплутувалась держава, додавалися внутрішні соціальні складнощі. Зокрема, однією з проблем стало гостре малоземелля. Аграрна криза з-поміж усіх українських губерній найгостріше проявилася саме на Поділлі. Факт був спричинений густою населеністю краю та переважанням сільського господарства в економіці внаслідок засилля земельної власності великих поміщиків [1].

Селянин початку ХХ ст. буквально опинявся затиснутим у безвиході: придбати земельну ділянку для ведення господарства було фінансово складно, спроба зайняття ремеслом наштовхувалось на значну конкуренцію майстрів-неукраїнців, заробітки в містах були мізерними. Рівень урбанізації Подільської губернії ще не дозволяв забезпечити населення робочими місцями у достатній кількості. Розмір оплати на ринку праці падав внаслідок перенасичення його трудовими ресурсами.

Поденний розмір зарплатні на Поділлі був найменшим в усій Російській імперії і становив скромних 20–30 копійок. Недоброчесні наймачі зловживали довірою робітників. Власники, усвідомлюючи беззахисність поденників, затримували платню або віддавали неповну суму. Неосвіченість вільнонайманих робітників і відсутність будь-якого правового оформлення трудових відносин працівників не дозволяла їм гучно заявляти про себе [2]. Сільські мешканці, що лише намагались віднайти себе поза звичним середовищем, ще були не здатні об'єднуватись та організовано боронити свої інтереси.

Усі фактори неминує призводили до зубожіння мешканців. Разом з цим дедалі сильніше зростала відроза до імператорської влади. Хоч основні події Революції 1905–1907 рр. розгорнулись у Петербурзі та великих містах з розвинутою

промисловістю, її відголоски лунали в Подільській губернії. Загалом виступи на теренах регіону можна поділити на аграрний рух (спрямований селянськими верствами проти землевласників) та робітничий рух з вираженою перевагою першого.

Серед усіх українських губерній, саме на теренах досліджуваної губернії зафіксована найбільша кількість вчинених аграріями підпалів майна великих власників: їх налічується 185. Крім підпалів, повстанці часто вдавались до самозахватів, вирубок, псування поміщицького майна. Вимогою працівників, звичай, було збільшення зарплатні [3].

Розвитку селянських господарств заважала технічна застарілість реманенту. Необізнаність господарів в особливостях агрономії стояла на заваді створення дохідної справи. Використання примітивних знарядь (рала, серпи, мотики, ціпи), ігнорування удобрення, фінансова неспроможність придбати сучасні інструменти гальмували процес створення фермерського господарства. Відтак врожаю заледве вистачало для закриття потреб великої сім'ї, що вже казати про торгівлю результатами своєї праці.

Попри відсутність в регіоні осередків важкої промисловості, Подільську губернію страйковий рух не оминув. Протести вилились у вияви непокори робочому розпорядку, демонстрації, страйки, заворушення. Робітників на теренах губернії в 1905 р. нараховувалось 35 000 осіб, з них близько $\frac{1}{3}$ долучились до страйкової боротьби [4]. Крім загального невдоволення, додатковим фактором невдоволення трудівників стали січневі події 1905 р., резонанс про які сколихнув незахищені верстви.

Тому на дезорієнтоване населення з низьким рівнем життя в щойно зародженому капіталістичному світі починають полювати виразники крайніх ухилів. З народженням нового століття з'являється ідеологія лівого спрямування, що проголосила на меті побудову суспільства без поділу на соціальні класи та суспільної власності – комунізм.

В Російській імперії комуністичні гасла потрапили у потрібне середовище. Ідеї соціальної рівності прижились серед безправних робітників і безземельних селян. Групи населення, що не володіли збереженнями та майном, радо зустрічали і приймали на віру заклики більшовиків про подолання аграрної кризи, встановлення справедливого трудового законодавства, створення робітничо-селянських рад та ін. У Російській імперії суспільну тенденцію підхоплюють соціал-демократи, що в своїй діяльності спирались на трудівників і селянство.

Щодо Подільської губернії, то на її теренах прихильників комунізму було не так уже й багато. Існували незначні осередки анархістів-комуністів у Вінниці, Проскурові та Кам'янці. Невеликі спільноти керувались кураторами з Одеси, що надавали подільським однодумцям фінансову підтримку. З 1904 р. на Поділлі діяли політичні осередки: РСДРП, «Спілка» і «Бунд». Основною метою угруповань був захист прав трудящих [5].

Також принагідно зазначити, що регіон характеризувала відсутність підприємницької еліти українського походження, яка би стримувала популяризацію більшовицького руху. На Поділлі підприємці були представлені поляками, євреями, росіянами. Лівобережні українські губернії славились цукрозаводчиками Симиренками, Терещенками і Харитоненками. Хоч ці особи і були інтегровані у загальноросійський світський простір, все ж вони не відхрещувались від українського походження та плекали народну культуру [6].

Таким чином, антиімперські настрої на Поділлі посилюються в роки Революції

1905–1907 рр. Антиімперські рухи знаходять втілення у боротьбі незаможних і соціально незахищених верств. Передусім, селянства і робітництва, які помітно переважали на теренах Поділля. До основних причин невдоволення верств владою належала аграрна криза, дефіцит робочих місць, наднизька оплата праці. Хоч на території губернії існували політичні осередки, ідеї більшовиків не набули поширення серед населення краю.

Список використаних джерел:

1. Білецький П. М. Іноземне підприємництво в Подільській губернії (1861–1917 рр.): дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01. Кам'янець-Подільський, 2016.
2. Бовуа Д. Трикутник Правобережжя: царат, шляхта і народ. 1793–1914 рр. / Переклад з франц. Зої Борисюк. Київ: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2020. 872 с.
3. Донік О. М. Купецтво України в імперському просторі (XIX ст.). Київ: Інститут історії України НАМ України, 2008. 271 с.
4. Зекцер А. 1905 рік на Поділлі. Частина 2. Робітничий рух та діяльність революційних організацій 1904–1906 рр. / А. Зекцер. Вінниця, 1925. 125 с.
5. Історія українського селянства: нариси: В 2 т. / відп. ред. В. А. Смолій; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. Київ: Наук. думка, 2006. 631 с.
6. Нариси історії Поділля: На допомогу вчителю. Л. В. Баженов, І.С.Винокур, С.К.Гуменюк та ін. Хмельницький: Облполіграфвидав, 1990. 327 с.

Анатолій Скрипник,
доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри інклюзивної освіти,
реабілітації та гуманітарних наук
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
м. Кам'янець-Подільський, Україна
skranat@i.ua

**«РОЗБІЙНИКИ В ОДНОСТРОЯХ» (ЗЛОЧИННІ ДІЇ РОСІЙСЬКИХ
СОЛДАТІВ НА ПОДІЛЛІ У СЕРЕДИНІ XIX СТ.).**

Організована злочинність у вигляді банд і шайок на території Правобережної України, кистяком яких часто були військовослужбовці-втікачі, мала місце ще з початку XIX ст. Аналіз джерел підштовхує до припущень: у певних губерніях і повітах таких злочинців було більше, в інших – менше. Все залежало від кількох чинників: по-перше, щільності розташування військових підрозділів; по-друге – природній ландшафт – там, де більше лісів, легше сховатися; і по-третє – від життєвого рівня населення та економічного стану. Однак, потрібно зазначити, що через бідність мешканців Полісся і Волині, слабку промисловість і торгівлю в губернії, відсутність жвавих торговельних шляхів, велика кількість лісового масиву не стала прихистком для злочинців. Як свідчать архівні поліцейні документи, таке явище переважно існувало на Київщині та Поділлі.

Перші відомості датуються початком XIX ст. Зокрема, періоду наполеонівських війн, коли Подільська губернія перебувала на військовому стані не тільки по причині близькості театру бойових дій, а й через майже не контрольовану криміногенну ситуацію. Місцеві мешканці пригадували: «Тоді на Поділлі говорили, що знову буде Польща, а також боялися вторгнення турків, оскільки по річці Звану

(р. Жван – А.С.) почали з'являтися з-за Дністра шайки татар, які не брали людей в полон, але вночі грабували в Ушицькому повіті села і хутори». Поліція мала свідчення і підозри, що в цих нападах активну участь брали й солдати-втікачі полків розташованих у південних повітах губернії, що гуртувалися у ватаги [20, с. 6].

Стараннями радянської історіографії добре відомо про «народного месника», Устима Кармалюка (Карманюка), який, чи то борючись доступними йому засобами з існуючим ладом, чи просто був розбійником. Його життєвий шлях та вчинки й досі є предметом історичних дискусій щодо визначення місця цієї людини в нашій історії [12, с. 115-116]. Подільський історик В. Дячок вважає що „суттєвим недоліком чисельної за жанрами Кармалюкіани є ігнорування інформативних можливостей писемних джерел або їх вибіркове та тенденційне використання і її творення переважно на фольклорно-етнографічному матеріалі. Створений впродовж багатьох років ідеалізований образ У. Карманюка, є далеким від реального подільського розбійника, який постає з автентичних і в значній мірі вірогідних документальних джерел та певної частини фольклору” [10, с. 175]. Відомо, що чимало його поплічників були як і він дезертирами, що мстилися владі за нестерпні умови служби та знущання офіцерів. Однак, майже повне протилежне відображення суспільної думки можна знайти у тодішній популярній літературі.

До прикладу у 80-х рр. XIX ст. в «Київській старовині» було надруковане невелике оповідання, що містило декілька поширених серед людей Київської губернії легенд та віршів. «Кармелюк – тип тих народних героїв, – писав автор, – пам'ятає про яких буде жити в народі вічно. Він розбійник і разом з тим користується доброю славою і любов'ю. Тому що народ ніколи не забуває своїх захисників, які виказували свій протест проти його пригнобленого становища. Його протест виразився у формі розбійництва, як найбільш зручній і доступній на той час» [18, с. 183-185]. Втім, виявляється, що „подільський Робін Гуд” був далеко не поодиноким феноменом, а архівні поліцейні документи говорять про цілу низку подібних «ватажків» та отаманів.

Ще під час польського повстання 1830-1831 рр. на території Київщини і Поділля діяли невеликі злочинські групи, які, незважаючи на свою малочисельність, завдавали великого клопоту місцевій поліції та жандармам. У листопаді 1831 р. виходить наказ головнокомандувача 1-ю Армією генерал-фельдмаршала Ф. В. Остен-Сакена. «В донесеннях Військових Начальників моєї Армії містяться відомості, що в деяких місцевостях повернутих від Польщі Губерній діють дрібні шайки волоцюг. Це російські й польські дезертири, які з'являються у містечках і на шляхах під виглядом заколотників (повстанців – А.С.), зчиняють грабунки і підпали». Ф. Остен-Сакен наказав командирам військових підрозділів і місцевій поліції вжити енергійних заходів для негайного знищення цих волоцюг і грабіжників, а тих, хто потрапить у полон, – віддавати до військового суду [19, арк. 282].

Перші публічні відомості про організовані злочинні угруповання з'явилися в губернській пресі у 1838 р. Така шайка з колишніх солдат активно діяла взимку-влітку у східних повітах Подільської губернії. „В Ольгопільському повіті 22-23 березня сім чоловік невідомих злочинців у солдатському вбранні напали на хутір священика Коцюбинського і селянина К. Боднара. Забрали тулуб, спанчу й білизну. 24 березня серед дня три грабіжники з пістолями напали на хату в лісі селянина Г. Кропенка. Забрали спанчу і шапку, а залишили біля печі зношену сіру солдатську шинель і чорну шапку”. Поліція активно розшукувала злочинців, але без результатів [14, с. 4]. У тому самому районі навесні 1840 р. поліція зафіксувала напад на

рядового Єкатеринбурзького піхотного полку О. Григор'єва, який повертався до полку з домової відпустки. Біля містечка Криве Озеро він був пограбований двома невідомими, одягнутими в старий військовий одяг, які вийшли з лісу. В солдата відібрали коня з возом, речі та гроші на суму 21 рубель сріблом, 30 напівімперіалів та дрібними 6 руб. 30 копійок [15, с. 3].

Сам кадровий склад російських збройних сил першої половини XIX ст. став потенційним ґрунтом у поширенні скоєння кримінальних злочинів в армійському середовищі. Все починалося з хибних підходів і принципів відбору рекрутів на службу. Професор А. Зайончковський у своїй праці зазначав: «Віддача в рекрути за вироками судів чи селянських товариств, та за призначенням поміщиками, не служила на користь військам [...] Це вливало до армії людей порочних, які не могли сприяти піднесенню загального морального рівня військ». Похідною від такої кадрової політики стала суспільна думка громадських діячів XIX ст., що відображалася її представниками таким чином: «В Росії для розбійників і крадіїв передбачено два заслання: одне до Сибіру, друге – на військову службу. Беруть душогубів, грабіжників і підпалювачів, якщо він молодий і годиться у рекрути, то судовим вироком відправляється у солдати, а поміщики не шкодуючи грошей плазують перед начальством, щоб потім похвалитися перед сусідами: «Запроторив свого лайдака Івана у солдати, квитанція буде, та й витрати усі поверну» [11, с. 475; 478].

Відповідно, особовий склад польових полків був далеким від ідеального. Серед таких іноді траплялися досить холеричні особи з явно вираженими схильностями до прямої агресії. Вони були удвічі не безпечніші. За рапортом начальника 4-ї Легкої кавалерійської дивізії, що квартирувала у м. Вінниці, до Подільської палати карного суду та Вінницького магістрату від 20 квітня 1844 р. з проханням терміново розслідувати справу про дезертирство і вбивство рядовим Миколою Бадіором селянина М. Глушка та пограбування в єврея Давида Віловника 206 рублів сріблом. Два роки вся поліція губернії шукала послідовника У. Кармалюка. Справа перебувала на особистому контролі подільського губернатора та командувача 2-ї Армії, а він тим часом систематично скоював грабунки заможних мешканців сіл і містечок, в основному купців і євреїв-лихварів. Тільки у жовтні 1846 р. один з пограбованих повідомив до Вінницької земської поліції, що Бадіор сказав йому: „забрав достатньо, більше мене тут ніхто не побачить”. Незабаром грабунки і напади припинилися, а в середині листопада 1846 р. справу закрили [1, арк. 1-13в; 49-51; 112].

На початку 50-х рр. XIX ст. у Кам'янці-Подільському був сформований внутрішній гарнізонний батальйон, при якому діяла спеціально створена у 1853 р. Комісія військового суду. Вона займалася справами озброєної банди злочинців, яка зчиняла грабежі у Вінницькому, Брацлавському та Гайсинському повітах Подільської губернії. По справі проходило близько 60 осіб, частину з яких складали солдати-дезертири [3, арк. 4]. Комісія здійснювала допити активних учасників, свідків, розслідувала окремі епізоди. У справі були задіяні майже всі слідчі повітових судів та чиновники з особливих доручень подільського губернатора та київського генерал-губернатора. Слідство тривало три роки. Як наслідок, 32 учасники були визнані винними у розбійництві і засуджені до довічної каторги на Нерчинських копальнях у Сибіру [4, арк. 435].

Ймовірно, що поліції не вдалося повністю ліквідувати цю банду. Періодично з цих повітів надходили повідомлення про напади невеликих груп розбійників на місцевих жителів. Напади невідомих людей на солдат траплялися рідко, але

викликали в командування занепокоєність і спонукання до дій. Так у рапорті командира 12 лінійної роти Херсонського піхотного полку до брацлавського повітового справника йдеться про напад на вістового солдата І. Шила, який повертався з Брацлава до с. Михайлівки. Він розповів, що його у лісі зупинили невідомі люди і запитали: «Звідки він іде і якої губернії родом?». Сказав, що «Ходив на ротний двір з паперами, а родом з Чернігівської губернії». В той момент один з них сильно вдарив його в обличчя і сказав: «Твоє щастя, що ти не москаль!». Затягнувши його до лісу, роздягнули і прив'язали до дерева. Тільки надвечір на нього натрапили місцеві селяни, і, напівголого, побитого привезли в роту. Справа одразу ж набула резонансу. Повітовими слідчими було опитано 43 особи і лише один свідок бачив здалеку біля лісу двох чоловіків у солдатських шинелях. Цей випадок взяли на контроль подільський губернатор і Подільська карна палата дотримуючись тієї версії, що це були члени банди, що діяла в Подільській губернії. В околицях Брацлава було здійсненню декілька спроб силами двох рот солдат прочісувати навколишні ліси, але це не дало ніякого результату [2, арк. 2-3зв; 36-88].

Комісія військового суду при управлінні Кам'янець-Подільського військового начальника протягом 1857-1866 рр. розслідувала справу організованої злочинної групи солдат. Один з її учасників, Гелерій Горський, «[...] утік зі свого полку у Вінницю й на трактовому шляху напав і пограбував Єлісея Коробчіїва, який їхав на возі до Літина» [7, арк. 59]. Рухаючись у західному напрямку, щоб перетнути кордон з Австрією, випадково вночі, біля Кам'янця-Подільського познайомився з Антоном Ляховим і Григорієм Мазуром. У розмові виявилось, що в солдатів батальйону внутрішньої варті і Горського спільні плани та уподобання: як-то крадіжки коней і майна в навколишніх селах. Через короткий час дії цієї групи набули такого розмаху та зухвалості, що поліції й жандармам довелося докладати чимало зусиль, щоб упіймати злочинців. На слідстві з'ясувалося, що награбоване кожний витрачав на свій розсуд. Горський складав гроші для втечі за кордон, а Лях і Мазур жили в своє задоволення, витрачаючи на горілку та подарунки для дівчат [8, арк. 17; 470]. У лютому 1863 р. до куратора справи жандармського поручика Полецького надійшов рапорт з кам'янець-подільського батальйону внутрішньої варті про «[...] втечу Горського з Кам'янецького замку за кордон. Ляха і Мазура за спроби втечі та грабіжництва засуджено до 5 років арештантських рот» [9, арк. 1].

Втечі з Кам'янецької губернської тюрми, яку тоді називали «Тюремним замком», не були поодинокими. Так військовий дезертир Франс Савицький, який був ув'язнений на час слідства по його справі, не став чекати вироку, а успішно здійснив втечу у 1832 р., діставшись і перетнувши державний кордон з Австрією. Там він приєднався до шайки контрабандистів, яка під час переправи товару через кордон у 1835-1837 рр. нерідко нападала на чинів прикордонної сторожі і зчиняли стрілянину. Щоб припинити конфлікти на кордоні через бурхливу діяльність Савицького, його ввіймала австрійська поліція і передала російській владі, де на нього чекав військовий суд [13, с. 3]. На початку 1838 р. по усій території Київського генерал-губернаторства було оголошено пошуки «арештанта Військового відомства Федора Розмахова, фальшивомонетника, який утік з Тюремного замку, з особливої тасмної кімнати». Людина настільки талановита, що змогла самостійно у полковій кузні налагодити випуск фальшивих монет високої якості [16, с. 6].

При кам'янець-подільському гарнізонному батальйоні діяла Комісія військового суду, що розглядала справи про злочини, вчинені солдатами тих

частин, які брали участь у придушенні польського Січневого повстання 1863-1864 рр., та кримінальні злочини солдат самого батальйону. Впродовж 1864 р. розслідувалася резонансна справа про вбивство селян польського походження подружжя Бистрицьких з села Козарівки групою солдат [5, арк. 141]. Упродовж слідства з'ясувалося, що солдати перебували у селі з метою виявлення польських повстанців. У хаті Бистрицьких через їх грабіж під виглядом обшуку сталася сварка між господинею і солдатом П. Кіріловим, який завдав їй удару прикладом рушниці по голові, а чоловік, захищаючи дружину, отримав смертельні ушкодження багнетами від інших солдат. Увечері того ж дня ці троє, через суперечку за горілку, вбили корчмаря і пограбували Ходацьку трактову корчму у Літинському повіті. На слідстві злочинці у погонах намагалися перекласти всю провину на міфічну «шайку» повстанців, а себе виставити у ролі захисників та жертв. Як не дивно, але суд приговорив убивць до каторжних робіт у Сибіру на 8 років [6, арк. 1-2; 143].

Причини кримінальних злочинів військовослужбовців пояснюються двома факторами: політичним і соціально-побутовим. Пояснити перший можна через жорстокі реалії вишколу і життєдіяльності в російському війську, що негативно відображалася на ставленні солдат до місцевого населення. Поясненням жорстокості ставала невідповідність і поступове відчуження військових від цивільного життя, побуту і звичаїв, усвідомлення себе окремою верствою. Все це поєднувалося з постійним переконанням з боку офіцерів про ворожість поляків, підступність євреїв, скупість українців, що в результаті формувало в уявленні солдата образ ворожого оточення і спрацьовував інстинкт самозбереження. Якщо до цього всього ще додати зброю в руках і прямий наказ чи дозвіл використовувати силу, то ми отримаємо збройні сили з яскраво вираженим окупаційним змістом і особовий склад в якості потенційних військових злочинців [17, с. 447].

З іншого боку, була категорія військовослужбовців, які не бажали адаптуватися і зносити жорстокість кріпосницької армії, а шляхом втечі та подальшого «робінгудства» намагалися протидіяти системі. Пограбування багатіїв та лихварів спочатку кваліфікувалося слідчими органами як класичний розбій, але коли ці кошти стали роздаватися селянам, з'явилася політична складова, яка була набагато небезпечніша для іміджу влади.

Соціально-побутовий аспект пов'язаний з частковою чи повною адаптацією солдат у соціумі з наступними пошуками шляхів покращення свого матеріального становища, утвердження свого особистого статусу та намагання сформувати звичне людське оточення і побутовий порядок шляхом насилля, а потім облаштувати навколишні реалії як звичні й подібні до військової служби. Шляхи досягнення цих цілей асоціювалися виключно із застосуванням грубої сили, фізичного і морального впливу на місцевих мешканців, що провокувало скоєння кримінальних злочинів. Якщо тривале перебування солдат на постой призводило до поступової адаптації й звикання з місцевим населенням, то несподівана поява відставного чи безтерміново-відпускного в сільській громаді часто викликала шок через з'ясування побутових питань з родиною чи сусідами. Повернення солдата зі служби рідко було справжньою радістю через тривалий розрив соціальних зв'язків, відвикання та різну ментальність і світогляд.

За межами військових частин скоєння солдатами кримінальних злочинів підпадало під юрисдикцію повітових поліції та судів, які керувалися загальними нормами законодавства, беручи до уваги статус злочинця. Згодом частину цих справ перебрали на себе офіційні судові комісії при частинах, що розглянули значну кількість справ. Основними їх видами були посягання, пов'язані з насильницьким

привласненням майна (пограбування та розбійні напади) та замахами на життя і здоров'я особи (вбивства та нанесення тілесних ушкоджень). Джерельна база дала можливість розглянути діяльність органів слідства та детально проаналізувати матеріали конкретних судових справ, визначити зв'язки між злочином та покаранням за його скоєння, розглянути практику застосування кримінально-правових норм стосовно різних видів злочинних дій.

Список використаних джерел:

1. Державний архів Вінницької області, ф. Д-391. оп. 4. спр. 17. арк. 1-1зв.; 49-51; 112.
2. Держархів Вінницької області, ф. Д-473. оп. 2. спр. 204. арк. 2-3зв.; 36-88.
3. Держархів Хмельницької області, ф. 269. оп. 1. спр. 1. арк. 4.
4. Там само. арк. 435.
5. Держархів Хмельницької області, ф. 635. оп. 1. спр. 1. арк. 141.
6. Там само. спр. 3. арк. 1-2; 143.
7. Держархів Хмельницької області, ф. 642. оп.1. спр.1. арк. 59.
8. Там само. спр. 2. арк. 17: 470.
9. Там само. спр. 3. арк. 1.
10. Дячок В. Устим Кармалюк (Карманюк) та розбійництво на Поділлі: конкретно-історичний та джерелознавчий аспекти. Наукові записки. Історичні науки. Острог: вид. Острозька академія, 2008. Вип. 12. С.175-201.
11. Зайончковский А.М. Восточная война 1853-1855 гг. С-Петербург, изд. Экспедиция изготовления государственных бумаг, 1908. С. 475; 478.
12. Енциклопедія історії України: Т. 4 / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ. 2007. С. 115-116.
13. О прекращении сыска. Объявления и извещения. Постановления губернского начальства. Часть официальная. Отдел второй (месный). Подольские губернские ведомости. № 36. 7 сентября 1840 года. С. 3.
14. Об ограблении неизвестными разбойниками крестьян с. Студеной. Распоряжения губернского начальства. Часть официальная. Отдел второй (местный). Подольские губернские ведомости. № 17. 21 апреля 1838 года. С. 4.
15. Об отыскании разных лиц. Объявления и извещения. Часть официальная. Отдел второй (месный). Подольские губернские ведомости. № 20. 18 мая 1840 года. С. 3.
16. Объявления. Часть официальная. Киевские губернские ведомости. К. № 3. 21 января 1838 года. С. 6.
17. Скрипник А. Ю. Російський військовий чинник у суспільно-політичному та економічному розвитку Правобережної України (1792–1865 рр.) : монографія / Кам'янець-Подільський: вид. ФОП Зволейко Д. Г., 2016. 612 с.
18. Смоктий А. Кармелюк. Киевская старина. Том IV. Киев. 1882. С. 183–185.
19. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (ЦДІАУК), Ф. 533. Оп. 2. Спр. 806. Арк. 282.
20. Шипович И. Борьба России с Наполеоном и отношение к ней Подольского духовенства. Каменец-Подольск, 1912.

*Павло Хоменко,
провідний інженер
ВСП «Немішаївський фаховий коледж НУБіП України»
селище Немішаєве, Україна
pashahomenko@ukr.net*

РОЛЬ РОСІЇ В РОЗДІЛАХ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ В КІНЦІ ХVІІІ СТОЛІТТЯ. ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ ТА ОЦІНКИ ЗАРУБІЖНИХ ІСТОРИКІВ

Відомо, яку вагому роль в політичному і суспільному житті Російської імперії відігравало польське питання, в основі якого лежав свого роду сплав усталених у суспільстві стереотипів щодо Польщі і поляків. Часом, в пору політичних криз, воно набувало особливої гостроти залишаючись об'єктом уваги та наукових досліджень сучасних істориків. Їх намагання дати об'єктивну історичну оцінку «фатальному питанню» стає предметом гострих дискусій, які водночас є свідченням наукової актуальності, що часто трансформується у політичне бачення минулого України, Росії та Польщі.

Метою є дослідити змісті еволюцію «польського питання» в російській історичній полоністиці до якої звертаються в дослідженнях М. Каресєв, О. Гільфердінг, М. Коялович та ін. Специфіка теми має на увазі, що історичні праці одночасно можуть використовуватися і як джерела, і як історіографія [1.с.176].

Польське питання - це перш за все проблема державного статусу і меж польських земель в міжнародних відношеннях в Європі. Він виник під впливом серйозних політичних змін, пов'язаних з розділами Речі Посполитої між Росією, Австрією і Прусією.

Предметом дослідження є комплекс питань, пов'язаних з участю Росії в розділах Речі Посполитої в 1772, 1793 і 1795 роках. Основне завдання – викласти передісторію та історію розділів, роль у них російської дипломатії, приділивши особливу увагу тим моментам, які продовжують залишатися об'єктом наукової дискусії. Подібний підхід обумовлений тим, що при нинішньому, досить високому рівні вивченості проблематики поділів Речі Посполитої по цілому ряду її аспектів вітчизняними і зарубіжними істориками висловлюються різні, нерідко полярно протилежні точки зору, які викликають ті чи інші документи, введені в науковий обіг переважно в ХІХ столітті.

Період ХІХ століття призвів не тільки до широкого розкиду думок в історичній літературі про причини і наслідки розділів, ролі в них Росії, Прусії та Австрії, а й певну кон'юнктурність ряду висновків і оцінок, які формувалися під більшим чи меншим, але безсумнівним впливом офіційного великодержавного курсу.

Якщо врахувати, що і в ХХ столітті інтерес до польського питання, підживлює суперечки відносно причин і наслідків поділів Речі Посполитої в другій половині ХVІІІ століття, то цей інтерес не знижувався ні з боку істориків, ні з боку публіцистів. Неважко уявити собі, наскільки значна кількість монографій і архівних публікацій з'являється присвячених тематиці розділів.

Для польської історіографії 80-90-х років ХІХ ст., проблема російсько-польських відносин і особливо поділів Речі Посполитої у взаєминах європейських держав, природно, набуває центральне значення, яке в свою чергу зумовило і підхід польських авторів до питання про європейську рівновагу сил. Розвиток польської історичної науки проходив в умовах суперництва двох наукових центрів: краківської і варшавської історичних шкіл до проблеми падіння Речі Посполитої [2, с.47]. Якщо історики краківської школи (М. Бобжинський, Ю. Шуйський) були

прибічниками «песимістичної версії» з даного питання, падіння Речі Посполитої бачили в самому внутрішньому ладі держави: головним чином в анархії і свавілля магнатів, то представники варшавської історичної школи всю провину за зникнення з політичної карти Європи Речі Посполитої покладали на держави учасників розподілу [3, с.39].

В інтерпретації російської історіографії причини поділів Польщі зводяться до двох головних: польському національному характері і шляхетському суспільно-державному устрої. Деякі історики не тільки консервативного напрямку (М. О. Коялович, П. Д. Брянцев, Д. І. Іловайський та ін.), але і С. М. Соловйов, А. С. Трачевський, історики ліберальної орієнтації головну причину сумного кінця Речі Посполитої бачили в першій з них, вважаючи «порочним», на їхню думку, шляхетський державний устрій був тільки її наслідком [4, с.123]. Інша ж частина російських істориків-лібералів (М. І. Карєєв, М. І. Костомаров) визначальною причиною вважали недоліки суспільного устрою Речі Посполитої [5, с.20].

Розділи Польщі були проявом характерної для XVIII ст. форми вирішення міжнародних протиріч, яка відповідала як політичній практиці, так і суспільній свідомості. Звідси природно випливає питання про відповідальність за політику розділів.

Виходячи з цього, в історіографії робиться висновок про загальну відповідальність держав, що здійснили розділи Речі Посполитої, серед яких вирішальна роль належала Росії.

Список використаних джерел:

1. Prof. Kariejew i jego poglądy na «Upadek Polski» // Kwartalnik historyczny. 1889. R. III. Z. IV. S. 176-180;
2. Grabski A. F. Orientacje polskiej myśli historycznej. Warszawa, 1972. - S. 44-47;
3. Korzon T. Odrodzenie w upadku. Wybörpism historycznych. Lodz: Panst. Inst. Wyd., 1975. - S. 39-40;
4. Kutiawin, W. Polska i Polacy w historiografii rosyjskiej / W. Kutiawin // Katalog wzajemnych uprzedzeń Polaków i Rosjan / pod red. A. de Lazari. – Warszawa, 2006. – S. 122-124;
5. Serejski M. -H. Europa a rozbiory Polski. Studium historiograficzne. Warsawa, 1970. - S.20

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ АНТАГОНІЗМ ПІД ЧАС УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917–1921 РР.

Тетяна Березовська,

викладач соціально-економічних дисциплін
Борщівського агротехнічного фахового коледжу
м. Борщів, Тернопільська обл.
Nykolyshyn_tanya@ukr.net

ПЕРША ВІЙНА РАДЯНСЬКОЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (1917–1918) ТА СЬОГОДЕННЯ: ІСТОРИЧНІ ПАРАЛЕЛІ

АНОТАЦІЯ

Стаття аналізує першу війну радянської Росії проти Української Народної Республіки (1917–1918 років) та проводить історичні паралелі із сучасною війною Росії проти України. Розглядаються основні аспекти: ідеологічне обґрунтування агресії, методи дезінформації, військова тактика, роль міжнародної спільноти, спротив українського народу та імперські амбіції Росії. У статті наголошується на безперервній боротьбі України за незалежність, відстежується повторюваність методів російської агресії та акцентується увага на силі українського народу в обох історичних контекстах. Матеріал підкреслює важливість історичних уроків для сучасності та майбутнього державотворення України.

Ключові слова: Українська Народна Республіка, радянська агресія, історичні паралелі, незалежність України, імперські амбіції, спротив українського народу.

Історія часто повторюється у нових формах, створюючи паралелі між минулим і сьогоденням. Конфлікт між радянською Росією та Українською Народною Республікою (УНР) у 1917–1918 роках став однією з перших спроб Кремля знищити українську незалежність. Події столітньої давнини мають численні спільні риси з російською агресією проти України в XXI столітті. Аналізуючи ці події, можна глибше зрозуміти сутність імперських амбіцій Росії та силу українського спротиву.

Після падіння Російської імперії в 1917 році українці скористалися шансом національного відродження. Універсали Центральної Ради проголосили автономію, а пізніше і незалежність УНР. Проте це викликало ворожу реакцію з боку більшовицької Росії, яка не визнавала права України на самовизначення. [6, с.84]

У грудні 1917 року радянський уряд розпочав відкриту війну проти УНР. Росія виправдовувала свої дії фальшивими заявами про «підтримку пролетарської революції в Україні» та «захист прав робітників». Насправді ж цілком було підпорядкування України та контроль над її ресурсами. [5, с.83]

Більшовицькі війська під командуванням Муравйова вторглися в Україну, чинили масові розстріли, пограбування та знищення. Одним із найтрагічніших епізодів став бій під Крутами, де невеликий загін українських студентів і добровольців героїчно протистояв значно чисельнішим ворогам.

У 1917–1918 роках більшовики використовували пропаганду, щоб дискредитувати УНР. Вони проголошували створення маріонеткового «українського» радянського уряду в Харкові, намагаючись легітимізувати свої претензії на українські землі. [4, с.79]

Схожі механізми використовуються і сьогодні. Кремль, починаючи з 2014 року, виправдовує агресію «захистом російськомовного населення» та

«денацифікацією», а також створює псевдо республіки на тимчасово окупованих територіях України.

У 1917–1918 роках радянська Росія прагнула знищити УНР швидкими військовими діями. [3, с.92] Так само і сьогодні, після невдалої спроби блискавичної війни у 2022 році, Росія перейшла до тактики затяжного протистояння.

В обох випадках спостерігається жорстокість агресора. [7, с.82] У 1918 році російські війська влаштовували масові розправи над мирним населенням, знищували українську інтелігенцію. У ХХІ столітті такі самі методи застосовуються в Маріуполі, Бучі, Ізюмі та інших містах України.

Незважаючи на несприятливі умови, українці чинили героїчний опір. УНР змогла мобілізувати населення та здобути військову перемоги, уклавши Брест-Литовський мирний договір, який визнавав незалежність України. [2, с.52]

Сьогоднішня Україна також демонструє безпрецедентну згуртованість та стійкість перед лицем агресії. Військові, волонтери, дипломати й прості громадяни разом відстоюють свободу своєї держави.

У 1917–1918 роках Україна отримала обмежену підтримку від міжнародної спільноти. Брест-Литовський договір надав їй тимчасову можливість зберегти незалежність, але країни Антанти сприймали УНР як другорядного гравця. [1, с.73]

Сьогодні ситуація змінилася: Україна отримує масштабну військову, фінансову та політичну підтримку від Заходу, що значно зміцнює її позиції. Проте принципи боротьби залишаються схожими – українці воюють за своє право бути незалежними. [7, с.82]

І в 1917 році, і сьогодні Росія намагається контролювати Україну як частину своєї імперії. Незмінними залишаються методи: дезінформація, насильство, економічний тиск.

Спроба знищити українську державність є ключовою частиною російської імперської ідеології, яка не терпить існування суверенної України. [6, с.73]

Події 1917–1918 років і сучасна війна є частинами однієї довгої боротьби за незалежність України. Аналізуючи історичні паралелі, ми бачимо, що боротьба за свободу – це не лише конфлікт зброї, а й битва за національну ідентичність, культуру та право на самовизначення.

Сила українського народу, його воля до перемоги та підтримка міжнародної спільноти дозволяють сподіватися, що сучасна боротьба завершиться утвердженням України як повноцінної незалежної держави, а уроки минулого слугуватимуть важливим дороговказом для майбутнього.

Список використаних джерел:

1. Бойко О. Історія України: Навчальний посібник. К.: Академвидав, 2002. 512 с.
2. Верстюк В. Ф. Українська революція 1917–1921 рр.: Історичний нарис. К.: Генеза, 1997. 320 с.
3. Грушевський М. Історія України-Руси. Том 10. К.: Наукова думка, 1998. 856 с.
4. Литвин В. Україна в Другій світовій війні: Історичний нарис. К.: Наукова думка, 2004. 680 с.
5. Нестуля О. О. Історія державної служби в Україні. Полтава: РВВ ПУЕТ, 1999. 230 с.
6. Субтельний О. Україна: Історія. К.: Либідь, 1991. 720 с.
7. Яневський Д. Україна: Історія незалежності. Х.: Фоліо, 2016. 384 с.

Олександр Гадінко

учитель історії,

Сторожинецька гімназія,

Україна, Чернівецька область, м. Сторожинець

alexandruginco555@gmail.com

«ВЕЛИКА ВІЙНА» 1914-1918РР. ОЧИМА СУЧАСНИКА (З АВТОБІОГРАФІЧНИХ ЗАМІТОК Д.ЛІБЕНВАЙНА)

У 1983р. в м.Дармштадт (Німеччина) вийшла невеликим тиражем книга автобіографічного характеру Д.Лібенвайна про Сторожинець, батьки якого колись тут проживали та репатріювалися у 1940р. на батьківщину у зв'язку радянсько-німецькими домовленостями того періоду. У книзі викладена історія цього міста, у томи числі коротко описуються події часів Першої світової війни (1914-1918рр.), які мали місце. Незважаючи на те, що пройшло вже досить багато часу, праця має наукову цінність, є особистим відображенням автора та несе нове смислове навантаження [10, S.196-198], [11, S.526-528].

На початку ХХ ст. найбільшого розквіту місто Сторожинець пережило за мера Др. Ісидора Каца, який за фахом був юристом. Як розумний і далекоглядний бургомістр, він знав, як перетворити ринкове містечко на місто, яке постійно розвивалося і стало прекрасним містом завдяки своєму розташуванню та мальовничим околицям. Заснування міської ощадної каси дало багатьом купцям, майже виключно євреям, які емігрували близько 1860 року, можливість збудувати центр міста житловими та господарськими будинками (мурованими). Тоді ж було збудовано водопровідну та каналізаційну мережу, електростанцію, громадську лазню, в якій також були відділення лікувальних лазень, середню школу та бійню.

Середня школа була муніципальною приватною середньою школою зі статусом державної. Також була державна лікарня та школа плетіння кошиків. Також була створена добровільна пожежна дружина, до якої багато громадян приєдналися та за власні кошти придбали техніку. Нарешті було створено парк, Фольксгартен (народний сад), пішохідні доріжки та збудовано павільйон з танцмайdanчиком, рестораном і боулінгом. У 1910 році у Фольксгартені було відкрито пам'ятник імператору Францу Йосифу I (1830-1916рр.).

Не менш талановитим і завжди турботливим про благополуччя міста заступником мера був старший геометр Адріан Ріттер фон Ончул, який походив зі старого румунського дворянського роду. На жаль, після Першої світової війни ця цінна людина залишила Сторожинець і переїхала до Трансільванії.

Прикро, що велике піднесення закінчилося з початком Першої світової війни. Відтоді почалася насичена подіями доля квітучого міста. Торгівля і комерція майже зупинилися. Чоловіків призвали, залишилися лише непридатні до військової служби чоловіки та старики. Зоною бойових дій стала північно-східна частина Буковини.

Початок Першої світової війни, на світанку 6 серпня. 12 вересня – 25 жовтня перше вторгнення Росії. Серетський міст зруйнований росіянами. Друге російське вторгнення відбулося в середині грудня. В 1915р. російські війська відступають. Побудовано аварійний міст. У 1916р. відбулося третє російське вторгнення в перший день П'ятидесятниці. Новий Міст через Серет був побудований російськими піонерами. В 1917р. російські війська виводяться наприкінці червня.

Австрійські та німецькі війська перебувають у Сторожинці. Німецький кайзер Вільгельм II (1859-1941рр.) і шведський географ і топограф Свен Хедін (1865-1952рр.) проїжджають через Сторожинцю. Свен Гедін на кілька днів залишився у місцевому греко-східного (православного) священика Георгія Філієвича [1, с.133-134], [2, с.16], [3, с.142-143], [4, с.547-548].

Отже, цьому мирному містечку довелося пережити три вторгнення російських військ. Чинowników було евакуйовано, а значна частина населення, майже виключно євреї, втекла від росіян, переважно до Відня. Залишені ними будинки та квартири були пограбовані та зруйновані. Всі громадські будівлі були підпалені. Жахлива картина міста набула після третього російського вторгнення, яке тривало з травня 1916 по липень 1917 року. Згорів центр міста, за винятком кількох будинків, які випадково вціліли. Зруйновано телефонну та електропроводку. Фірмові будинки на затишних вулицях були розграбовані, розбиті на узбіччях меблі та побут, всюди було видно сліди пограбувань.

Минуло деякий час, поки ці сліди терору були усунені. Минули роки, поки зруйновані будинки відбудували. Муніципальна установа також була знову відкрита під час російського вторгнення. Поміщик Флондор виконував свої обов'язки як мер, а адміністративний чиновник Шлемко – як муніципальний секретар. Після російського вторгнення державний уряд у Чернівцях доручив керувати містом раднику Рацькому. Пан Шлемко залишився секретарем громади. Кількість державних службовців у муніципальній канцелярії поступово збільшувалася.

Було здійснено ремонт електростанції для забезпечення міста освітленням. Знову було світло, але лише з півночі; Насосна станція також лише працювала в цей час. Електростанція працювала на вугільних газових двигунах, що, звісно, було дорогим і означало, що комерційні підприємства мали промислову електроенергію лише з 18:00. До ладу також привели повністю занедбаний Фольксгартен. Незважаючи на всю реконструкцію, наслідки війни не були остаточно усунені [7, С.9-15], [8, с.45-46], [9, с.67-84].

Палітру визначних пам'яток, зведених ще за часів бургомістра др. Катца, доповнювала міська лазня та лікувальна баня. Водопровідна вода у Сторожинці тоді була визнана як лікувальна відомим дослідницьким інститутом у Відні. Під час Першої світової війни (1914-1918рр.) міська лазня і лікувальна баня були зруйновані. Була відбудована лише лазня. Лікувальний заклад було перероблено під квартиру для міських чиновників. Зрештою, місто вже не мало тих передвоєнних ресурсів, а, отже, також повільно занепадало як і решта буковинських міст: Сучава, Радівці чи Кимполунг. Недарма у своїй праці «Буковина, її минуле і сучасне» відомий громадсько-політичний діяч краю Г.Піддубний залишив такі свідчення: «Особливо інтересна доля Сторожинця, міста тим, що, не дивлячись на мале населення (12.000), мало перед війною надзвичайно культурний вигляд: були комунальні зискові підприємства, тартак, сиротинець (притулок для сиріт) для дітей усіх національностей, свої театри, пречудовий парк, майдан для спорту, гарні пішоходи й добре бруковані вулиці, електрика, водопровід та каналізація, лікувальна купальня й прегарний будинок гімназії, позичкова каса й т. д. З приходом нової влади й жерента, що заступив місце усуненого бургомістра-німця, почав занепадати комунальний добробут: лікувальні купелі завалилися, пішоходи, вулиця, електрика, водопроводи, тартак, рухоме майно, гімназія, сиротинець, парк,

гімнастичний майдан - все випродано за гроші або розкрадено, або вщент зруйнувалося, або стало негодящим для вжитку, і сьогодні Сторожинець уже не пригадує міста центральної Німеччини, але велике неохайне село країни, що не вийшла з доби аграрного й назадицького господарства» [5, с.114], [6, с.56-59]. У листопаді 1918р. розпалася Австро-Угорська імперія. Буковина як її колишня складова частина (герцогство) увійшла до складу королівської Румунії. У житті городян розпочалася нова епоха.

Список використаних джерел:

1. Антошкіна Л. Особливості буковинського пограниччя: історія культурного полілогу: монографія/Лідія Антошкіна, Олександр Гадинко, Гелена Красовська, Петро Сигеда, Олексій Сухомлинов. – Донецьк: вид. «Ноулідж», 2010. – 237с.
2. Гадинко О. Сторожинець: мандрівка крізь віки. – Чернівці: Прут, 2013. – 208с.
3. Заполовський В. Буковина в останній війні Австро-Угорщини 1914-1918. – Чернівці: Золоті литаври, 2003. – 284с.
4. Історія міст і сіл Чернівецької області – К.: УРЕ АН УРСР, 1969. - С.546-558.
5. Піддубний І.Буковина, її минуле й сучасне: суспільно-політичний нарис із малюнками і мапою Буковини. – Чернівці: Зелена Буковина, 2005. -216с.
6. Прокопович Е. Кінець австрійського панування в Буковині. – Чернівці: Золоті литаври, 2003. – 80с.
7. Гадинко О. Місто Сторожинець напередодні та в роки Першої світової війни (1914-1918рр.) // Актуальні проблеми сучасної науки та освіти: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 29-30 квітня 2024 року. Львів : Львівський науковий форум, 2024. – С.9-15.
8. Гадинко О. Місто Сторожинець в роки Першої світової війни (1914-1918) // На перетині епох. Перша світова війна: феноменологія, геополітичні та гуманітарні наслідки, історична пам'ять. Міжнародна наукова конференція, присвячена 110-й річниці початку Великої війни 1914-1918 рр. 27-28 вересня 2024 року. – Чернівці: ЧНУ ім. Ю.Федьковича, 2024, С.45-46.
9. Гадинко О. Е. Слушанський про події 1914 року на Буковині (у Сторожинці) // Актуальні питання розвитку науки та освіти: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 29-30 жовтня 2024 року. Львів : Львівський науковий форум, 2024. – С.67-84.
10. Liebenwein D. Storozynez. Buchenland – Bukowina. Beschreibung und Errinerungen. Darmstadt : 1983. 206 s.
11. Wagner R. Vom Moldauwappen zum Doppeladler: Ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina. Augsburg : Hofmann-Verlag, 1991. 625 s. (S.526-556).

Роман Даниленко

кандидат історичних наук, викладач

КЗ КОР «Богуславський гуманітарний

фаховий коледж імені І.С. Нечуя-Левицького»

м. Богуслав, Україна

danulenko@ukr.net

АНТИУКРАЇНЬСКА СПРЯМОВАНІСТЬ РОСІЙСЬКОГО БІЛЬШОВИЦЬКОГО ТЕРОРУ В УКРАЇНІ В ГРУДНІ 1917 – КВІТНІ 1918 РР.

Події сучасної російсько-української війни є своєрідним відображенням подій 1917 – 1921 рр., коли Радянська Росія так само прагнула окупувати територію України. Попри всі намагання російських більшовиків видати російську збройну агресію проти УНР за громадянський конфлікт всередині самої України, насправді для самих більшовиків конфлікт мав чітко визначений міжнаціональний характер і українці у російському світогляді мали право на існування лише за умови повного позбавлення національної ідентичності, як частина єдиного радянського (тобто, російського) народу. Тому не дивно, що і більшовицький терор, який супроводжував радянську владу з перших днів їх перебування в Україні мав в тому числі відверту антиукраїнську спрямованість.

Одним з методів, який більшовики використовували з метою залякування українського населення були гарматні обстріли міст. Обстріли, в результаті яких люди гинули незалежно від їхнього соціального становища та політичної орієнтації, наводили жах на жителів міста, змушуючи їх припинити оборону для врятування не лише власного життя та життя своїх близьких, але й для порятунку міста від руйнування.

Для придушення опору більшовики також застосовували розстріли своїх противників. Головний удар більшовицького терору в 1918 р. був спрямований проти офіцерства, яке становило для більшовиків реальну загрозу. Так, військовий лікар, який утік з Катеринослава, розповідав, що на другий же день після захоплення більшовиками міста було розстріляно 9 українських офіцерів [10].

Підійшовши до міста Браїлів, більшовики відкрили по ньому сильний артилерійський вогонь, від якого постраждала значна частина міста. Захопивши місто, більшовики відразу розпочали терор проти населення: за розмову українською мовою вони розстрілювали без жодного попередження [2].

Одним з найбільш кривавих проявів більшовицького терору були події в Києві. 26 січня (8 лютого) більшовицькі війська під керівництвом Михайла Муравйова захопили Київ. Відразу розпочались розправи над офіцерами. Сергій Єфремов зазначав, що більшовики забирали на розстріл навіть поранених, залишаючи лише тих, що вже не могли й ходити [8].

Після захоплення міста більшовики навіть не поховали загиблих українських військових. Міському голові Рябцову було наказано під погрозою штрафу в 100 тисяч крб протягом 24-х годин просто прибрати з вулиць Києва вбитих і розстріляних, про поховання не було й мови [12].

Більшовицький терор у Києві мав, в тому числі, чітко виражений антиукраїнський характер. Зокрема, 28 січня (10 лютого) вийшов також циркуляр, в якому зазначалося, що всі колишні секретарі будуть заарештовані й за свою злочинну політику будуть віддані до воєнно-революційного суду. Всі представники Центральної Ради проголошувались карними злочинцями, яких необхідно негайно затримати та передати під суд. Кожен же, хто переховує їх, а тим більше визнає за

ними урядову владу підлягав суворому покаранню, як зрадник вітчизни та революції [12].

На багатьох підприємствах робітники українці не виходили на роботу, боячись, що їх звинуватять в тому, що вони українці і їх засудять до смертної кари. Їхні побоювання були не безпідставні, адже були випадки, коли пробільшовицьки налаштовані робітники видавали своїх колег, які підтримували Центральну Раду [5].

Репресії проти українців підтверджував і М. Грушевський: «Українців ловлять, арештують, розстрілюють тільки за те, що вони Українці» [4, с. 77]. Голова уряду УНР періоду Директорії в 1919 – 1920 рр. І. Мазепа доповнював: «[...] в багатьох місцях, куди приходили російські большевики, вони не тільки нищили українські «Просвіти», бібліотеки, школи, але заарештовували й тисячами розстрілювали людей, що говорили по-українському або просто мали при собі які-небудь посвідки, написані українською мовою. Так, було розстріляно в Києві членів Центральної ради І. Пугача, Леонарда Бочковського і багато інших українців по цілій Україні навіть таких, що були прихильні до совітської системи, за те тільки, що вони були українцями» [9, с. 52].

Народний секретар народної освіти в уряді радянської УНР В. Затонський свідчив, що керівник більшовицьких військ у Києві М. Муравйов зневажав українців і цим були викликані жорстокі розправи в м. Києві: «До українського народу він ставився зі зневагою. Були в його словах централістичні тенденції. Він і його солдати ставилися до Києва як до завойованого краю. У Києві творилися жахіття. Знаходили у людей квитки, написані українською мовою, і розстрілювали їх» [3, с. 222]. Затонський сам ледве не став жертвою терору за те, що розмовляв українською мовою. Його врятував лише мандат з особистим підписом В. Леніна, який був при ньому [7, с. 287].

У розв'язанні терору більшовики звинувачували Центральну Раду, яка наважилася чинити спротив радянським військам і тим, нібито, спровокувала радянську владу.

Недовготривале перебування більшовиків у Києві в 1918 р. мало жахливі наслідки та численні жертви. За свідченнями Д. І. Дорошенка більшовики за час перебування свого в Києві від 2000 до 5000 осіб [6, с. 213]. За даними, зібраними українським революційним Червоним Хрестом, у Києві за 10 днів більшовицького режиму було розстріляно понад 5 тис. осіб.

Великими масштабами та особливою жорстокістю відзначався більшовицький терор і в інших українських містах та регіонах, зокрема в Харкові, Одесі та особливо в Криму.

Жорстокими було й методи допиту більшовиками полонених. Одним з таких полонених був учень Подільської семінарії Іван Голоскевич, якого більшовики закатували в ніч на 29 березня 1918 р. біля с. Яреськи. Він був братом Григорія Голоскевича, укладача «Правописного словника». Вступивши в Лубнах у 2-ий Запорізький полк, І. Голоскевич брав участь у бою під Ромоданом, де проявив себе як здібний розвідник. Йому було доручено вистежити більшовицький бронепоезд під Яреськами. Але в темряві Голоскевич заблукав і потрапив в полон до більшовиків. Отаман 2-го Запорозького полку Петро Болбочан, спираючись на свідчення очевидця – сторожа станції, так описує смерть Івана Голоскевича: «[...] большевики роздягли Голоскевича і прив'язали його до носилок. Розрізаючи тіло ножом, вони насипали в його рани солі й, коли Голоскевич стогнав від нелюдських мук, большевики допитували його про розташування сил супротивника. Торттури тяглися більше години. Все тіло мученика було порізане, але ніяких відомостей Голоскевич не дав. Лютості більшовиків не було меж. Увесь порізаний Голоскевич

почав зомлівати. Сучасні кати привели його до пам'яті і тоді тільки почали перерізувати йому горло. Голова мученика була знайдена на станції» [13].

Після відступу більшовиків з Катеринослава, українські військові оглянули подвір'я та сад поблизу помешкання князя Урусова, де раніше розміщувався штаб червоної гвардії. Було знайдено близько 20 тіл закопаних у цьому саду. Одну з жертв було вбито кулями в лоб та груди, проте більшовикам здалося цього мало і вони добили нещасного багнетами [11].

У Лубнах більшовики призначили комендантом міста Наталуху. Проте, вже через тиждень самі його й розстріляли за нечесний розподіл добутого «революційними засобами» майна і коштів, а головне за те, що Наталуха дозволив собі ходити в українському вбранні [1].

Таким чином, більшовицький терор 1918 р. серед іншого мав чітко виражений антиукраїнський характер. Це його поєднувало з білим терором Добровольчої армії Денікіна. Обидві російські сили (і червоні й білі) попри різні політичні погляди мали однакову нетерпимість до української нації. Форми і методи більшовицького терору грудня 1917 – квітня 1918 рр., як і подальших років, використовуються і сучасним російським режимом у війні з Україною. Обстріли українських міст, розстріли і катування військовополонених, знищення всіх патріотично налаштованих українців – всі ці заходи і через 100 років, на жаль, продовжують застосовуватися росіянами. Втрата Україною власної державності в ході національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр., та окупація її російським більшовицьким режимом призвела до ще більшого терору і ще більшої кількості жертв. Тому боротьба з російським агресором з метою збереження незалежності України є зараз найважливішим завданням, щоб не допустити повторення нових трагедій від російського терору в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Більшовики на Лубенщині. *Відродження : щоденна безпартійна демократична газета*. Київ, 1918. Ч. 7. 4 квітня (22 березня). С. 2.
2. Бюллетень штаба командуючого войсками Украины за 9 января. *Последние новости*. Киев, 1918. №4866. 11 января. С. 2.
3. Гриневич В.А. Слідча справа головнокомандувача радянських військ в Україні М. А. Муравйова: документи, історія. Київ : Ін-т історії України, 2001. 336 с.
4. Грушевський М. С. На порозі Нової України. Репринт. вид. 1918 р. Київ : Наукова думка, 1991. 120 с.
5. До роботи. *Робітнича газета : орган ЦК УСДРП*. Київ, 1918. № 241. 6 березня. С. 1.
6. Дорошенко Д. І. Історія України 1917-1923 рр. : В 2 т. Київ : Темпора, 2002. Т. 1 : Доба Центральної Ради. 320 с.
7. Енциклопедія історії України. Київ : Наукова думка, 2005. Т. 3 : Е – Й. 672 с.
8. Лист без конверта. *Нова Рада*. Київ, 1918. №15. 19 (6) лютого. С. 1.
9. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917-1921. Київ : Темпора, 2003. 608 с.
10. Мала Рада. *Робітнича газета : орган ЦК УСДРП*. Київ, 1918. № 223. 09.01. С. 2.
11. Мертві починають говорити про діла живих. *Голос робітника*. Катеринослав, 1918. № 5. 11 квітня. С. 2.
12. Накази і заходи совітської влади. *Нова Рада*. Київ, 1918. № 14. 17 (4) лютого. С. 1-2.
13. Хроника. *Наша мысль : ежедневная социалистическая газета*. Полтава, 1918. № 10. 5 апреля (23 марта). С. 4.

Володимир Джаламан

здобувач вищої освіти

Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти

«Кам'янець-Подільський державний інститут»

Науковий керівник: Оксана Палилюк,

кандидат історичних наук, виладач кафедри соціальної роботи,

психології та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської

м. Кам'янець-Подільський, Україна

НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНІ ЗМАГАННЯ УКРАЇНЦІВ 1917–1921 РР.: ПОЛІТИЧНІ ТА ВІЙСЬКОВІ АСПЕКТИ БОРотьБИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

Період 1917–1921 років став одним із найважливіших етапів в історії боротьби українського народу за національну незалежність. Розпад Російської імперії, революційні події в Європі, а також перша світова війна створили унікальні умови для відродження української державності. Однак, на шляху до здобуття суверенітету українці зіткнулися зі значними внутрішніми та зовнішніми викликами.

Цей період характеризується одночасним існуванням кількох моделей державного управління — від Центральної Ради до Української Народної Республіки, Гетьманату та Директорії. Політичні протиріччя, соціальна нестабільність та боротьба різних суспільних груп ускладнювали формування єдиного державного курсу. Водночас, військовий аспект визвольних змагань набув вирішального значення. Українські армії вели боротьбу не лише проти більшовицьких сил, але й проти військових формувань інших держав, що прагнули впливати на територію України.

У дослідженні цього періоду ключовими стають питання взаємодії політичного керівництва та військових структур, оцінка стратегічних і тактичних рішень, а також впливу зовнішніх чинників на перебіг подій. Аналіз цих аспектів дозволяє краще зрозуміти складність процесів, що відбувалися у ті буремні роки, та оцінити значення національно-визвольних змагань для формування сучасної української ідентичності [3].

Період національно-визвольних змагань українців 1917–1921 років відкриває перед дослідниками унікальні сторінки історії, сповнені драматизму, героїзму та стратегічних викликів. Ці роки стали ареною боротьби між прагненням до незалежності й тиском зовнішніх і внутрішніх сил, які намагалися контролювати долю українських земель.

Одним із найбільш промовистих епізодів цього періоду була історія проголошення IV Універсалу Центральної Ради в січні 1918 року. Цей документ став першим офіційним актом, яким було проголошено повну незалежність Української Народної Республіки (УНР). Важливо, що це рішення було ухвалено в умовах безперервного наступу більшовицьких військ на Київ, що підкреслює сміливість і рішучість українського політичного керівництва. Проте сам текст Універсалу відображає не лише бажання незалежності, а й усвідомлення складності міжнародної ситуації, адже в ньому міститься заклик до інших народів визнати нову державу [1].

Військовий аспект визвольних змагань заслуговує окремої уваги. У жовтні 1917 року було створено перші підрозділи українських збройних сил, зокрема

легендарний Кіш отамана Сірка, який став символом відродження військових традицій Запорізької Січі. У той же час, формування армії відбувалося на тлі гострих політичних розбіжностей серед керівництва УНР, де частина лідерів розглядала військову силу як вторинний інструмент, віддаючи перевагу дипломатії. Це призвело до недостатньої координації та численних невдач на фронті, зокрема в боротьбі з більшовицькими силами [4].

Ще однією яскравою сторінкою цього періоду стала історія Зимового походу Армії УНР, який розпочався в грудні 1919 року. Ця військова операція мала не лише стратегічне, а й моральне значення. Під командуванням генерала Михайла Омеляновича-Павленка українські війська, перебуваючи у надзвичайно складних умовах оточення ворогами, здійснили безпрецедентний рейд окупованими територіями. Метою було підтримати бойовий дух населення та створити перешкоди для ворожих військових операцій. Зимовий похід став прикладом стійкості й жертвовності, які притаманні визвольній боротьбі [2].

Слід також згадати про міжнародний контекст визвольних змагань. Берестейський мирний договір, укладений у лютому 1918 року між УНР та Центральними державами, був одним із перших міжнародних актів, що визнавав незалежність України. Цей договір забезпечив тимчасову військову підтримку УНР, але водночас спричинив глибокі внутрішні суперечки, оскільки населення неоднозначно сприймало співпрацю з колишніми ворогами Російської імперії.

Розглядаючи ці події, ми бачимо складність і багатогранність визвольних змагань. Політичні рішення й військові операції цього періоду стали основою для формування національної свідомості й подальшої боротьби за незалежність у XX столітті.

Список використаних джерел:

1. Голубко В. Є. Українське військо у Визвольних змаганнях 1917–1921 рр. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. 150 с.
2. Гелей С. Українські національно-визвольні змагання 1917–1921 рр. в оцінках В'ячеслава Липинського. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. 2019. № 4. С. 45–56.
3. Визвольні змагання 1917–21. Енциклопедія Сучасної України / ред. кол.: І. М. Дзюба [та ін.]. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2003. Т. 4. С. 339–341.
4. Українська революція 1917–1921 років. Український інститут національної пам'яті. Київ, 2018. 12 с.

Геннадій Кучеров,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

м. Кам'янець-Подільський, Україна

kucherovgennadij@gmail.com

ПРОТИСТОЯННЯ РАДЯНСЬКОГО РЕЖИМУ З ТОВАРИСТВАМИ «ПРОСВІТА» ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ У 1921 Р.

У 1921 році, коли більшовицький режим був встановлений в Україні, включно з Правобережжям, постала потреба у створенні організацій для пропаганди соціалістичних ідей. Оскільки у радянської влади було недостатньо ресурсів і часу для створення власних інституцій, було вирішено залучити вже існуючі організації, зокрема просвітницькі товариства. «Просвіти» були добре відомі серед населення, тому їм було надано важливу роль у проведенні агітаційної роботи, особливо серед сільського неосвіченого населення.

Показовим моментом в історії боротьби більшовиків за контроль над Україною був той, що двічі повстання селян підривали їхні спроби закріпитися в ній, і це змусило радянське керівництво переосмислити свою тактику. Замість відкритого протистояння і терору, вони намагаються проникнути в українське село, використовуючи культурні інструменти, зокрема, спробувати підпорядкувати або нейтралізувати діяльність культурно-освітніх товариств «Просвіта».

«Просвіти» відігравали унікальну роль у селах. Це були не лише осередки освіти, але й центри національної самоідентифікації, які формували свідомість громадян. Розуміючи, що простого нищення недостатньо, більшовики створювали альтернативні організації, які повинні були вносити комуністичну ідеологію в село. Наприклад, це могли бути клуби, бібліотеки чи навіть театральні гуртки під егідою радянської влади. У такий спосіб вони намагалися витіснити вплив «Просвіт», використовуючи ті ж методи – культурну та освітню діяльність, але з ідеологічним наповненням, що відповідало їхній доктрині.

На початку 20-х років радянське керівництво вважало, що деякі установи, такі як хати-читальні, клуби, бібліотеки та школи грамоти, краще відкривати при просвітницьких товариствах, після чого перші здобули б популярність серед селян і були б сприйняті ними як власні організації. Тому в перші роки формування радянської влади були створені порівняно сприятливі умови для розвитку просвітництва на території Правобережної України. Інколи ініціаторами організації «Просвіт» виступали представники правлячого режиму. Так, інструктор позашкільної освіти Никитюк запропонував громаді с. Голодьки Житомирського повіту утворити просвітницьке товариство, що і було зроблено [3, арк. 151].

Всі губернські відділи народівської регіону на 1921 р. вже отримали зразковий (пролетарський) статут. Передбачалося реорганізувати «Просвіти», «радянизувати» їх і відповідно до цього взяти на державне утримання. Сільські товариства, реорганізовані на основі зразкового статуту, реєструвались органами політосвіти. Після цього перші отримували реєстраційну картку, яка підтверджувала їх правовий статус. У Звенигородському повіті станом на 1 квітня нараховувалося 76 таких «Просвіт» [4, арк. 443]. Реорганізація передбачала проведення перевиборів керівництва осередків.

У 1921 р. відбувся III з'їзд голів волосних і сільських ревкомів Звенигородського повіту Київської губернії. На ньому критикувалася діяльність «Просвіт» за те, що вони головну увагу звертали на організацію театральних заходів і не вважали за потрібне давати селянам політичну освіту. Тому з'їзд постановив:

«Просвіти» повинні розпочати енергійну працю в справі боротьби з безграмотністю, для чого вони повинні головну увагу звернути не на вистави, а на влаштування курсів грамоти, лекцій, хат-читалень» [4, арк. 190]. Така політика нової влади зрозуміла, адже саме через зазначені форми позашкільної освіти передбачалася ідеологічна обробка населення, виховання його у дусі комуністичної доктрини.

Поступово ставлення до «Просвіт» органів радянської влади зазнає змін. Відділи народів отримали розпорядження зробити усе для того, аби просвітницькі осередки мали «вигляд державний, інтернаціональний і дійсно стояли на платформі Радянської влади», а заходи товариств – «ідейний напрямок» [2, арк. 37]. Відтак, взяття під контроль діяльності «Просвіт» стало «бойовим» завданням партії на селі. У зв'язку із цим секретар ЦК КП(б)У С. Косіор (1889-1939) поставив перед КНС і КСМУ мету вигнати із «Просвіт» так званих націоналістів, куркулів, переобрати правління, включивши до нього своїх представників. За задумом комуністичного режиму, просвітницькі товариства мали стати класовими організаціями.

Значне місце у встановленні контролю над товариствами, проведенні їх «радянізації», керівництво республікою відводила КНС. У 1921 р. Наркомосвіти розіслав усім губнаросвітам розпорядження з'ясувати, чи встановили останні контроль над «Просвітами», а також про ситуацію щодо прийняття товариствами нового статуту. Прикладом у цьому відношенні була Волинська губернія. Вона поділялася на 2 великі частини: Житомир із повітом і вся інша частина краю. Житомирщина мала великі революційні традиції, тут зосереджувалася інтелігенція. Саме тому на цю частину Волині було звернуто особливу увагу. В результаті проведеної роботи у повіті спостерігався вагомий вплив радянської влади. Решта території губернії являла собою «на половину попелище, на половину медвежий углы, притом голодающие» [8, арк. 13]. Радянський режим цікавило питання, чи прийнятий «Просвітами» зразковий статут і наскільки КНС контролюють товариства. Як свідчать документи, участь представників КНС у «Просвітах» у 1921 р. на Волині було поодиноким явищем [1, арк. 170]. Це ж саме можна сказати про Київщину і Поділля.

У 1921 р. місцеві органи народної освіти планували перевірити всіх членів «Просвіт» з політичної точки зору. У зв'язку із цим повітові органи народів видавали розпорядження осередкам надіслати відомості про відповідальних працівників: голову, секретаря, членів Ради, завідувачів секцій тощо [5, арк. 4]. Під тиском органів влади «Просвіти» ухвалювали рішення про перереєстрацію просвітан.

Навесні 1921 р. нелояльне ставлення держави до товариств доповнилося проведенням у «Просвітах» краю, зокрема, у Подільській губернії, так званих «соціальних чисток». Результатом їх стало ув'язнення багатьох просвітан та ліквідація окремих організацій. Характерним у цьому відношенні є приклад Жванецької «Просвіти». Вона була утворена колишнім губерньським комісаром Г. Степурою (1881–1939) ще у 1918 р. при Центральній Раді. Осередок мав крамницю, у якій продавалась україномовна література. Після приходу червоноармійців книги перенесли до трудової школи, а проти установи розпочалися репресії [7, с. 12].

У деяких повітах Правобережної України органи політосвіти приділяли «Просвітам» неналежну увагу. Тому основним завданням влади стала масова реорганізація існуючих товариств. Сприяли цьому просвітницькі з'їзди. На них керівники органів політосвіти ставили перед делегатами завдання розпочати остаточну реорганізацію культурно-освітніх установ «у бік пролетаризації». На

противагу «Просвітам» передбачалось організувати нові форми політосвіти – селянські будинки, хати-читальні, курси тощо. Більше того, ставилося завдання негайно розпочати злиття із селбудами всіх організацій, у тому числі і «Просвіту». Там, де селбуди працювали добре, вони мали право керувати у межах волості іншими політпросвітніми закладами, навіть «Просвітами» [9, арк. 97].

Пришвидшив процес реорганізації товариств “обіжний” лист №2, який, зокрема, у 1921 р. отримали від завідувача київської повітполітосвіти «Просвіти» Звягелського повіту. У ньому зазначалося, що державними політосвітніми установами на селі в Україні визнаються тільки “червона «Просвіта» і хата-читальня [2, арк. 110]. «Червоною «Просвітою» вважалося товариство, у склад якого входили усі працюючі, яке стояло на ґрунті диктатури пролетаріату і неможливого селянства, повинно було всіма засобами боротися проти старого життя, беручи активну участь у радянському державному будівництві. Таким чином, робилася ставка саме на такі осередки. У цей час були засновані “пролетаризовані «Просвіти», які повністю відповідали вимогам влади. Так, на Київщині такі осередки були утворені у селах Германівці, Германівській Слобідці, Григорівці, Гусачівці, Сушані тощо [6, арк. 5]. У той же час багатьом товариствам відмовляли у перереєстрації, якщо їхній статут не відповідав необхідним нормам.

У 1921 р. органами державної влади була проведена перевірка діяльності реорганізованих осередків. Їх особливо цікавили прикордонні повіти Правобережної України. Перевірка показала важкий стан просвітницьких організацій, зокрема, у Волинській губернії. Тут біля 80 % реорганізованих товариств фактично існували тільки на папері. Причина цього – брак літератури і газет.

Отже, у 1921 р. ми бачимо подальше розгортання діяльності сільських «Просвіт» на території Правобережної України. У цей час просвітницькі осередки в радянській Україні переходили на зразковий статут, що передбачало надання товариствам державної допомоги. Сільські товариства продовжували свою діяльність, спрямовану на забезпечення культурно-освітніх інтересів населення регіону. Водночас спостерігається намагання держави підкорити «Просвіти» своєму впливові і водночас протиставити їм інші організації: хати-читальні, комсомольські осередки, клуби, бібліотеки, школи грамоти тощо. При цьому методи, якими користувалися місцеві органи влади, часто були репресивними, внаслідок чого діяльність товариств занепадала.

Список використаних джерел:

1. Держархів Житомирської області, ф.р.-31, оп.1, спр.7, арк. 170.
2. Держархів Житомирської області, ф.р.-960, оп.2, спр.20, арк. 37.
3. Держархів Житомирської області, ф.р.-2524, оп.1, спр.102, арк. 151.
4. Держархів Київської області, ф.р.-1, оп.1, спр.282, арк. 443.
5. Держархів Київської області, ф.р.-1156, оп.1, спр.73, арк. 4.
6. Держархів Київської області, ф.р.-1156, оп.1, спр.112, арк. 5.
7. Нестеренко В.А. Українізація на Поділлі в 20-30-ті роки XX ст. (основні напрями, наслідки, недоліки та особливості). Кам’янець-Подільський: Абетка, 2003. с. 12.
8. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф.166, оп.2, спр.132, арк. 13.
9. Центральний державний архів громадських об’єднань України, ф.1, оп.20, спр.417, арк. 97.

Назарій Полуйко,
студент 3 курсу

*Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ У ВІДРОДЖЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Події Першої світової війни мали значний вплив на глобальну політичну арену та спричинили широкомасштабні революційні події, що охопили більшість країн, які були оточені війною. Винятком не стала і Австро-Угорщина, у складі якої знаходились західноукраїнські землі, які також стали одним із центрів революційних подій.

Австро-угорський імператор Карл I 16 жовтня 1918 р. видав маніфест, погоджуючись перетворити країну у федеративну державу. "Коронні землі" одержали право створити свої представницькі органи – Національні ради.

Патріотично налаштовані українці, які століттями перебували під пригніченням інших держав, розпочали нову епоху своєї історії на західноукраїнських землях. 18 жовтня 1918 р. у Львові зібрались українські депутати обох палат австрійського парламенту, галицького й буковинського крайових сеймів та делегати усіх українських політичних партій. Ці збори оголосили себе Українською Національною Радою, президентом якої було обрано Євгена Петрушевича. А вже наступного дня на мапі центрально-східної Європи з'явилась нова країна – Українська держава, яка в подальшому була затверджена як Західноукраїнська Народна Республіка [1].

Деякі з сусідніх новостворених держав не були готові визнати галицькі землі як українську територію. Поляки, які вважали всю Галичину своєю історичною землею, активно підготовлювалися до захоплення влади в цьому регіоні. 28 жовтня у Кракові була створена Польська ліквідаційна комісія, яка мала на меті захопити владу в усій Галичині та приєднати цю територію до Польщі. Офіційне передання влади в усій Галичині полякам було заплановане на 1 листопада.

Тим часом українці не стали гаяти часу. Уже в ніч на 1 листопада 1918 р. Центральний військовий комітет, створений у вересні з офіцерів-українців, які служили в австро-угорській армії, на чолі з сотником Дмитром Вітовським вирішив випередити поляків. Хоч у Львові в його розпорядженні знаходилося всього близько 2 тис. вояків, він діяв рішуче, зайнявши до ранку всі найважливіші стратегічні пункти міста – пошту, телеграф, військові казарми, будинок сейму, банки тощо. Над ратушено замайорів синьо-жовтий прапор [2]. Ця подія, відома як «Листопадів зрив», набула символічного значення як прояв національної свідомості українського народу та його бажання зберегти свою територіальну цілісність. Саме з цього моменту сутність Західноукраїнської народної республіки набуває іншого значення. Вона постає як гарант збереження етнічних українських земель від поглинання їх іншими державами. Дослідження Західноукраїнської Народної Республіки відзначається значимістю не лише з погляду внутрішньодержавних перетворень, а й за рахунок її зовнішньої діяльності, оскільки в цьому і проявляється її історична цінність, а саме: збереження західноукраїнських земель під прапором України разом із своїм народом, якому давно загрожувала асиміляція. Представники молодой держави належним чином розуміли, що, не взявши територію під свій контроль, вони можуть втратити

найцінніше – землі, які споконвіків належали українцям. Тому і політика, здійснена владою ЗУНР, була цілком очевидною.

За свій недовгий період існування ЗУНР стала суб'єктом наступної важливої історичної події – об'єднання двох частин України, що десятиліттями були відділені одна від одної. Значення Західноукраїнської Народної Республіки в цьому процесі є набагато вагомим, ніж може здаватися. По-перше, попри складну боротьбу проти загарбників, ЗУНР намагалась й надалі діяти згідно законодавства та за демократичними принципами, про що свідчить ратифікація Фастівської угоди та низка інших положень. По-друге, певною мірою на Акт злуки вплинули події «Листопадового зриву», оскільки, якби не дії українських лідерів та військових, питання територіальної цілісності західноукраїнських земель та їх злиття з Наддніпрянщиною, залишались би під сумнівом на невизначений період часу.

Крім того, варто наголосити про діяльність Західноукраїнської Народної Республіки всередині держави, що також мало неабияке значення для відродження української державності. Зокрема, Українська Національна Рада ухвалила низку законодавчих актів, найважливішими з-поміж яких були такі: «Тимчасовий Основний закон» від 13 листопада 1918 р., де визначалися конституційні засади новоствореної держави. Закон мав конституційний характер, адже в ньому містилися основні принципи законодавчого оформлення самостійності українських земель колишньої Австро-Угорської монархії. Закон «Про вживання мови у внутрішнім і зовнішнім урядуванні державних властей і урядів ...» від 15 лютого 1919 р., яким затверджувався статус української мови як державної [3]. Важливим аспектом Західноукраїнської Народної Республіки була її власна армія - Українська галицька армія, основою якої були українські січові стрільці. Закон Української Національної Ради від 13 листопада 1918 року «про загальний обов'язок військової служби громадян ЗУНР» підтверджував регулярний характер УГА.

Отже, поява Західноукраїнської Народної Республіки має дійсно вагоме значення для української історії, тому що діями своїх лідерів молода держава змогла втримати західноукраїнські землі від швидкої окупації ворогами, сприяти розвитку національних інтересів, а в кінцевому результаті об'єднатися з іншою частиною України, що стало невід'ємним символом єдності українського народу.

Список використаних джерел:

1. ЗУНР: усе про республіку західних українців. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/5bea8c3d25162/>
2. Виникнення і діяльність західно української народної республіки (1918-1923 pp.). URL https://pidru4niki.com/75317/pravo/viniknennya_diyalnist_zahidno_ukrayinskoyi_narodnoyi_respubliki_1918-1923
3. Захарченко П. П. Історія українського права: Навч. посібник. К.: ВД «Освіта України», 2019. С. 331-334.
4. Енциклопедія українознавства : Словникова частина. Париж-Нью-Йорк : Молоде життя, 1955-1995. Т. 9. С. 3433.

НАСИЛЬНИЦЬКИЙ НАСТУП РАДЯНСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ НА УКРАЇНСЬКУ ІДЕНТИЧНІСТЬ У 20-30-ТІ РР. ХХ СТ.

Олександр Атаманчук,

викладач вищої категорії

циклової комісії суспільних дисциплін

ВСП «Хмельницький торговельно-економічний фаховий коледж ДТЕУ»

м. Хмельницький, Україна

atamanchukoi@htek.ukr.education

АНТИБІЛЬШОВИЦЬКИЙ РУХ СЕЛЯН В ДУНАЄВЕЦЬКОМУ РАЙОНІ В 30-Х РР. ХХ СТ.

У статті зроблено спробу дослідити опір українського населення утвердженню сталінського тоталітаризму на прикладі підготовки та здійснення збройного виступу на території колишнього Дунаєвцького району на Поділлі наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр.

Метою роботи є аналіз повстання українського селянства проти колективізації, яке мало місце на Дунаєвеччині Хмельницької області.

Починаючи з 1926 р. кремлівська влада обрала курс на згортання НЕПу, оголосивши що ця політика себе вичерпала і виконала поставлені завдання. Політичні, соціальні й економічні реалії «ліберальних» 20-х рр. ХХ ст. протягом короткого часу були змінені жорсткою тоталітарною системою сталінського СРСР. Наслідки таких змін в Україні найбільш відчутними були саме для селянства. [1, с. 2].

Як відомо, своєрідною «пробою пера» каральних органів в Україні стала інспірована справа Спілки визволення України (СВУ). Протягом 1930-х років в Україні проведено велику кількість сфабрикованих радянськими спецслужбами судових процесів, учасників яких звинувачували в спробах «продати Україну польським та румунським поміщикам і боярам» [2, с. 25].

Водночас радянська преса посилено працювала над створенням людиноненависницького образу світового капіталізму, в т. ч. й на території Західної України в складі Польщі. Для цього, зокрема, використовувалися приклади польської «пацифікації», яка мала ілюструвати «звір'яче обличчя» імперіалізму. Харківські «Вісті», посилаючись на лондонську «Манчестер Гардіян», в одній з передових статей визначила дії польської влади як дії «дикого середньовіччя» і заявила, що характер польських репресій «не має собі рівних в жодній державі, що називає себе цивілізованою» [3, с. 30].

Сталінська політика щодо селянства, репресивні заходи радянської влади спричинили масовий рух опору сільського населення на території України. Не було винятком і Поділля. На 9 березня 1930 р. масовими селянськими виступами було охоплено 16 округів цього регіону.

Однак подекуди селянський опір набув організованих форм. Так, на території Дунаєвцького району мала місце т. зв. «волинка» – повстання проти колективізації, в якому взяло участь близько сотні жителів села Нестерівці та багато мешканців навколишніх сіл сусідніх Солобковецького та Смотрицького районів: Тернави, Томашівки, Ганнівки, Зеленча, Могилівки, Маліївців, Дем'янківців, Івашківців, Станіславівки та ін.

Виступ було заплановано на ніч з третього на четверте травня 1931 р. Одним з його організаторів і керівників був житель Дунаєвця Пекарчук – профспілковий

діяч, у минулому вояк УГА. Саме його дружина вишила три прапори, які після придушення «волинки» працівники НКВС знайшли закопаними на горіди жителями Нестерівців Марії Полянської. Прапори були жовто-блакитні, з тризубами та золоченими галунами. На одному з них був напис: «Хай живе самостійна Україна! Смерть радянській владі!» Полянська Марія була своєрідним секретарем повстанської організації. Вона зберігала всі документи, у т. ч. протоколи засідань.

Організатором і натхненником повстання був Лісецький Іван Михайлович, колишній офіцер 7 піхотного Тульського полку царської армії.

Про те, що виступ вийшов за рамки локального, свідчать спроби повстанців налагодити контакти з національно налаштованими силами як в Україні, так і за її межами. Зокрема, зв'язок дунаївчан з Києвом підтримував колишній офіцер петлюрівської армії Гардигага Сергій. Згідно з показами І.М. Лісецького, за доби Центральної Ради він мав у Києві багато знайомих, за допомогою яких мав налагодити зв'язки з іншими підпільними організаціями України. Саме він в останніх числах квітня 1931 р. їздив з цією метою до Києва під прізвиськом Гавриленко.

Однак у ніч перед виступом усіх учасників селянського руху у Нестерівцях та інших селах за доносом учасників бунту було заарештовано. Лише в Нестерівцях за підготовки і участь у повстанні до вищої міри покарання було засуджено 11 осіб.

Арешти не зупинили повстанців. У ніч на 4 травня 1931 р. відбулося повстання, яке охопило села Тернаву, Тернавку, Тинну, Нестерівці, Ганнівку. Повстанці на чолі з колишнім старшиною армії УНР Анастасієм Сорокою розгромили в Тернаві сільську раду, вбили голову колгоспу «Комунар» Онуфрія Дубаня, голову сільради і секретаря партосередку Володимира Юхимовича, членів сільвиконкому братів Леоніда і Станіслава Бутельських, був поранений колгоспник Заремба. У Малій Тернаві загинув секретар комсомольського осередку Антончук та уповноважений Навроцький.

Біля Тинної, куди направились повстанці, відбувся бій із загonom оперативників на чолі з начальником Смотрицького ДПУ А. Казариновим. Оскільки зв'язок був пошкоджений, він надіслав наручних у Дунаївці та Кам'янець-Подільський за підмогою. За спогадами А. Казаринова, повстанців було біля 60 осіб. У ході бою, який тривав до ранку, відзначилися працівники ДПУ С. Мартиненко та І. Возний. Повстанці покинули Тинну, відступивши до лісу. 15 із них того ж дня перейшли Збруч, опинившись на польській території. Дві машини курсантів, яких направив 23-й прикордонний загін, прочесали ліс. Були проведені арешти, до відповідальності притягнуті близько 200 осіб. Особлива нарада при колегії ОДПУ 3 жовтня 1931 р. засудила 9 учасників, у т. ч. керівника повстанців Анастасія Хомича Сороку, до розстрілу, 39 осіб – до ув'язнення на 10 років, 34-х – до 5 років, 4-х – до 3 років позбавлення волі.

Більшовицькі активісти були поховані на сільському цвинтарі, на могилі встановлений обеліск із зіркою. 16 листопада 1986 р. при в'їзді в с. Тернава був відкритий пам'ятний знак, який зафіксував цю подію. На таблиці записані імена загиблих у ніч на 3 травня 1931 р.

Висновки. Отже, виступ жителів подільського села Нестерівці заслуговує на подальше дослідження, зокрема встановлення його реальних масштабів, кола учасників, географічних меж, рівня політичної спрямованості тощо. Приклад нестеровецької «волинки» засвідчив, що на початку 30-х років XX ст. відбулися певні зміни у свідомості українського селянства. Радянська влада демонструвала нечуваний цинізм, жорстокість та свавілля у ставленні до українського селянства.

Піком комуністичного терору виявився голодомор 1932–1933 років. Він став наслідком прорахованої і ретельно організованої акції, яку Кремль застосував для попередження соціального вибуху. Це вибух міг мати своїм наслідком вихід України з Радянського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Конквест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор. Київ: Видавництво Либідь, 1993, 2с.
2. Маркова С. Хлібозаготівлі і голод 1932–1933 рр. на Поділлі. Чернівці: Видавництво Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 2001, 25с.
3. Васильєв В.Ю. Україна в політиці керівництва СРСР напередодні Другої світової війни. Київ: Видавництво Либідь, 2005, 30с.

Валентина Загалевиц

викладач суспільних дисциплін

ВСП Кам'янець - Подільський фаховий коледж

НПЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

м. Кам'янець-Подільський, Україна

Людмила Белінська

викладачка вищої категорії

ВСП "Кам'янець-Подільський фаховий коледж

харчової промисловості НУХТ"

РУСИФІКАЦІЯ ЯК ЗАСІБ НИЩЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Русифікація України була багатовіковою політикою, спрямованою на систематичне знищення української ідентичності, мови, культури та самосвідомості. Протягом історії ця політика втілювалася у різних формах, серед яких — обмеження використання української мови, знищення національної інтелігенції, придушення культурних проявів та переслідування тих, хто відстоював українську ідентичність. Такі події залишили глибокий відбиток на національній свідомості й історичній пам'яті українського народу.

Історичні етапи русифікації

1. Російська імперія та заборони української мови. Починаючи з XVIII століття, після приєднання українських земель до Російської імперії, політика русифікації набуває систематичного характеру. Указ Катерини II знищив автономію Гетьманщини, а наступні імператори продовжували цю політику. Укази, такі як Емський (1876 рік) та Валуєвський (1863 рік), прямо забороняли друк і викладання українською мовою, називаючи її "неіснуючою".

2. Радянський Союз і колективізація. У XX столітті політика русифікації посилилася в СРСР. Спочатку, у 1920-х роках, Радянська влада проголосила політику "українізації", але після приходу Сталіна до влади її замінили на жорстку русифікацію. Голодомор 1932–1933 років став однією з найтрагічніших сторінок, спрямованих на ослаблення українського селянства та національної свідомості. За оцінками, мільйони українців загинули від голоду, що створив штучно радянський режим.

Далі русифікація виявилася в репресіях проти українських інтелектуалів, які виступали за незалежність і самостійний розвиток української культури. У 1930-х роках під репресії потрапили численні діячі культури, науки, освіти та політики,

відомі як "Розстріляне відродження"[1, с.59].

3. Система освіти і пропаганда в Радянській Україні. Освіта стала ключовим інструментом русифікації. Зокрема, школи і вищі навчальні заклади переводили на російську мову, зменшувалася кількість українських шкіл. У багатьох регіонах українська мова вважалася другорядною, і її використання обмежувалося. Радянська пропаганда нав'язувала ідею "братніх народів" та асимілювала українську культуру як "регіональну різновидність" загальносоюзної, що фактично означало поступову втрату її унікальності[2,с.199].

4. Репресії проти дисидентів. У 1960–1970-х роках радянська влада активно боролася з українськими дисидентами, які захищали національні права і протистояли русифікації. Відомі культурні діячі, такі як Василь Стус, Ліна Костенко, В'ячеслав Чорновіл та інші, зазнавали переслідувань, тюремних ув'язнень та цькування за свої погляди. Ці репресії були спрямовані на знищення будь-яких проявів незалежної національної думки[1, с.60].

5. Період перебудови і незалежність України. Лише в останні роки існування Радянського Союзу політика русифікації почала слабшати під впливом перебудови та зростання національної свідомості українців. Незалежність України в 1991 році стала можливістю для відродження української мови, культури та ідентичності.

Характеризуючи процеси русифікації на західноукраїнських землях, зазначимо, що вона була складовою загальної політики Російської імперії, а згодом і Радянського Союзу, спрямованої на знищення української культурної ідентичності та інтеграцію українців у російськомовний простір. Цей процес мав свої особливості через специфіку західноукраїнських регіонів, що мали тривалу історію боротьби за національні права та перебували під владою різних держав, включно з Польщею, Австро-Угорщиною, а згодом – Радянським Союзом. Західноукраїнські землі, зокрема Галичина, Волинь, Закарпаття і Буковина, завжди були осередками національного відродження, тому русифікація тут відбувалася з особливим натиском і часто з прямими репресіями.

Перші спроби русифікації західноукраїнських земель почалися після того, як Російська імперія приєднала частину цих територій у результаті поділів Речі Посполитої. Особливо активно русифікація була на Правобережній Україні та Волині, де проводилася політика, спрямована на обмеження польського та українського впливу, зокрема через православну церкву. Дії російської адміністрації спрямовувалися на обмеження використання української мови в школах, книгодрукуванні та громадському житті. Проте на цих територіях політика не була такою систематичною, як у центральних і східних частинах України. Справжній тиск розпочався після приєднання західноукраїнських земель до СРСР у 1939 році. Радянська влада активно включилася у процес русифікації, і це відбувалося в кількох ключових напрямках:

1. Освіта. Після встановлення радянської влади в 1939 році в Галичині, Волині та інших західноукраїнських регіонах почалася стрімка русифікація освітньої системи. Українські школи закривали, а навчальні програми змінювали, включаючи російськомовні предмети та ідеологічні курси, що просували радянську систему цінностей. Викладачів, які не відповідали новим вимогам, звільняли, замінюючи на лояльних до радянського режиму. Хоча частина шкіл залишалася україномовною, російська мова поступово набувала статусу престижнішої та потрібної для кар'єрного зростання [2,с.200].

2. Культура і мова. Русифікація торкнулася культурної сфери. На заході України закривалися незалежні театри, бібліотеки і культурні організації, що раніше мали національне значення. Більшість українських видань було заборонено або переведено на російську мову. Російська мова використовувалася в офіційних

документах, а знання російської стало необхідною умовою для роботи в адміністративних установах. Культурні прояви, що не відповідали радянським ідеологічним нормам, підлягали цензурі, а діячі, які підтримували українську культуру, переслідувалися [3, с.121].

3. Репресії проти націоналістів та інтелігенції. Західна Україна була відома своєю національною свідомістю і стійким опором, зокрема діяльністю Організації українських націоналістів (ОУН) та Української повстанської армії (УПА). Радянська влада проводила масові репресії, спрямовані на придушення цих рухів та ліквідацію української інтелігенції, яка виступала за національні права. Багатьох активістів, митців, науковців заарештовували, висилали до Сибіру або розстрілювали. Це сприяло значному ослабленню національно орієнтованої інтелігенції [2, с.199].

4. Переселення та зміна етнічного складу. Радянська влада переселяла людей з інших регіонів Радянського Союзу на західноукраїнські землі, створюючи таким чином змішані громади, в яких російська мова ставала мовою спілкування. Водночас тисячі українців з Галичини, Волині та Закарпаття депортували до Сибіру і Середньої Азії, що призвело до зменшення кількості носіїв української мови і культури в регіоні.

5. Підтримка російської православної церкви. Після ліквідації Української греко-католицької церкви в 1946 році (псевдособор у Львові), радянська влада примусово "возз'єднала" греко-католиків із Російською православною церквою. Це було частиною русифікації, оскільки греко-католицька церква була важливим символом ідентичності для галичан. Перехід вірян до російського православ'я супроводжувався тиском на священнослужителів і мирян, а церкви перетворювали на інструмент поширення радянських ідей [3, с.122].

Політика русифікації залишила глибокий слід у суспільстві, викликавши внутрішні суперечності та мовні бар'єри. Багато поколінь українців були позбавлені можливості вільно розвивати свою національну ідентичність, що відчувається й сьогодні в мовному питанні, асиміляційних процесах та культурному розриві між регіонами

Сьогодні, попри наслідки багаторічної русифікації, в Україні відбувається активне відродження української культури, мови, традицій. Закони про мову, підтримка української мови у сфері освіти, медіа та державного управління, а також активна участь громадянського суспільства сприяють подоланню наслідків русифікації.

Незважаючи на жорсткі репресії і русифікаційні заходи, український народ продовжує боротися за свою ідентичність та незалежний розвиток, зберігаючи пам'ять про пережите.

Список використаних джерел:

1. Бойченко М. Русифікація як нищення української національної пам'яті : передумови і наслідки тоталітарної радянської політики щодо України https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/721027/1/Totalitaryzm_zbirnyk_naukovykh_prats%20%281%29-59-61%20%281%29.pdf
2. Свиначенко Н. Згубний вплив політики русифікації та її наслідки для українського народу <https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/pomi/7/pomi718.pdf>
3. Тарапон О., Потапенко Р. Політика русифікації в Україні як засіб культурної асиміляції : історичний вимір http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2_021/63/articles/15.pdf

Андрій Карабардін,
аспірант кафедри
історії міжнародних відносин
та гуманітарних дисциплін
УДУ імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна
a.v.karabardin@npu.edu.ua

ПРАГНЕННЯ ДО БОРОТЬБИ: ІНІЦІАТИВИ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ ЩОДО ВСТУПУ ДО ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ АРМІЙ НА ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЖУРНАЛУ «ТРИЗУБ»)

Початок Другої світової війни став для української еміграції періодом непростих викликів і нових можливостей. У Західній Європі, де проживало чимало українців, питання військової участі набуло не лише особистісного, але й політичного значення. Для багатьох емігрантів вступ до лав армій західноєвропейських країн розглядався не тільки як засіб долучитися до боротьби за ідеали свободи та демократії, а також як нагода привернути увагу міжнародної спільноти до українського національного питання.

Журнал «Тризуб», який видавався в період з 1925 по 1940 рік, став одним з джерел та засобів поширення ініціатив українців щодо вступу до армій країн Західної Європи. Дослідження цього явища дозволяє глибше зрозуміти роль української еміграції в контексті глобальних конфліктів ХХ століття та її внесок у протистояння тоталітарним ідеологіям. У ширшій перспективі це також дозволяє оцінити важливість ідеї національної боротьби як складової світоглядного протистояння, що було актуальним не лише тоді, а й залишається значущим у сучасному контексті.

У день початку Другої світової війни, 1 вересня 1939 року, було опубліковане чергове число «Тризубу». У вступному повідомленні редакція розповідала про початок війни, спроби її запобігання до цього та потенційні наслідки. Редакція наголошувала, що українці займають позицію Франції, Англії та Польщі, наприкінці повідомлення вказувала, що роблячи такий вибір, «ми продовжуємо непримиренну боротьбу й проти нового германського союзника - Москви, нашого одвічного ворога, й змагаємося за визволення з московських кайданів України» [1, с. 2]. Варто зазначити, що українська еміграція чітко усвідомлювала, що Європа і світ перебувають на межі міжнародної кризи, яка може призвести до початку масштабної війни. Водночас, еміграція не змінювала точки зору щодо сср як головного ворога України та провокатора кризи й нестабільності у світі, що й підтверджує дане повідомлення [7, с. 83].

У тому ж випуску за 1 вересня писалось, що українська діаспора у Польщі готова до виконання своїх обов'язків перед державою, навіть незважаючи на певні труднощі у комунікації між владою та українцями в країні [6, с. 17]. Вже у випуску від 21 вересня 1939 року редакція у вступному повідомленні зазначала про «героїчну оборону польської армії і населення Польщі проти нападу з двох боків», коли вже стало зрозуміло про вступ у війну радянського союзу. Редакція також писала про те, що у бойових діях на боці поляків беруть участь близько десятки старшин та сотні тисяч жовнів-українців і що така боротьба «приверне волю й незалежність, як Польщі, так і Україні» [2, с. 1-3].

В тому ж випуску була опублікована відозва «Од товариства бувших вояків армії УНР у Франції», автором якої був голова товариства, генерал-хорунжий

Олександр Удовиченко. Удовиченко писав, що українці у протистоянні в Європі займають сторону Франції, Англії та їх союзників і що українська молодь вже вступила до лав французької армії, а «ми, старші, чекаємо на поклик» [5, с. 8]. Після відозви наступною у змісті є замітка-звернення «До українського громадянства у Франції» авторством голови Союзу українських емігрантських організацій у Франції Миколи Шумицького та секретаря Союзу Петра Йосипишина. В ній зазначалось так само позицію щодо союзнитва на боці Франції та її союзників і що «перед Францією ми повинні виконати наш обов'язок - стати в ряди її армії» [3, с. 9].

Також це стосувалось й Фінляндії. Вищезгаданий Олександр Удовиченко згадується також і у випуску «Тризуба» від 19 жовтня 1939 року у замітці «Фінляндські справи». В ній зауважується, що уряд УНР в екзилі вислав уряду Фінляндії побажання успіху в обороні своєї країни проти срср, а генерал Удовиченко звернувся до українців у країні долучитись до місцевої армії, «щоб взяти участь у захисті шляхетної країни Суомі, яка дала вам захист і притулок» [8, с. 30].

Такі українські ініціативи були помічені й власне самими представниками західноєвропейських країн. Так, «Тризуб» опублікував замітку про те, що відомий французький журнал «Revue des Deux Mondes» цитував позицію української еміграції про вибір позиції на стороні Франції та її союзників і кінцевий висновок автора Рене Пінона був такий: «Український селянин раніше чи пізніше займе належне йому місце, яке елемент консервативний і миротворчий у Східній Європі» [4, с. 29]. Тим самим утверджувалась важливість ролі українців як чинника стабільності та миру у регіоні у ті часи й потенційному майбутньому.

Таким чином, можемо зробити висновок, що українська еміграція в умовах початку Другої світової війни продемонструвала активну позицію в боротьбі проти московії та її союзників, підтримуючи Францію, Польщу та їх союзників. Вступ українців до лав армій західноєвропейських країн не лише підкреслював їхню солідарність із демократичним світом, а й слугував засобом поширення українського національного питання на міжнародній арені. Така позиція великою мірою перегукується із сучасною боротьбою України за свободу, що підтверджує роль українців як захисників миру на європейському континенті.

Список використаних джерел:

1. Вступне повідомлення від редакції. «Тризуб», ч. 29-30 (679-680), 1939, с. 2.
2. Вступне повідомлення від редакції. «Тризуб», ч. 32 (682), 1939, с. 1-3.
3. До українського громадянства у Франції, «Тризуб», Ч. 32 (682), 1939, с. 8-9.
4. З преси. «Тризуб», Ч. 34-35 (684-685), 1939, с. 29.
5. О. Удовиченко, Од т-ва б. вояків армії УНР, «Тризуб», Ч. 32 (682), 1939, с. 7-8.
6. Позиція українців у Польщі. «Тризуб», ч. 29-30 (679-680), 1939, с. 17.
7. Сергійчук Т. Початок Другої світової війни на шпальтах українського еміграційного тижневика «Тризуб». *Studia z Dziejów Historiografii Wojskowej t. XXIII, 2023, ss. 67-84*
8. Фінляндські справи. «Тризуб», Ч. 34-35 (684-685), 1939, с. 30.

Артур Михайлик

кандидат історичних наук, доцент

кафедри професійної та спеціальної освіти

Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти

«Кам'янець-Подільський державний інститут»,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

Step.Rudanskiy@gmail.com

МОТИВ «ВІЙНИ» В РАДЯНСЬКІЙ ІДЕОЛОГІЇ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇН В 30-Х РОКАХ ХХ СТ.

Будь-яка тоталітарна держава не може існувати без культу війни. Боротьба з ворогом, зовнішнім чи внутрішнім, для такої організації влади є абсолютно необхідною, вона сакралізується, проникає в мирне життя, подається як норма соціального життя та перетворюється на сенс існування таких структур. Соціальний контроль в таких структурах забезпечує створення та запровадження ідеологічних симулякрів, запровадження політичної міфології замість достовірного знання, впровадження репресивного апарату і цензури [1, с. 56].

Одною з розповсюджених міфологем у радянському суспільстві став мотив «війни», який активно тиражувався в інформаційному просторі комуністичної України, лунав з державних та партійних трибун, був постійно присутнім у засобах наглядної агітації та художніх творах.

Загальні риси мілітаризованого суспільства розкрили у своїх фундаментальних дослідженнях Г. Спенсер [2], А. Вагтс [3], Г. Лассуелл [4], М. Девід-Фокс [5] та ін.

Мілітаризм як характерну рису радянської внутрішньої й зовнішньої політики відмічали практично всі дослідники історії Радянської держави, особливо коли мова про період сталінізму. Для тоталітарної культури загалом властиве звільнення людини від моральних застережень, натомість культивується агресія, ненависть, помста, заздрість потяг до руйнування та інші ірраціональні пристрасті [6, с. 10].

Війна, окрім іншого, обов'язково передбачає образ ворога, а радянська влада, як влучно помітив О. Роготченко, будувала свою політику на тому, що він мав бути присутнім обов'язково у всьому, ворога, який спочатку з'являвся, а після втручання комуністичної партії – зникав [7, с. 90].

Війна була важливою для самого утворення Більшовицької держави, яка повстала внаслідок під час Першої світової війни. Надзвичайні заходи, запроваджені після військових і революційних потрясінь перших десятиліть ХХ ст. витіснили у Російській імперії традиційні станова й соціальні відмінності, вплинули на міжконфесійні стосунки та «сприяли процесу громадянської гомогенізації в межах імперської держави» (переклад з англійської – А. М.) [8, с. 878]. Автор пише про мілітаризацію соціальної сфери як наслідок ідеологічної параної сталінських лідерів, пов'язаної з небезпекою зовнішнього нападу.

Збіг військової боротьби з періодом становлення радянського комунізму також мав важливі ідеологічні наслідки. Це забезпечило те, що такі міфологеми, як «культурний фронт», «ідеологічний фронт» тощо глибоко увійшли в політичний лексикон партії і пропагандистів [9 с. 125].

Американський історик Девід Шерер (David Shearer) також погоджувався з тим, що війна була постійним мотивом для всіх ранніх більшовицьких лідерів, а особливо – Йосипа Сталіна. Сталін був «при війні – або участь у реальній війні, або мобілізація та підготовка до неминучої війни – для більшу частину свого правління, з того часу, як він одягнув свою командирську туніку в 1918 році до поховання у маршальському мундирі в 1953 році» [10, с. 190].

Тому в період утвердження сталінського тоталітаризму, на початку 1930-х

років, щодо мотиву «війни» розпочалася справжня істерія. Ця міфологема заповнила все: вона постійно згадувалася в дитячих книжках, не сходила з газетних шпальт, постійно звучала у виступах представників державних і партійних органів.

Людям нав'язувалася думка про те, що служба в армії – солодка мрія кожного юнака, а призов до лав Червоної Армії, наймогутнішої на світі, привід для радості та щастя. Кореспонденти радянських газет не шкодували схвальних епітетів для відображення почуттів молодого людини, які пішла на службу. «З пісню зустрічає тепер радянська молодь призов до лав Робітниче-Селянської Червоної Армії, яка стоїть на варті культури і прогресу...», «Червона Армія зі зворушливою теплотою приймає їх у свої обійми, як мати рідного сина...», «Дні призову стали у нас народним святом...», «Про що мріє стахановець з заводу «Мотор» тов. Вейц? – Моя мета, – каже він, – бути артилеристом!» [11 с. 1].

У відповідь на Радянсько-Китайський конфлікт 1929 р. робітники, службовці і трудова інтелігенція м. Вінниці, які зібралися на організований владою мітинг на початку 1930 р., висловили готовність всі як один взяти до рук зброю у разі потреби, та звернулися з проханням до влади терміново випустити третю позику індустріалізації з обіцянкою негайно її придбати, перерахувати на потреби Червоної Армії платню за день роботи [12, арк. 29].

Такі собі Бантус, Поліщук і Каров свою замітку про призов до армії у Красилові назвали «Найбільше щастя». Комсомолец В. Мазур просив прийняти його артилеристом на Далекий схід, на фронт (де точилися бої біля озера Хасан. Комісія прохання тов. Мазура задовольнила – А. М.) [13, с. 3].

Напередодні Другої світової війни країну охопила хвиля кінострічок з мотивом війни, яка має ось-ось розпочатися. У хрестоматійному пропагандистському кіно «Великий громадянин» (Ленфільм, 1937 р.) головний герой Шахов на промові перед повною залогою заявляє про свої бажання: «... років через 20, після хорошої війни, вийти та поглянути на Радянський Союз республік так з 30 – 40-ка! Чорт його знає, як добре!» (2 год.42 хв.).

23 лютого 1938 р., до чергової річниці Червоної армії, на екрани країни вийшли стрічки «Глибокий рейд» (1938 р.) та «Якщо завтра війна» (1938 р.), в основу сюжетів яких покладено військовий конфлікт із Німеччиною, що закінчується перемогою Червоної армії. Також радянська пропаганда активно використовувала історичні аналогії, покликані показати безперспективність «тевтонських» ілюзій щодо перемоги над слов'янськими народами. Яскравим прикладом є фільм «Олександр Невський» С. Ейзенштейна, який був знятий на персональне замовлення Й. Сталіна в 1938 р. [14, с. 143].

Разом з тим, значна частина населення України, незважаючи на масовану пропаганду, все ж негативно ставилася до війни. Конторник залізничної станції Лозова висловився з цього приводу: «Для мене все одно Польща, чи СРСР. Гірше не буде». Ще більш категоричним був робітник одеських майстерень: «Якщо буде війна, то кого захищати: тих бандитів, які здійснюють злочини робітники захищати не будуть», а невідомий службовець залізничної станції Должанська сказав так: «Наші люди воювати не підуть, тому що ми голодні» [15, арк. 34].

Ці слова виявилися пророчими. Прошло кілька років, розпочалася Радянсько-Німецька війна і величезна кількість голодних громадян СРСР стали на шлях колабораціонізму з нацистами, відмовившись «захищати бандитів». З-поміж представників народів Східної Європи найбільшою національною групою військовослужбовців Збройних сил Німеччини виявилися росіяни, щонайменше півмільйона яких протягом 1941 – 1945 рр. пройшли через різні збройні формування Третього Рейху [16].

Таким чином, мотив «неминучої війни» займав важливе місце в ідеологічних міфологемах СРСР. Комуністична ідеологія в Україні Рад трималася на створенні свого роду паралельної реальності, у якій перебувала особистість і яка формувалася всіма засобами впливу: через радіо, пресу, мистецтво, пропаганду і агітацію. Людина перебувала в умовах постійної політико-культурної і соціальної суєти, була об'єктом маніпулювання та тиску.

Комуністична країна, яка з'явилася завдяки соціальній революції, поштовхом до якої була Перша світова війна, була такою ж ірраціональною за своєю природою, як сама війна. Комунізм дорівнює війна. На жаль, мілітаристські тенденції не зникли з розпадом СРСР («Імперії зла» – за влучним виразом Рональда Рейгана), а знайшли своє продовження в посткомуністичній росії. Через століття після приходу до влади більшовиків тут запанував режим, для якого сценарій із бойовими діями і воєнними злочинами у центрі Європи, став єдиним варіантом його існування.

Список використаних джерел:

1. Хоменко І., Єлісєвєнко Ю., Фоменко В. Політичні міфологеми війни у дзеркалі комунікаційного психологічного аналізу. *Sciences of Europe*, 2022, № 102, С. 55–66.
2. Spencer H. *Principles of Sociology*. New York: D. Appleton, 1898 Vol. 2.
3. Vagts A. A. *History of Militarism: Civilian and Military*. New York: Meridian Books, 1959.
4. Lasswell H. *Essays on the Garrison State*. New Brunswick, New York: Transaction Publishers, 1997.
5. David-Fox M. Leftists versus Nationalists in Soviet-Weimar Cultural Diplomacy. *Germany and Russia between the Wars*. Toronto: University of Toronto Press, 2006. P. 103–158.
6. Добренко Є. Тоталітарні засади соцреалізму. *Слово і час*, 1992. № 7. С. 8–15.
7. Роготченко О. О. *Соціалістичний реалізм і тоталітаризм*. Київ : ФЕНІКС, 2007. 608 с.
8. Shearer D. Elements Near and Alien: Passportization, Policing, and Identity in the Stalinist State, 1932–1952. *The Journal of Modern History*, 2004. № 76 (4), December. P. 835–881.
9. Finkel S. *On the Ideological Front: The Russian Intelligentsia and the Making of the Soviet Public Sphere*. New Haven: Yale University Press, 2007.
10. Shearer D. Stalin at War, 1918–1953. Patterns of Violence and Foreign Threat. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 2018, № 66 (2), P. 188–217.
11. Сандула М. Під бойові прапори Червоної Армії. *Сталінська Молодь* (м. Київ), 1938. № 76, 4 вересня.
12. Державний архів Вінницької області. Ф. П.-29. Оп. 1. Спр. 621.
13. Бантус Поліщук, Каров. Найбільше щастя. *Сталінська Молодь* (м. Київ), 1983. № 80, 12 вересня.
14. Яшан О. О., Стадник І. Ю. *Трансформація радянської пропаганди в 1933 – 1941 рр.* Гуманітарний вісник: збірник наукових праць. Черкаси: ЧДТУ, 2020. № 32 (16), с. 139–146.
15. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2801.
16. Боляновський А. Росіяни як «радянські військові колабораціоністи» у 1941 – 1945 рр. *Історична правда*, 2014. 10 вересня. Відновлено з: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2014/09/10/144608/>

Володимир Парацій,
старший науковий співробітник
Бережанський краєзнавчий музей
м. Бережани, Тернопільська обл., Україна
volodimirparacij1971@gmail.com

РАДЯНСЬКА ОКУПАЦІЯ В ДОЛІ ПАМ'ЯТОК: БЕРЕЖАНСЬКИЙ ЗАМОК В ТРАГІЧНИХ ПРОЯВАХ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Мислитель і вчений-енциклопедист XIII ст. Насираддін Тусі вважав війну алогічною в системі людських взаємовідносин; дією, яка вступає у протиріччя з формами державного порядку. Для нього: «Війна... є найбільш небезпечним явищем серед усіх підлостей». І це безумовна істина. Адже війна тотально змінює життєвий уклад, приносить страждання не лише людям, але й творінням людських рук. Особливо беззахисними під час воєнних дій виступають архітектурні творіння. Їх фізична «нерухомість» унеможливорює будь-яке переміщення чи переховування. По відношенню до них проявляється і весь ворога-окупанта.

Події Другої світової війни залишили свій слід і в долі Бережанського замку. Були приклади профанації пам'ятки, були спроби свідомого знищення; але були й потуги до його врятування і збереження для нащадків. А з приходом у вересні 1939 р. радянських військ почалися вже усвідомлені руйнації. Фіксуються, на побутовому рівні, факти осквернення замку: солдати стріляють по стінах, у вівтар, нищать надгробки. Тоді ж, за твердженням польського дослідника Рафала Нестерова, радянська солдатня руйнує замкову каплицю; в результаті – знищено мозаїчне зображення на головному вівтарі, надгробки, залишки внутрішнього убранства та ренесансну кропильницю [16, s. 94].

Взагалі, у цих нових ідеологічних умовах складно було очікувати інших дій. Адже в авангарді окупації йшла військова машина, позбавлена знань про минуле та пістету до його слідів. На західноукраїнських землях пощастило лише деяким замковим комплексам, які ще у передвоєнні роки активно пристосовувалися для потреб музейництва. На них і звертали увагу представники сфери культури радянської України. Так, з 1939 р. статус Державного історико-культурного заповідника було надано замковому комплексу в с. Підгірці [1, с. 147]. Але, загалом, ситуацію це не змінювало. Пам'ятки архітектури – як найбільш відкрита для руйнацій категорія нерухомих пам'яток – були поза зоною захисту та раціонального пристосування. Вона далеко не була пріоритетною для нових «спеціалістів».

Тернопільський художник Дж. (Еміль?) Готт [5, с. 231] написав з натури картину «Замок в Бережанах», яку датовано 20 липня 1940 року. Це ледь чи не єдине відоме візуальне джерело інформації про пам'ятку початкового етапу Другої світової війни. Нині вона зберігається (серед старих збірок) у фондах (відділ графіки) Тернопільського обласного краєзнавчого музею [13].

Причинами ж свідомих руйнацій архітектурно-мистецьких творінь на західноукраїнських землях був, загалом, «плінтусний» культурний рівень радянських «господарів» – переважно людей з низькими інтелектуальними можливостями, з браком належної освіти та знань. Для яких реально існуюча історична споруда (мистецька, домінуюча навколо) сприймалася як об'єкт руйнацій, розграбувань, як «буржуйська» будівля. А ще й з глибокими підвалами

та грубими стінами. Тому й багато замків радянська влада використовувала з 1939 р. невідповідним чином: місця військових постойів, склади, в'язниці, пересильні пункти, місця масових розстрілів (особливо в період відступу перед німецькими військами наприкінці червня – початку липня 1941 р.).

Зокрема, у звіті начальника Тюремного управління НКВС УРСР від 12 липня 1941 р. чітко вказано, що на території замкового комплексу у м. Бережани на початку літа 1941 року розміщувалася військова частина, і в межах її дислокації здійснювалося захоронення закатованих в'язнів з Бережанської тюрми (в напередодні підготовлених ямах); а саме, що (цитуюмо мовою оригіналу) «погребение произведено в расположении воинской части (старая крепость)» [11, с. 371]. Мова велася про жертв масових розстрілів із місцевої в'язниці. Свідчення очевидців також підтверджують факт використання замкових приміщень як місць розстрілів і захоронення жертв. Для прикладу: «Коли розбито замуровані льохи цього замку, то в них теж знайдено людські трупи» (з посланням на спогади, опубліковані в часописі «Шлях перемог» (Англія) від 10 липня 1960 р.; автор підписався криптонімом «М. Л.») [6, с. 19].

З початком Державної Незалежності України у дослідженнях вітчизняних істориків, при характеристиці радянських репресивних органів та їх діяльності на західноукраїнських землях упродовж 1939-1941 рр., знаходили своє місце й такі ствердження: «Відступаючи, репресивно-каральні органи вершили масові розстріли західноукраїнського населення, які у повоєнний час всіляко звалювали на окупаційні війська гітлерівського вермахту та підрозділи українських націоналістів «Нахтігаль» та «Роланд» [3, с.108-129]. І вже на початку 1990-х рр. публікувалися документальні підтвердження радянських репресивних дій; серед них – й факти розстрілів під час евакуації тюрем наприкінці червня 1941 р., зокрема і в Бережанах [4, с. 248-254]. А, загалом, тема масових розстрілів у Бережанах, проведених окупаційними радянськими репресивними органами на початку радянсько-німецької війни (у переддень евакуації), уже проаналізована нами окремо [9, с. 113-121].

Уже після відступу більшовицького війська населення місцеве розшукувало своїх рідних. Нова німецька влада не перешкоджала пошуку та оприлюдненню інформації (зокрема – і в цілях своєї пропаганди). Таким чином, події кінця червня 1941 року отримали широкий розголос у тогочасній пресі.

У цьому контексті також було дозволено відкрити могили із знищеними в'язнями на території Бережанського замку Сенявських. Підтверджує цю інформацію і єврейський історик Шимон Редліх (який дитячі – воєнні – роки прожив у Бережанах) у своїх спогадах [10, с. 102]. Частина тіл замордованих захоронили в братській могилі, опізнані останки – забрали родичі. Однак, через літню спеку було відкрито лише дві могили, а третя залишилась не відкритою [2, с. 297]. Також, згідно німецьких повідомлень, віднайдених (на підставі архівних опрацювань) Володимиром Косиком: «у Бережанах росіяни вбили 30 українців» [7, с. 107].

А власне процес руйнації замку Бережанського замку посилювся й у зв'язку із подіями, прямо дотичними до відступу радянських військових та адміністративно-управлінських структур з Бережан, а також захоплення міста новими загарбниками.

Так, перше бомбардування Бережан, яке тривало три дні, німецькі війська розпочали 28 червня. Ось як про ці події згадує учень Бережанської гімназії,

український поет, перекладач, мемуарист, відомий діяч Організації Українських Націоналістів (ОУН) Мирослав Кушнір: «Прийшов понеділок – найстрашніший день війни. Вже о 5 пополудні скинув німецький літак дві бомби. По двох годинах перерви почалося пекло. Що 15 хвилин приїздив німецький літак і скидав від 3 до 10 бомб; така атака тривала до 2 години ранку» [8, с. 321].

А першого липня 1941 р. мури Бережанського замку (зокрема – й замкового костюлу) були сильно пошкоджені сильним вибухом розташованих в околицях складів із боєприпасами, здійснених відступаючими радянськими частинами. Вибух був настільник сильним, що пошкоджено не лише замок, але й будівлі на доволі великій прилеглій території [16, с. 94]. Про цей факт також згадує у своїх спогадах Мирослав Кушнір: «...слідуючого дня большевики висадили порохівню. В цілому місті повилітали шиби, двері, позлітала дахівка. Кільканадцять домів завалилося» [8, с. 321].

А замковий костюл, внаслідок вибуху 1941 р., зазнав значних пошкоджень, зокрема понищено покрівлю та вікна. Виникала потреба в негайних ремонтних роботах задля запобігання подальшої руйнації храму. Тому, з ініціативи бережанського римо-католицького пароха та підтримки (чи, швидше – не заперечення) місцевої окупаційної влади, такі роботи проводилися наступного – 1942 – року. Віконні отвори закрито дошками, відновлено бронзове розп'яття Ісуса Христа, в якого за часів радянської окупації відбито кілька пальців [14, с. 3]. Також, восени 1943 року замковий костюл було перекрито новою покрівлею. Цю роботу організував Комітет прихильників історичних пам'яток спільно із священником (ксьондзом) Адамом Ланцуцьким [15, с. 4]. Але перспективи щодо Бережанського замку залишилися, у подальшому, нездійсненими. А після «реставрації» у місті та краї радянської влади ці перспективи взагалі стали примарними.

У місті всі ключові споруди були зайняті різними владними структурами. Зокрема, у Ратуші (в центрі міської Ринкової площі) розмістилась полкова школа НКВС. Військові зайняли приміщення ще австрійських казарм, а в колишньому офіцерському будинку розташувався 86 полк НКВС. Таким чином, замок, розташований впритул до казарм й офіцерського будинку, став об'єктом непотрібної уваги солдатів й «енкавеевників» [12, с. 45]. Це було доволі небезпечне сусідство. І біда не забарилася: в 1946 р. загін НКВС знищив підземелля та підвальні приміщення пам'ятки [16, с. 95; 17, с. 8]. Що привело, в подальшому, лише до більшої руйнації замкових стін.

При цьому, слід зауважити, що пам'яткоохоронна проблема не випадала з-під радянського урядового контролю. Уже протягом 1944-1945 рр. було прийнято низку правових актів по виявленню, науковому опису й постановці пам'яток на державний облік. Але на збереження та охорону справді цінних історичних об'єктів (зокрема – замкових комплексів) це майже не проєктувалося.

Вчинені ж 1946 року свідомі варварські дії безпосередньо щодо Бережанського замку були нелогічними, варварськими, але й очікуваними. Адже це було відображенням радянського, розповсюдженого в масі людській, «геростратичного» менталітету, спрямованого на грабіж, руйнацію та нищення; а також – неналежної освіти та рівня культури серед представників нової влади на місцях, їх ідеологічної закомплексованості, відсутності спеціальних знань, інколи – й звичайної професійної логіки.

Список використаних джерел:

1. Акуленко В. Охорона пам'яток культури в Україні. Київ, 1991.
2. Бережанська земля: історично-мемуарний збірник. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1970.
3. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953 рр. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Київ, 1994. Кн. 1.
4. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953 рр. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Київ, 1994. Кн. 2.
5. Дуда І. Тернопіль 1540-1944. Історико-краєзнавча хроніка. Тернопіль, 2010.
6. Злочини комуністичної Москви в Україні вліті 1941 року. Вінніпег, 1960.
7. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Париж – Нью-Йорк – Львів, 1993.
8. Кушнір М. Невкоєне серце: Поезії, проза, матеріали до життєпису /Упорядкування М. Дубаса й І. Калинця, передмова М. Дубаса. Львів, 2005.
9. Парацій В. Бережани в часи Другої світової війни (український вимір): «пам'ять» без «примирення». *Національна пам'ять (на вшанування жертв тоталітаризму). Збірник наукових праць*. Львів, 2021. Вип. 4.
10. Редліх Ш. Разом і нарізно в Бережанах. Поляки, євреї і українці 1919-1945 роках. Київ, 2007
11. Романів О., Федущак І. Західноукраїнська трагедія 1941. Львів – Нью-Йорк, 2002.
12. Савчук В. Бережани по Другій світовій війні//Бережанська земля. Історично-мемуарний збірник. Торонто – Нью-Йорк – Лондон – Сідней – Бережани – Козова, 1998. Т. 2.
13. Фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею: КН – 28607, Інв. № 1141.
14. Gazeta Lwowska. Lwow, 1942. 09 listopada. Nr. 263.
15. Gazeta Lwowska. Lwow, 1943. 22 listopada. Nr. 274.
16. Nestorow R. Kościół zamkowy p.w. Św. Trójcy w Brzeżanach. *Koscioly i klasztory rzymskokatolickie dawnego wojewodstwa ruskiego/Materialy do dziejow sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*. Krakow, 2007. T.15.
17. Rusinski Zb. Tryptyk brzezanski. Wrocław, 1999.

*Інна Позднякова,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України та всесвітньої історії,
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна
pozdnaykova@ukr.net*

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ОФОРМЛЕННЯ ЦЕНЗУРНОЇ СИСТЕМИ НА ЕТАПІ УТВЕРДЖЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ

За теоретичними уявленнями більшовиків, у пролетарській державі не повинні існувати цензурні органи. У програмі РСДРП, як і в програмі будь-якої партії, містився пункт про свободу слова та друку, однак практика внесла свої корективи. Пріоритетом їх діяльності мало стати створення творів, які б відповідали часу та ідеології. Уже 27 жовтня 1917 р. Рада народних комісарів прийняла рішення, у якому обґрунтовувалася необхідність обмеження розповсюдження друкованих видань ворожого, на думку більшовиків, змісту. З метою контролю цього процесу потрібно було створити бюрократичну машину з контрольно-заборонними функціями. Іншими словами, виникла нагальна потреба створення налагодженої системи органів, які б здійснювали не лише контрольно-заборонні, а й репресивні функції.

На першому ж засіданні Раднаркому було ухвалено Декрет про друк, в якому обґрунтовувалася така причина його прийняття: «Всі знають, що буржуазна преса є найпотужнішою зброєю буржуазії. Особливо в критичний момент, коли нова влада тільки зміцнюється, неможливо залишити цю зброю в руках ворога, в той час, як вона є не менш небезпечною, ніж бомби та кулемети» [7, с. 3–4]. У змісті документа підкреслювався його тимчасовий характер. Указувалося також, що могли бути закриті лише ті видання, які закликали до відкритого опору чи непокорі робітничо-селянському уряду, до діянь відверто злочинного, тобто кримінального характеру, а також видання, які підбурювали народ шляхом наклепів та спотворення фактів. За такого визначення Раднарком міг закрити друковані органи будь-яких партій та громадських організацій, політична діяльність яких не влаштовувала радянську владу.

Таким чином, перебравши владу на переважній частині території колишньої імперії, партія більшовиків мала намір встановити політико-ідеологічний контроль над друкованими ЗМІ, визначивши в якості їх пріоритетного завдання формування у свідомості населення уявлень про законність тодішньої влади та прогресивність здійснюваної нею політики [2, с. 107].

6 червня 1922 року декретом Раднаркому РСФРР створено Головне управління в справах літератури та видавництва (Головліт). 23 червня 1922 р. Положення про Головліт було опубліковано в пресі. У Положенні зазначалося: «З метою об'єднання всіх видів цензури друкованих творів створюється Головне управління у справах літератури та видавництва при Наркоматі освіти та його місцеві органи при губернських відділах народної освіти. На Головліт та його місцеві органи покладається: а) попередній перегляд усіх призначених до опублікування творів – періодичних, нот, карт; б) укладання списків друкованих творів, визнаних забороненими. Головліт забороняє видання та розповсюдження творів, які: а) містять агітацію проти радянської влади; б) розголошують військові таємниці республіки; в) збурюють громадську думку; г) розпалюють національну ворожнечу

та релігійний фанатизм; д) мають порнографічний характер» [7, с. 32–33].

Необхідно звернути увагу на особливий пункт положення, в якому говорилося, що рішення Головліту РСФСР з перших днів його існування мали поширюватися на територію України – Київ, Харків, Одесу та інші губернські міста [1, с. 85].

Спочатку Головліт РСФСР планував відкрити свої філії й в УСРР. Зрештою, 29 серпня 1922 р. з метою об'єднання всіх видів цензури друкованих творів і забезпечення державного політичного контролю за видавництвом і поширенням друкованих творів було сформоване республіканське маріонеткове Центральне управління у справах друку при Головополітосвіті Наркомосу УСРР [4, с. 229].

Положення «Про Центральне управління у справах друку» передбачало виконання наступних завдань: а) попередній перегляд усіх призначених до опублікування творів, як рукописних, так і друкованих, періодичних і неперіодичних видань; б) надання дозволів на відкриття приватних видавництв, їх реєстрація та подальший нагляд за їх діяльністю; в) складання списків творів заборонених до друку, продажу та поширення; г) притягнення до відповідальності винних у порушення зазначених постанов і розпоряджень; д) видання правил, розпоряджень, інструкцій у справах друку, обов'язкових для всіх органів друку, видавництв, поліграфічних підприємств, бібліотек, читалень, книгарень та книжкових магазинів [1, с. 87].

Основні напрями діяльності новоствореної установи визначалися відповідним положенням і полягали у тому, щоб забезпечувати ефективний цензурний нагляд за публікаціями у пресі, а також творами художньої літератури. Зрозуміло, що політичний контроль над матеріалами преси та художньої літературою здійснювався, виходячи з настанов, визначених правлячою партією [2, с. 109–110].

Структура ЦУСДу виглядала наступним чином: на чолі управління стояв начальник із загальною канцелярією. Йому підпорядковувалися три відділи – український літературний, відділ закордонної літератури та організаційно-плановий відділ.

Перший – переглядав літературу, що надходила для перегляду та укладав списки заборонених видань. Другий відділ контролював і рецензував закордонну літературу [6, арк. 17]. Останній розробляв перелік державних тасмниць, контролював радіомовлення та керував діяльністю Київського, Катеринославського та Одеського місцевих відділів, яких на 1923 р. налічувалося вісім [1, с. 89].

За чотири місяці після створення Центрального управління у справах друку УСРР начальник ЦУСДу І. Кулик попереджав ЦК КП(б)У про певну реорганізацію цензурного управління.

У середині грудня 1922 р. керівник Головліту РСФРР І.П. Лебедєв-Полянський відвідав м. Харків. За результатами зустрічі було прийнято рішення про організаційну перебудову ЦУСДу за прикладом Головліту РСФРР. Тобто необхідно було створити окреме головне (центральне) управління в складі Наркомосу УСРР [1, с. 90].

Відтак 1 квітня 1925 р. ВУЦВК та РНК УСРР ухвалили постанову «Про реорганізацію Наркомосу УСРР», згідно з якою Центральне управління справами друку було реорганізоване в Головне управління у справах літератури та видавництва (Укрголовліт) [5, с. 78–79].

Установа кілька разів змінювала назву й підпорядкування, мала центральне та обласні управління – облліти. Від початку діяльності Укрголовліту до 1938 р. змінилося близько 15 начальників загальнореспубліканського органу цензури, з-поміж яких не було жодного українця. Політичні репресії 1933–1934 рр. призвели

до усунення з посад значної кількості політредакторів і до браку кваліфікованих кадрів [3, с. 153].

Створення республіканських органів цензури аж ніяк не означало їх самостійності. Всі рішення, які регламентували діяльність Укрголовліту, вироблялися в Москві, а потім надсилалися на місця.

Список використаних джерел:

1. Бабюх В.А. Політична цензура в Україні в 1920 – 1930-х рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ, 2007. 290 с.
2. Костишева С. Документи Головліту УРСР як джерело вивчення системи політико-ідеологічного контролю над друкованими ЗМІ. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2005. № 13. С. 107–117.
3. Стоян Т. А. Система політичної цензури в УРСР в 1920–1930 рр. Київ: Акад. праці і соц. відносин Федер. проф. спілок України, 2010. 480 с.
4. Україна: хроніка XX ст. Рік 1922: довід. вид. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Упоряд. О. Мовчан. Київ: Інститут історії України НАН України, 2005. 235 с.
5. Україна: хроніка XX ст. Рік 1925: довід. вид. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Упоряд. О. Мовчан. Київ: Інститут історії України НАН України, 2006. 312 с.
6. Циркулярные письма ЦК КП(б)У о задачах прессы в республике и партийном руководстве прессой, январь – декабрь 1927 г. *Центральний державний архів громадських об'єднань України*. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 2493. Арк. 17.
7. Цензура в Советском Союзе. 1917–1991. Документы / сост. А.В. Блюм. М.: РОСПЭН, 2004. 576 с.

УКРАЇНСЬКИЙ МІЛІТАРНИЙ РУХ ОПОРУ ПРОТИ МОСКОВСЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ (1941 Р. – КІНЕЦЬ 1950-Х РР.).

Дмитро Аврамук

викладач історії

*Відокремленого структурного підрозділу
«Технічного фахового коледжу Луцького
національного технічного університету»*

м. Луцьк, Україна

avramukd@gmail.com

ВОЛИНСЬКА СІЧ: ТРАГІЧНИЙ КІНЕЦЬ ПОВСТАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Найбільшою в Волинській області з 4 повстанських республік була «Волинська Січ» в підпорядкуванні якої перебувало понад 2000 стрільців УПА і 8–9 тисяч резервістів. Вибір назви походить від Волині і військово-господарської бази «Центральна Січ» яка знаходилася в Свиначинському лісі.

У квітні 1943 року довжина її території із заходу на схід становила понад 70 км, а із півночі на південь – 45 км. Територіальні межі на заході проходили українсько-польським кордоном, на півдні – вздовж автотраси Володимир-Микуличі-Холопичі, на сході по межах сіл Береськ-Вітоніж-Гончий Брід, а на півночі вздовж залізничної колії Ковель-Мацеїв-Любомль. Східні кордони охороняв курінь «Погром» загону «Котловина», південно-західні – загін «Січ», а північно-західні – курінь «Щуки» загону «Озеро».

У серпні вона охоплювала 9 територіально-адміністративних районів, а після ліквідації Скулинської та Колківської повстанських республік контролювала понад третину території Волинської області за винятком окремих населених пунктів, розміщених вздовж залізниць. Це була незалежна українська міні-державка з усіма необхідними інституціями.

Повстанці ефективно вели бойові дії проти поляків, німців та радянських партизанів. Героїзмом в боях відзначалися практично всі чоти загону УПА «Січ» ім. І. Богуна [7, с. 186]. Найбільший героїзм показала чота спеціального призначення «Берези», яка потрапила в оточення гітлерівських карателів біля Загорівського монастиря яких було майже 400 осіб [9, с. 21].

Проте напередодні Рівненсько-Луцької наступальної операції десятки партизанських загонів прибули на Волинь для захоплення міста Ковель. Серед них – Сумське партизанське з'єднання (1451 особа), яке спільно з партизанським з'єднанням ім. В. І. Леніна (883 особи) отримали наказ ліквідувати «Волинську Січ». Цьому передувала колосальна агентурно-пропагандистська робота розвідгруп УШПР. Внаслідок їх деструктивної діяльності було проведено ряд заходів, зокрема: 28.09.1943 р. із загону ім. І. Богуна забрано і розформовано дві сотні УПА; 28.10.1943 р. передано на складі ГК УПА 50 % важкого озброєння та 20 відсотків усіх боєприпасів; розформовано більшість бойових відділів «Інтернаціональної легіону»; протягом листопада-грудня на 50 відсотків скорочено чисельність особового складу ім. І. Богуна; отримано наказ про реформування загону ім. Богуна в загін «Чернігівський» чисельністю в 250–300 стрільців; в січні 1944 р. із загону ім. І. Богуна забрано і розформовано 2 бойові сотні; 17.01.1944 р. здано на техогляд важкі кулемети, третину з яких зіпсували [1, с. 178].

18.01.1944 р. Сумське партизанське з'єднання ліквідувало гарнізон УПА в с. Кукуріки Старовижівського району. Загибло і пропало безвісті 42 повстанці із

вишкільного куреня *Грома* та 6 цивільних. Захоплено 4 кулемети, 2 міномети, 200 гвинтівок, 3 друкарські і 5 швейних машинок, 2 склади з продовольством, 1 склад з обмундируванням і 2 мішки зі штабним листуванням [4, с. 106].

19.01.1944 р. розгромлено гарнізон УПА в селі Рудня, де загинуло 3 і поранено 7 повстанців. За ним впав табір УПА в с. Мосир, на складах якого зберігалося 30 тон сала, копчених ковбас, зброя, боєприпаси, вибухівка. Звіти П. Вершигорою відправлено в Київ радіограму про те, що «Основні продуктові та військові бази УПА станом на 21 січня 1944 року знаходяться в районі сіл Свинарин, Вовчак, Мочулки Ковельського району Волинської обл.» [4, с. 158].

19.01.1944 р. батальйони 27-ї ВДП АК командирів *Петруся*, *Ярослава* і *Леха* долучилися до червоних партизан і безрезультатно штурмували гарнізон УПА в с. Гнійне Вербського району [8, с. 13].

21 січня спецгрупа «Дружба» капітана НКДБ Н. Онищука в с. Оса захопила пункт військового зв'язку і частину архіву загону ім. І. Богуна. 22 січня партизанське з'єднання підполковника Л. Іванова розгромило гарнізон УПА в с. Туричани Турійського району. Захоплено склад з боєприпасами і міномет.

25 січня батальйони 27-ї ВДП АК командирів *Леха* і *Ярослава* зайняли села Галінувка, Антонівка, Стефанівка, Андерсовка і вийшли на автомагістраль Володимир – Ковель, де вели бій з відділом *Адама* [11, с. 105].

25 січня розгромлено гарнізон УПА в с. Владинополь Володимирського району. Загибло 5 і поранено 10 повстанців. Партизани захопили легковий автомобіль, 8 тон борошна, 5 тон вівса, 6 мінометів, 500 німецьких і 100 радянських мін до ротного міномета, ящики з патронами, медикаменти.

Того ж дня батальйон капітана Токаря розгромив заставу УПА в с. Верхів Порицького району. Загибло 12 повстанців. Захоплено 2 ручні кулемети, 16 гвинтівок, 10 пістолетів, 1 автомат, 40 коней [10, с. 58].

26.01.1944 р. Сумське партизанське з'єднання, одягнувши пагони та іншу військову атрибутику, пішло на штурм укріплених військово-господарської бази «Центральна Січ». Йому, за спогадами полковника П. Вершигори, протистояло сім лінійних сотень, кінний відділ, старшинська школа «Лісові чорти», підстаршинський вишкіл, два національні відділи та декілька допоміжних формувань.

Першою впала Бобольська сотня, де загинуло 8 і поранено 5 повстанців. За нею застала УПА в с. Турія. Розпорошені повстанські відділи відійшли вглиб Свинаринського лісу і зайняли оборону по лінії сіл Вербичо-Оса [1, с. 183].

Невдовзі зі штабу прибув посильний із наказом залишити позиції і розійтись по домівках, тому що УПА не воює з Червоною армією. Лука Пашечко *Данило*, комендант оборонного відтинку, наказ проігнорував і вступив в бій, у якому загинуло 10 і потрапило в полон 2 повстанці. Невдовзі зі штабу УПА прибула група старшин, яка розстріляла Пашечка [3, с. 530].

Зрада курінного Миколи Семенюка *Орла* та дизертирство сотенних *Бортенка* і *Чуба* призвела до відступу з с. Ревушки, на складах якого знаходилася зброя, боєприпаси і 30 тон зерна. *Сосенко* із загонним кінним відділом та чотою курсантів відійшов до с. Вовчак, де організував кругову оборону [2, с. 134].

27.01.1944 р. партизани захопили переправу через річку Турія і с. Домінопіль, які обороняв узбецький відділ *Ташкента*, шлях на Вовчак був вільний. Партизани зі з'єднання Іванова розгромили сотню *Щуки* – *Шабатури*, чим відкрили шлях на «Січ» із півночі. Наступного дня батальйон П. Кульбаки ліквідував застави УПА в селах Вербичоно – Осичник – Чорніїв – Свинарин – Оскрів – Маковичі і затаборювався в с. Озютичі. Повстанці відступили вглиб лісу, втративши при цьому

7 стрільців.

29.01.1944 р. батальйони 27-мої ВДП АК командирів *Сокола*, *Яструба* і *Сивого* розгромили гарнізони УПА в селах Дажва, Щурин і Баб'є. Повертаючись зі с. Щурин, потрапили в засідку УПА і зазнали великих втрат [6, с. 253].

29.01.1944 р. червоні партизани захопили с. Вовчак, старшинську школу «Лісові Чорти» і військово-господарські склади в урочищах «Питомник», та «Михайлів». Більшість колишніх червоноармійців і українців-східняків перейшли до партизанів, місцеві розійшлися по домівках, відділ *Адама* пішов в Устилузький район, а решта відійшли в с. Мочулки і зайнявши кругову оборону.

На цьому основні бої за «Центральну Січ» завершилися. Червоними партизанами захоплено велику кількість боєприпасів, продуктів харчування, автомашин, тракторів, мотоциклів, велосипедів, коней та інших матеріальних цінностей [5, с. 134].

Сумським партизанським з'єднанням в боях з УПА було вбито 180 і захоплено в полон 150 повстанців, з яких 96 нібито підписали антиупівську агітлістівку. Загинуло і багато червоних партизанів.

Незважаючи на великі втрати і складнощі, УПА не відступала у своїй незламній боротьбі за відновлення української державності. Боротьба відбувалася в надзвичайно складних умовах, але УПА стала символом відваги та рішучості українського народу, який віддавав своє життя за ідею незалежності України, і ця боротьба стала важливою частиною українського національного відродження.

Список використаних джерел:

1. Антонюк І. М., Антонюк М. В. Там, де воскресла Україна. Вовчак. Луцьк: ВМА «Терен», 2019. 300 с.
2. Антонюк Я. М. Діяльність СБ ОУН на Волині. Луцьк: Волинська книга, 2007. 174 с.
3. Антонюк Я. М. Український визвольний рух у постатях керівників. Волинська та Брестська області (1930-1955). Літопис УПА. Торонто; Львів: Літопис УПА, 2014. Т. 13. 1073 с.
4. Вершигора П. П. Рейд на Сан і Віслу. Київ: Дніпро. 1968 р. 240 с.
5. Войцехович В.О. Партизани ідуть на захід. Київ: Політвидав України, 1982. 256 с.
6. Ільошин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.). Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 399 с.
7. Літопис УПА. Волинь і Полісся. Німецька окупація. Спомини учасників. / за ред. Штендера Є. Львів; Торонто, 1984. Т. 5. Кн. 3. 309 с.
8. Мотика Г. Від волинської різанини до операції «Вісла». Польсько-український конфлікт 1943–1947 рр. / Авториз. пер. з пол. А. Павлишина, післям. д.і.н. І. Ільошина. Київ: Дух і літера, 2013. 360 с.
9. Трофимук В. Вовчак. Волинська Січ. Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2017. 74 с.
10. Царук Я. В. Володимирщина у боротьбі за незалежність. Луцьк: Волин. обл. друк., 2012. 1023 с.
11. Filar W. «Burza» na Wołyniu. Dzieje 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty Armii Krajowej. Studium historyczno-wojskowe. Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM, 1997. 424 s.

Сергій Михайленко

кандидат історичних наук,

доцент кафедри соціальної роботи

Яготинського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

м. Яготин, Україна

myhas1@ukr.net

НАЦІОНАЛІСТИЧНИЙ РУХ НА ЛІВОБЕРЕЖНІЙ КИЇВЩИНІ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Зазвичай діяльність українських націоналістичних організацій пов'язана з землями Галичини та Волині, проте окремі похідні групи Організації Українських Націоналістів (ОУН) активно проводили свою роботу і у центральних, східних та південних регіонах України.

Так, від 1941 до 1944 року осередки націоналістичного підпілля на Лівобережній Україні діяли в Полтаві, Кременчуці, Лубнах, Миргороді, Кобеляках, Хоролі, Пирятині, Золотоноші та Яготині. Із численних архівних джерел дізнаємося, що особливо потужну діяльність проводив Яготинський окружний провід ОУН на чолі з Марином Пруцем (галичанином із Золочівського району Львівщини). За часів окупації він був у німців за перекладача. Значну частину організаційної роботи тут виконував відпоручник Крайового проводу Іван Нагірний, відомий під псевдонімами «Чорний», «Петро Чорний», «Захар Вусатий». Разом вони створили розгалужену мережу ОУН у сусідніх районах. Також Іван Нагірний виконував функції зв'язкового між окружним і обласним проводом, який перебував у Полтаві.

З документів відомо, що плануючи закріпитись на Полтавщині, націоналісти саме у Яготині створили опорну базу із запасами продовольства та медикаментів. Неправильно вважати, що націоналістичний рух у Центральній Україні, зокрема й на Яготинщині, завдячував своє постання винятково ініціативі з Західної України. До Яготинського окружного проводу ОУН входили й місцеві, це були вчителі Гурій Волошенко, Іван і Григорій Гришки, Анатолій Курило, Марія Дворник-Картасова.

Активним та відомим членом ОУН стає уродженець с. Війтівці (нині Супоївка) Петро Василенко, відомий під псевдонімами «Волош», «Гетьманець», «Полтавець». Народився Петро Василенко у 1921 році в селі Війтовці Пирятинського повіту Полтавської губернії (нині це село територіально входить до складу Київської області) у багатодітній родині. З дитинства формувався свідомим українцем, його батько Влас Василенко – колишній моряк Чорноморського флоту – був учасником визвольних змагань часів Української революції 1917-1921 років. Доля батька склалася трагічно. У 1936 році він був винувачений («во вредительство», арештований органами НКВС і засланий на 10 років до Сибіру. У часи німецької окупації Петро Василенко став підпільником, долучившись до осередку ОУН(б) в м. Яготині. Згодом став одним із керівників осередку.

Разом із своїм дядьком Андрієм Дзюбою у кінці 1943 року переїхали до м. Любачева на Закерзонні, працювали в Маслосоюзі, активно долучившись до культурного життя. Очевидно, вони налагоджували зв'язки з націоналістичним підпіллям. На Закерзонні Петро Василенко став вояком УПА, політвиховником сотні (в подальшому куреня) «Месники» й редактором публіцистичного журналу «Лісовик». Взагалі він був редактором багатьох підпільних видань ОУН та УПА. Писав вірші, що склали підпільну книжечку «Мої повстанські вірші» (1945). Крім журналу «Лісовик», друкувався у виданнях Крайового осередку

пропаганди, писав оповідання, гуморески. Не дійшла до нас його «Ода вождю», присвячена Євгенові Коновальцю. Вірш Василенка «Марш месників» був покладений на музику та став гімном Куреня. Неодноразово Петро Василенко брав участь у бойових діях проти польсько-більшовицьких військ. У своєму репортажі «Пригода під час маршу» він розповідає про бій сотні УПА під селом Которинами з більшовицькою розвідкою, в якому сам брав участь як чотовий сотні. «Месники» активно протидіяли польсько-радянській операції «Вісла», котра передбачала депортацію українців із місць їхнього проживання. «Полтавець» загинув у бою 22 червня 1946 року.

Якщо на початку окупації України нацисти ставилися до спроб українського відродження з настороженістю і певною зневагою, то надалі почали вбачати пряму загрозу їхній політиці. З весни 1942 року почалися гоніння на будь-які прояви українського національного життя. Зі шпальт газет, що виходили під час окупації, зникають публікації про героїчні сторінки минулого, зменшується кількість повідомлень про місцеве життя. Це яскраво підтверджують матеріали районної газети «Рідна нива», що виходила в Яготині під час німецької окупації. Окрім того, нацисти заборонили використовувати українську національну символіку, виконувати гімн «Ще не вмерла України!», під заборону потрапила і діяльність «Просвіт» та інших українських громадських організацій. Водночас посилюлася пропаганда фашистської ідеології, збільшується обсяг офіційних німецьких повідомлень. Багато діячів оунівського руху, особливо «бандерівців», і в меншій мірі «мельниківців», наприкінці 1942 року було заарештовано та розстріляно. Після повернення радянської влади ті з українських патріотів, які врятувалися від нацистів, опинилися в застінках НКДБ. На встановлених членів підпілля Яготина була заведена агентурна розробка «Біті», за якою у 1944 році заарештовано 6 учасників, на ще 3 розробка тривала, 3 – перебували у розшуку.

Окрім підпільних похідних груп ОУН, в Яготині після відступу радянських військ із місцевих та з полонених червоноармійців було створено збройні формування національного гатунку. Так, у листопаді 1941 року було сформовано козацьку сотню в с. Лісняки, організатором і командиром якої став відпущений з табору військовополонених технік інтендант 1 рангу РСЧА Михайло Лазарович Панченко, кандидат в члени ВКП(б). Його брат, Яків Лазарович Панченко, старший лейтенант РСЧА, очолив таку ж сотню в самому Яготині. За однострої козакам правила радянська уніформа з синьо-жовтими стрічками.

Після передачі району до Рейхкомісаріату «Україна» козачі сотні були переформовані. Яготинська сотня стала районною поліцією, а сотня з Лісників була змушена передислокуватись разом із німецькими охоронними формуваннями слідом за фронтом на схід. Козакам заборонили носити національну символіку і переодягли в німецькі однострої шугполіції та армії. Але знову ж таки, як і в інших випадках, українці, які пішли на співробітництво з німцями, розчарувалися у нових порядках. У березні 1943 року за саботаж розпоряджень окупаційної влади Якова Панченка було розстріляно, а козака сотня на чолі з його братом Михайлом у червні 1943 року перейшла на бік радянського партизанського загону ім. Щорса.

Вищенаведені факти свідчать про те, що жителі Центральної України, серед них і яготинці, під час Другої світової війни теж мали національно-свідомі патріотичні настрої та боролися за відродження власної державності. На жаль, тоді два тоталітарні режими – сталінський і гітлерівський, виявилися сильнішими.

КОСМАЦЬКА ПОВСТАНСЬКА РЕСПУБЛІКА

Космацька республіка – військово-адміністративне утворення, що діяло в 1944–1945 роках із центром у селі Космач на Гуцульщині. Це була одна з найбільших «упівських» республік поряд із Колківською та Закерзонською, утворена завдяки активності місцевих загонів УПА, які організували спротив радянській окупації [1]. Гуцульські частини УПА ефективно діяли в умовах гірської місцевості, утримуючи контроль над територією й паралізуючи радянську адміністрацію. У лютому 1945 року секретар Косівського райкому партії Матвій Дерев'янка визнав безсилля радянської влади в регіоні, що підтверджує масштабність і ефективність спротиву.

Космацька республіка охоплювала територію близько 0,5 тисячі км² із населенням 20 тисяч осіб. Її межі простягалися до Березовів, Пістиня та Яворова, включаючи численні присілки та селища. У Космачі базувалися 19 сотень УПА, а чисельність військових формувань становила 500–1900 осіб [6, с. 11].

Місцевість обрали через тактичні переваги та підтримку населення. Селяни почувалися захищеними, а повстанці діяли організовано, створюючи атмосферу безпеки та спокою. На той час здавалося, що українська земля справді вільна від насильства.

У вересні 1944 року сотня куреня УПА під командуванням «Скуби» витіснила гарнізон внутрішніх військ НКВС із Космача, що стало важливою передумовою проголошення незалежності території. 14 жовтня 1944 року, на свято Покрови Пресвятої Богородиці, командири кількох сотень УПА в церкві Преподобної Параскевії проголосили створення «Космацької республіки». Священники благословили повстанців на боротьбу за Україну [2, с. 5].

У січні 1945 року радянське керівництво розробило план ліквідації «Космацької республіки», ввівши значні сили військових гарнізонів. У відповідь УПА підірвала кілька мостів між Коломиєю та Яблуновом, ускладнивши пересування ворога. Наступ радянських військ із прикордонними загонами, 256-м полком і гарнізонами районних центрів розпочався одночасно з трьох напрямків – Акрешора, Прокурави та Брустурів [4, с. 36].

30 січня 1945 року відбувся один із найзапекліших боїв за Космач. Захист села здійснювали курені УПА «Гайдамаки» та «Гуцульський», які чинили сильний опір радянським військам. Попри значні втрати, радянським силам вдалося захопити село. Бої після цього продовжувалися у навколишніх районах, зокрема в Брустурах, Прокураві та Річці [3, с. 112].

31 січня – 1 лютого радянські війська провели сумну процедуру: вони зібрали тіла своїх загиблих у центрі Космача й спалили їх, дотримуючись практики знищення доказів масштабних втрат. Одного з командирів поховали на місцевому цвинтарі, а решту тіл вивезли до Яблонова на підводах.

3 лютого 1945 року повстанці з куренів «Гайдамаки», «Гуцульський» та «Підкарпатський» (також відомий як «Скажені», очолюваний командиром «Прутом» – Павлом Вациком) провели контрнаступ. Ця операція виявилася успішною: вони звільнили Космач від радянських військ і встановили контроль над ключовими шляхами, організувавши засідки для ворожих підкріплень. У цих боях

радянські війська зазнали значних втрат – було вбито близько 250 солдатів і офіцерів [6, с. 12].

Космач залишався під контролем УПА до 13 лютого 1945 року, коли радянські війська розпочали другий масштабний наступ. Зрозумівши недоцільність великих зіткнень у таких умовах, командування УПА ухвалило рішення про відступ. Під час організованого відходу повстанці завдали ворогу нових втрат – знищили й поранили близько 30 військових НКВС [5, с. 115].

У лютому 1945 року також відбувся бій між сотнею «Мороза» і радянськими військами в селі Шепіт. Бій тривав до вечора, після чого радянські сили, прорвавши оточення, змушені були відступити до села Жаб'є. Інші бої відбулися поблизу сіл Жаб'є, Буркут, Дземброня та Брустури, де загони УПА продовжували завдавати втрат радянським солдатам і прикордонникам, знищивши кілька десятків із них [3, с. 114].

Згодом радянська карально-репресивна система зуміла знищити або ув'язнити бійців «Космацької республіки». Проте їхній героїчний спротив увійшов яскравою сторінкою в історію українського визвольного руху та зробив свій внесок у набиження незалежності України.

Таким чином, Космацька повстанська республіка стала яскравим прикладом спротиву радянській окупації Західної України. Завдяки організації ОУН, УПА та підтримці населення, Космач довго залишався символом непокори. Попри успішний опір переважаючим силам ворога, УПА зрештою відступила, зберігаючи ресурси для подальшої боротьби. Республіка стала прикладом згуртованості, стратегічного планування й самовідданості, залишивши значний слід в історії визвольного руху України.

Список використаних джерел:

1. Терещук Г. Мапа «УПА»: із заходу – на схід, із півночі – на південь. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1850065.html> (дата звернення: 26.11.2024).
2. Пожоджук Д. 280 років років відсвяткувала Космацька церква. *журнал «Гуцулія»*. Ч. 123-126, 1999/2000. С. 5
3. Розлуцький Н. В. Боротьба радянського режиму проти українського визвольного руху на території Станіславської області (1944-1956): військовий аспект. Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2018. 294 с.
4. Сіреджук П. Космач в історії Гуцульщини та України. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2012. Вип. 4. С. 21-47.
5. Мизак Н. С. УПА-«Захід» і збройне підпілля ОУН у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу у 1942 – 1960 рр. Чернівці-Торонто: Прут, 2011. 436 с.
6. Космацька Республіка. *Український Самостійник*. 1957. Ч. 2-3. С. 11-12

АНТИМОСКОВСЬКИЙ ДИСИДЕНТСЬКИЙ РУХ (СЕРЕДИНА 1950-Х РР. – КІНЕЦЬ 1980- Х РР.).

Юля Стецюк

*студентка КЗЛОП «Бродівський фаховий педагогічний
коледж імені М. Шашкевича»*

*м. Броди, Україна
istoria.bpk@gmail.com*

Сергій Косовський

*викладач КЗЛОП «Бродівський фаховий педагогічний
коледж імені М. Шашкевича»*

ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У БОРОТБІ З РОСІЙСЬКОЮ ОКУПАЦІЙНОЮ ВЛАДОЮ В СЕРЕДИНІ 1950-Х РР. – КІНЦІ 1980- Х РР.

Після смерті Й. Сталіна розпочався процес обережної десталінізації й демократизації радянського суспільства, а в Україні та інших республіках Радянського Союзу почав зароджуватися опозиційний рух, рух незгідних з офіційними суспільно-політичними доктринами, принципами політичного укладу, внутрішньою і зовнішньою політикою та ідеологією режиму.

З'явилися організації, такі як Українська Робітничо-Селянська Спілка (1959–1961 роки), яка намагалася діяти легальними методами, спираючись на пропаганду та агітацію серед населення [1, с. 47].

Наприкінці 1950-х років виникає нова течія, що уособлювала цілий етап розвитку українського національного руху. Вона дістала назву руху «шістдесятників». Основу його складали видатні поети, письменники, художники, публіцисти, історики: Іван Світличний, Василь Симоненко, Микола Вінграновський, Іван Драч, Ліна Костенко, Ірина Стасів-Калинець, Ігор Калинець, Василь Стус, Алла Горська, Опанас Заливаха, Іван Дзюба, Валентин Мороз, В'ячеслав Чорновіл, Євген Сверстюк, та інші. Основна мета руху – боротьба з русифікацією, відродження національної культури. Першими культурницькими організаціями стали Клуби творчої молоді [2, с. 30].

Основним методом боротьби шістдесятників з тоталітарним радянським режимом був самвидав. У 1965–1972 роках український самвидав складався з художніх творів, документів та публіцистики. З січня 1970 р. в самвидаві почало виходити періодичне видання – «Український вісник». Він містив не тільки інформацію про репресії та становище політв'язнів, а й подавав твори, поширені в самвидаві, – дослідження з історії, свідчення щодо геноциду українців, літературознавчі роботи, вірші, прозу. «Український вісник» був створений за ініціативою В'ячеслава Чорновола, який і став головним редактором цього часопису [6].

1965 року прокотилася перша хвиля репресій. Восени були заарештовані в Києві – І. Світличний, П. Моргун, О. Мартиненко, І. Русин, Є. Кузнецова, Я. Геврич, М. Гринь та інші; у Львові – Михайло й Богдан Горині, І. Гель, М. Осадчий, М. Косів, С. Батурін, Г. Садовська, М. Зваричевська, М. Масютко, Я. Менкуш; у Тернополі – І. Герета, М. Чубатий; у Луцьку – В. Мороз, Д. Іващенко; в Івано-Франківську – М. Озерний, В. Іванишин, О. Заливаха; в Одесі – С. Караванський. Трохи пізніше навесні 1966 р. в Житомирі заарештували А. Шевчука [3, с. 74].

Рух шістдесятників тривав із кінця 50-х до початку 70-х років XX ст. і закінчився тотальним розгромом у 1972 р.

Україна була полігоном для випробовування КДБ нових методів боротьби з інакодумством. Саме в ті часи були скоєні перші таємні вбивства (Алла Горська, Володимир Івасюк, Микола Зварич) [2, с. 63].

Після підписання Радянським Союзом Гельсінкських угод у країні з'являються правозахисні організації, які передбачають легальні дії на захист прав людини й спираються у своїй діяльності на статті Заключного Акту цих угод. Наприкінці 1976 р. подібна організація з'являється і в Україні – Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінкських угод.

Найголовніша відмінність правозахисного руху від інших рухів і течій попереднього періоду полягає в тому, що правозахисники не протиставляли себе системі, а діяли всередині неї, намагаючись боротися законним, легальним шляхом, і прагнули змусити владу виконувати міжнародні угоди, власну Конституцію та закони.

УГГ була створена 9 листопада 1976 р. в Кончі-Заспі під Києвом на квартирі поета й публіциста Миколи Руденка, якого було обрано керівником Групи. До першого складу УГГ увійшли: Олесь Бердник – письменник-фантаст, Петро Григоренко, Левко Лук'яненко, Оксана Мешко, Ніна Строката, Іван Кандиба, Олексій Тихий, Микола Руденко (керівник Групи), Мирослав Маринович, Микола Матусевич [7, с. 54].

Робота УГГ мала правозахисний характер, хоча й зосереджувалася переважно на національному питанні, на проблемах збереження та відродження національної культури. УГГ випускала меморандуми, заяви, звернення та бюлетені.

Від самого початку реакція влади на діяльність групи була різко негативною, репресії з кожним роком ставали дедалі жорстокішими. З 1979 р. до групи вступати стало дуже небезпечно – майже одразу починалися арешти й суд. До 1982 р. всі члени УГГ були засуджені й відбували покарання в таборах та в'язницях. УГГ усю свою увагу зосереджувала на фіксації порушень права українців на національну рівність [5].

Доля членів УГГ політв'язнів Валерія Марченка, Олексі Тихого, Юрія Литвина і Василя Стуса склалася трагічно – вони не пережили ув'язнення в Пермських таборах особливого режиму [2, с. 86].

Обурення й презирство до влади, особливо серед молоді, зростало і виплеснулося в масові рухи вже під час перебудови, коли суспільство зустрічало політв'язнів як героїв.

Особливістю України щодо релігійних рухів є наявність Української греко-католицької церкви (УГКЦ) й Української автокефальної православної церкви (УАПЦ). Віруючі, які належали до цих конфесій, жорстоко переслідувалися. Існування таких церков в Україні влада не визнавала взагалі. Представники греко-католицької та автокефальної православної церков були дуже близькими до українського національного руху.

Після ліквідації УГКЦ практично по всій Західній Україні були поширені катакомбні церкви і навіть катакомбні монастирі УГКЦ. Греко-католицький рух на Західній Україні був масовим. Населення чинило опір руйнації, розграбуванню храмів, використанню церковних приміщень як господарських складів та іншим проявам вандалізму радянської влади. Були спроби захищати права віруючих шляхом петицій, відкритих листів, звернень.

Першою правозахисною організацією на захист прав віруючих УГКЦ стала «Ініціативна група захисту прав віруючих і церкви в Україні», створена 9 вересня 1982 р. До її складу увійшли Йосип Тереля, отець Григорій Будзінський, отці Ігнатій

та Діонісій, Стефанія Петраш-Січко [4, с. 74].

24 грудня 1982 р. було заарештовано голову Ініціативної групи Терелю. Його було засуджено на 1 рік за дармоїдство – один з улюблених прийомів боротьби з дисидентами. Виконуючим обов'язки голови групи став Василь Кобрин. У той час група мала ще одну назву: «Комітет захисту католицької віри в Україні». Незважаючи на репресії, протягом усього часу панування радянської влади рух УГКЦ не вщухав [4, с. 75].

Не дивлячись на насилля, масові репресії, голодомори, величезні втрати й травми, отримані в роки Другої світової війни і повоєнних лихоліть, український народ зумів зберегти у своїй масі фундаментальні цінності та національні традиції, свою мову, культуру і духовність, питомі ментальні риси: любов до рідної землі, працьовитість, терпимість, не агресивність, здатність захищати себе і Вітчизну. Величезна заслуга в збереженні самобутності українського народу потужного руху спротиву політиці окупаційних режимів, діяльності шістдесятників, дисидентів і правозахисників.

Список використаних джерел:

1. Зарецький О. Українські шістдесятники і хрущовська відлига в етнокультурному просторі СРСР // Сучасність. 1995. №4.
2. Захаров Б. Є. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956-1987) / Борис Захаров; Харків. правозахисна група. – Харків : Фоліо, 2003. – 143 с.
3. Касьянов, Г . Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-х–1980-х років. Київ : Либідь, 1995, с. 74.
4. Мартирологія українських церков (МУЦ) у 4 т. Т. 2. Українська католицька церква. Торонто– Балтимор, Смолоскип, 1985, с. 74.
5. Український вісник. Випуски 1–6. Париж–Балтимор, Смолоскип, 1971–1977; Чорновіл В. Твори в 10 т. Т. 3. Український вісник. Випуск I–VI. Київ : Смолоскип, 2006.
6. Українська Громадська Група сприяння виконанню Гельсінкських угод (УГГ). В 4 т. Т. 2. Документи і матеріали (9 листопада 1976 – 2 липня 1977). Харків, Фоліо, 2001, 15–16.
7. УГГ. Видання в 4 т.; Українська гельсінкська група 1978 – 1982. Документи і матеріали. Торонто–Балтимор, Смолоскип, 1983.
8. Українська Громадська Група сприяння виконанню Гельсінкських угод (УГГ). В 4 т. Т. 2. Документи і матеріали (9 листопада 1976 – 2 липня 1977). Харків, Фоліо, 2001, 15–16.

ЦІЛЕСПРЯМОВАНА ШИРОКОМАСШТАБНА АГРЕСІЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ (1991 Р. – 2024 Р.).

Ганна Голуб

учениця 10 класу

КЗ СОР Глухівський

ліцей-інтернат з посиленою

військово-фізичною підготовкою

м. Глухів, Україна

hanna.nesterets@gmail.com

РОЛЬ ЖІНКИ В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ РФ ТА УКРАЇНИ В ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014-2024 РОКІВ

Війна не робить винятків, вона дотична як до жінок, так і чоловіків. При цьому жіноча історія у війні довго залишалася ненаписаною. Нині проблема зв'язати жінок у війнах полягає в тому, що дана тема є неабияк актуальною та потребує більш ретельного вивчення. Це пов'язано з тим, що протягом десятиліть і до останнього часу історики мало приділяли уваги вивченню ролі та місця жінок в історії України. Їх цікавили лише військові й дипломатичні аспекти конфлікту. При цьому історія зосереджувала увагу тільки довкола чоловічої військової еліти, яка приймала важливі, доленосні рішення. Таким чином, жіночі подвиги під час війни є важливим аспектом, який потребує ретельного дослідження [5].

Загальновідомо, що основними причинами початку збройної агресії РФ проти України були: неспроможність РФ після переможної Революції гідності продовжувати неоімперську політику щодо України, утверджувати свої проросійські наративи, прагнення знищити Україну як державу. Росія з 2014 р. вела на українських територіях "гібридну війну", яка передбачала агресію без офіційного оголошення війни, нехтування агресором міжнародними нормами ведення бойових дій та чинними угодами й досягнутими домовленостями та широкого використання методів інформаційної боротьби й терору.

Роль жінки в подіях російсько-української війни недооцінена. Жінки зі зброєю в руках та набором медикаментів виборюють цілісність України на рівні із чоловіками. Катерина Поліщук (Пташка) – музикантка за освітою, тернопільчанка - служить парамедикинею в «Госпітальєрах» з 2021 року. 24 лютого 2022 року Катерина Поліщук поїхала до Маріуполя. Після того, як розбомбили шпиталь, де вона перебувала, допомагала гарнізону "Азовсталі". На Азовсталі вона не лише рятувала життя бійців, але й підтримувала бойовий дух побратимів. Навесні 22-го року весь світ дізнався про цю парамедикину [2].

Олександра Крученко - парамедикина, закінчила Глухівське медичне училище, потім служила медицинею в Сумському прикордонному загоні, а пізніше її перевели на Донеччину. 24 лютого 2022 року Олександрі Крученко передислокували на завод "Азовмаш". Згодом разом з побратимами відправилися до "Азовсталі", звідки потрапила в російський полон [4].

Анастасія Леонова - інструктор з тактичної медицини, яка навчала майже 3000 військових за 3 місяці та врятувала сотні життів.

Жінки, які виступили проти ворога не зі зброєю, а з медичним інструментом, допомагали рятувати життя українським захисникам, які боролися проти окупанта. Ці жінки вивозили поранених, надавали їм невідкладну допомогу на лінії зіткнення, постійно ризикуючи власним життям; пройшли полон та не втратили надію на перемогу.

У різний час жінки на фронті оволоділи багатьма воєнними спеціальностями:

від медицини та зв'язку до розвідки, деякі, навіть, узяти до рук автомати. На жаль, у сучасному світі жінкам також довелося зіштовхнутися з війною через вторгнення Росії в Україну. Ще у 2014 році багато з них кинули свою улюблену справу й вирушили на фронт для захисту своєї країни (**Юлія Матвієнко «Білка», Олена Білозерська, Вікторія Дворецька "Дика", Адріана Сусак, Ольга Сімонова тощо**), інші ж продовжили виконувати надзвичайно важливу роль в тилу [2].

Неоціненну роботу проводять і жінки-волонтерки, які з початком повномасштабного вторгнення допомагали нашим збройним силам: постачали продукти харчування, воду, одяг, збирали гроші на озброєння, під кулями вивозили людей із окупованих територій або тих, де ведуться активні бойові дії (Донецька, Луганська, Харківська, Запорізька, Херсонська обл.). Жінки різних професій: Ольга Шульгач-Попенко – лікарка, Альона Кривуляк – директорка департаменту Національних гарячих ліній та соціальної допомоги Громадської організації «Ла Страда-Україна», Лариса Радкевич – викладачка, Ірина Гринжук – підприємця, Євгенія Девіс – психологиня; поєднували власну справу із волонтерством, надаючи допомогу найбільш вразливим верствам суспільства та допомагаючи ЗСУ [4].

Аналіз наукових досліджень про роль жінки у війні, які на даний час є у відкритому доступі, дає підстави зробити висновок, що їх зовсім небагато. І це, не зважаючи на те, що такі історії повинні бути висвітлені, особливо враховуючи теперішню ситуацію в Україні. Проаналізувавши військовий шлях таких жінок: Інни Дерусової – першої жінки Героя України (померла), бойового медика полку «Азов» Юлії Зубченко; військовослужбовиці Іноземного легіону ТРО ЗСУ **Таліти до Валле**; Юлії Матвієнко («Білка»), Вікторії Дворецької («Дика»), Андріани Сусак – снайперок батальйону «Айдар»; Ольги Сімонової військовослужбовці 24-тої окремої механізованої бригади ім. Данила Галицького; Лесі Литвинової – саперки; Олександри Крученко – бойової медикіні «Азовмашу» та «Азовсталі»;

Отже, внесок жінок у здобуття перемоги неоціненний, бо вони пройшли кризь пекло: брали участь у штурмах, ексгумували тіла, влаштовували засідки, вивозили поранених, рятували життя побратимам. Кожна з історій жінок-військових унікальна, бо розповідає про страшні сторінки нашого сьогодення, боротьбу народу за свою державу, коли жінки та чоловіки, попри неймовірні труднощі, відстоюють територіальну цілісність нашої держави та оберігають спокій цивільного населення [1].

Список використаних джерел:

1. Апчел О., Біленька Л., Гаврилюк Ю. та ін. Жити попри все: розповіді жінок про війну, 2014 та 2022. ГО «Східноукраїнський центр громадських ініціатив». Київ : ФОП Ямчинський О. В., 2024. 164 с.
2. Подобна Є. Дівчата зрізають коси: книга спогадів. Український інститут національної пам'яті. Київ : Люта справа, 2018. 346 с.
3. 100+ історій жінок та дівчат у війні Росії проти України: збірка. Т. 1 / уклад.: О. Бучинська, О. Давліканова, І. Лирик, О. Яшкіна та ін.; за ред. О. Давліканової. Київ : ТОВ «ВІСТКА», 2022. 170 с.
4. 100+ історій жінок та дівчат у війні Росії проти України: збірка. Т. 2 / уклад.: О. Бучинська, О. Давліканова, І. Лирик, О. Яшкіна та ін.; за ред. О. Давліканової. Київ : ТОВ «ВІСТКА», 2022. 232 с.
5. Маруся Звіробій, військовослужбовець десантно-штурмових військ ЗСУ [Електронний ресурс]. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3484543-marusa-zvirobij-vijskovosluzbovec-desantnosturmovih-vijsk-zsu.html> (дата звернення : [11.11.2024]).

Михайло Гордієнко,

кандидат політичних наук, доцент

доцент кафедри соціальної роботи

Яготинський інститут ПрАТ ВНЗ «МАУП»,

м. Яготин, Україна

mgordo@bigmir.net

ГЕНОЦИДНІ ПРАКТИКИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ АСИМІЛЯЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Останні майже три роки українська державність як і її громадяни балансують на межі існування. Причиною цього є розв'язана повномасштабна війна путінської кліки проти суверенної Української держави. Ця війна спричинена прагненням путіна відродити неоімперію шляхом захоплення українських територій та асиміляції наших громадян. Виявилось, що **в арсеналі світової цивілізації відсутні ресурси і механізми ефективної протидії й стримування варварської політики расизму.** Немає жодних ілюзій стосовно того, що притомна когорта росіян спроможна завадити реалізації злочинних намірів кремлівського вождя здійснити воєнну агресію проти України. Адже соціальний простір рф давно зачищений від тих політичних сил, які спроможні очолити антипутінські протести та впливових конкурентів чинній системі влади. Політична система путінської росії контролюється силовими структурами, які визначають параметри дозованої демократії, регламентують діяльність засобів масової інформації і тримають у покорі громадянське суспільство.

Тому здійснюючи свою агресивну експансіоністську політику імперського реваншу шляхом свідомого знищення українського етносу, путін не має опонентів з боку своїх підданих, переважна більшість яких підтримують дії свого президента. Це дає підстави російському диктатору нахабно проводити варварську політику колонізації України, ігноруючи морально-етичні норми, порушуючи правила ведення війни та нехтуючи приписи міжнародного права. Така поведінка очільника кремля обумовлюється його диктаторськими повноваженнями й відсутністю належної реакції з боку міжнародного співтовариства. З цього випливає закономірний умовивід: **якщо біологічна істота з манією імперської величі має необмежену владу й усвідомлює безкарність її використання, вона буде чинити глобальне варварство.** Прогресивні сили людства мають виробити систему превентивних запобіжників, щоб вчасно зупиняти несприятливі диктаторські режими, які прагнуть поневолити і знищити ненависний для них народ чи політичний устрій.

Путінська експансія в Україну мала тривалий підготовчий період, що відбувався у двох паралельних площинах. Перша вісь – це накопичення й модернізація озброєння. У другій площині здійснювалася розробка ідеологічних засад військової інтервенції. Її концептуальні засади формуються в проекті «русского миру». **Його ідейні засади наповнені фальшивими наративами «російської весни», що має прийти до всіх росіян, які потерпають від гніту українських націоналістів.** Важливою складовою цього проекту є формування неоімперського конструкту – «новоросії». Його реалізація передбачає окупацію значної частини України – Харківської, Донецької, Луганської, Запорізької, Миколаївської й Одеської областей та витіснення з них українців. В загарбницькій ідеології кремля Україна не є кінцевим пунктом. Подальший наступ має відбуватися на країни ліберальної демократії.

В процесі російсько-української війни московія обирає свою природну геополітичну нішу – азійський світ й тоталітарний устрій. «Тоталітаризм має амбіції посилення назовні і реалізовує їх через війну. А війна, в свою чергу, стає вищою точкою мобілізації такої тоталітарної системи. Постанова тоталітарної системи із «геополітичними планами» означає практично неминучу війну. Саме цьому вчить нас історія еволюції російського режиму після 2014 р., який привів його, сусідню Україну, Європу і весь світ до великої війни в 2022 р. Але й також до остаточного стрибка в тоталітаризм самої рф» [3, с. 27]. Якщо Петро I прорубав вікно у Європу, то путін його наглухо забив. В системі путінського правління з новою силою постають нетлінні постулати імперії: «самодержавіє, православіє, народність». Маніакальна логіка путінізму керується фейковими наративами про те, що «київська хунта» проводить геноцидну політику, чинить знущання стосовно російського населення. Тому для його захисту необхідна воєнна експансія. З її допомогою **путін реалізує імперську концепцію «збирання руських земель» під крило московської деспотії**. За логікою кремлівського диктатора, всюди де проживають російські громади чи звучить російська мова є привід ставити питання про анексії цих територій. Російська велич стверджується за рахунок насильницького пригнічення й заперечення права на існування інших народів, які перебувають у зоні московського підпорядкування.

Найбільші стратегічні преференції для москвитів дає контроль над Україною. Тому на вістрі імперських атак знаходиться геополітичний простір нашої держави. Його почали атакувати з 2014 року у форматі радикалізації протестних рухів та створення сепаратистських анклавів ЛНР і ДНР. Однак виявилось, що такий алгоритм окупації України швидко не спрацює. Тоді «бункерний» приймає рішення про «спеціальну військову операцію», що передбачає не лише захоплення територій, а й цілеспрямоване нищення українців. Ми схильні вважати, що **дослідження новітньої російської агресії проти України в геноцидному вимірі є надзвичайно актуальним, позаяк розставляє акценти щодо російського імперіалізму, його воєнничого характеру та колоніальної сутності**. Найкращою ілюстрацією Середньовічного мракобієся расизму є цілеспрямовані ракетні удари по цивільній інфраструктурі й мирним людям, а також те свавілля путінських воєнків, які вони чинили в Бучі, Ірпені, Маріуполі, Ізюмі та інших містах та селах.

Зазначені діяння свідчать про геноцидні практики расизму. Щоб обмежити авторський суб'єктивізм у розумінні феномену геноциду, потрібно окреслити його чітку дефініцію. В академічній літературі геноцид тлумачиться як «повне або часткове знищення окремих груп населення за расовим, національним, релігійним мотивами (ознаками) або навмисне створення життєвих умов, розрахованих на знищення названих груп. ООН проголосила геноцид найбільшим злочином проти людства... Найхарактернішим прикладом геноциду в історії людства є злочини, заподіяні різним народом з боку державної машини німецького нацизму в роки Другої світової війни (особливо щодо єврейського і слов'янського населення). Страхітливим за своїми масштабами і жорстокістю був геноцид щодо українського народу, здійснений сталінським режимом, – голодомор 1932–1933 рр. і нищення духовної еліти у 20–30-х рр. Безпрецедентним за жорстокістю був також геноцид здійснений турецькою державою щодо вірменів у 1915 р. Геноцид корінним чином суперечить принципам гуманізму і правам людини, а отже, має бути повністю викорінений із суспільно-політичного життя» [2, с. 99]. Однак в реальному житті **повністю усунути практики геноциду неможливо**. У різношерстому

конгломераті людства завжди знайдеться одіозна фігура чи група людей, яка в поривах злоби може навмисно знищити іншу категорію собі подібних членів суспільства. Тому прояви геноциду будуть мати місце й у перспективі буття людської цивілізації як неодмінний її супутник.

Існує багато емпіричних доказів того, що путінська деспотія веде гібридну війну із застосуванням геноцидних практик проти українців. Компетентні рефлексії з цього приводу висловлює голова Українського інституту національної пам'яті, кандидат філософських наук А. Дробович. Він зауважує, що «геноцид є злочинною системним і організованим. Його не можна вчинити випадково чи з необережності... Для того, щоб в юридичному сенсі діяння було визнано геноцидом, повинні виконуватися дві ключові умови: 1) має бути доведено, що метою злочинців є намір знищити повністю або частково етнічну, національну, расову чи релігійну групу як таку; 2) винуватці мали вчинити проти жертв якусь із цих дій – вбивство, завдання серйозних тілесних чи ментальних ушкоджень, створення умов неможливих для виживання. Саме поєднання цих двох пунктів становлять зміст поняття геноцид. Незважаючи на те, що росіяни та їхня армія неодноразово здійснювали злочинства, передбачені в другому пункті, і свідками цього був весь світ, перший компонент геноциду, – а саме намір, – потрібно довести в форматі трибуналу чи суду» [1]. З цього випливає, що геноцидні практики росії треба ретельно фіксувати та здійснювати їх юридичний супровід.

Окрім цього А. Дробович додає, що «еталонним» геноцидом зазвичай називають такий, який і має на меті вбивство, повне чи часткове винищення. Не залякування, асиміляцію чи пацифікацію, а саме знищення. Власне, і Голокост, який послужив фінальною підставою юридичного формування терміну геноцид, задумувався нацистами саме як "остаточне вирішення єврейського питання". Тобто повне фізичне знищення усіх євреїв без винятку. Цілком правомірно такий геноцид називати онтологічним або екзистенційним... Однак тут є одна важлива деталь – не завжди геноцид має на меті саме вбивство членів іншої групи... Геноцидом також є насильницьке змушування до відмови від самих себе, від своєї ідентичності та спільноти. Московські окупаційні війська та адміністрації всіяко заохочують колаборацію, примусово видають російські паспорти та вимагають від захопленого місцевого населення публічної лояльності. Цьому активно сприяють українські політичні колаборанти та російські агенти впливу, які прагнуть вислужитися перед "новим батьківщиною" та часто демонструють більшу російськість, ніж самі росіяни... Така поведінка росіян у цій війні де-факто є асимілятивним геноцидом – тобто вони діють не як гітлерівці, які не давали євреям чи ромам жодного вибору окрім смерті, а «великодушніше», адже путінці пропонують українцям вибір: смерть або приєднання до російської групи [1]. Іще голова Українського інституту національної пам'яті помічає, що **росія – перша, яка системно і відкрито у ХХ-ХХІ ст. веде імперські практики загарбницьких воєн та асимілятивного геноциду.** В той час як колишні імперії світу намагаються визнавати злочини імперіалізму та спокутувати зло заподіяне іншим народам, росія прагне назад у епоху імперій, колоній, провінцій.

Тож справжнім пробним каменем ступеня людяності та цивілізованості нашої епохи стане те, як світ відреагує на новий імперіалізм та імперіалістичну за своєю суттю практику російського асимілятивного геноциду.

На завершення скажемо про те, що в Україні існує дефіцит на якісну рефлексію російської експансії й вивчення її політичного режиму, який повернув у Європу велику війну. Нагально потребує дослідження **геноцидних практик кремля, як**

зброї масового знищення українців. Актуальність цих досліджень обумовлюється тим, що Україна буде продовжувати жити поруч з таким «левіафаном» як росія, що генетично схильна до геноцидних дій. А значить до цього треба системно готуватися. **Війна стала неодмінним атрибутом російської імперії, яким вона живиться й розширюється. Мир для московії – це стагнація й загроза розпаду.** Тому путін не випадково заявляє – «зачем нам мир, в котором нет России». Сьогодні Україні необхідно мобілізуватися на протидію ворогові в усіх аспектах, починаючи із виробництва зброї й закінчуючи економікою та ідеологією. Лише відкинувши московську орду за межі своїх кордонів й створивши надійну систему безпеки, можна уникнути повторення геноцидних практик неоімперій.

Список використаних джерел:

1. Дробович А. Російський асимілятивний геноцид. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/10/10/7423459/>
2. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка. В. Д. Бабкіна. 2-е вид. К.: Генеза, 2004. 736 с.
3. Удавана Росія: імітація величі і могутності / Зеленько Г. (керівник проєкту, науковий редактор), Лісничук О., Нагірний В., Павленко І., Рябчук М., Стародуб А. Ніжин : Видавець Лисенко М. М., 2024. 288 с.

Інна Гуменюк

магістр, викладач ВСП

«Кам'янець - Подільський фаховий коледж»,

Україна, м. Кам'янець-Подільський

gumenyuk.inna2017@gmail.com

АТРИБУТИ ПРОБЛЕМНОГО ПОЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ НАСЛІДКІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Російсько-українська війна надала додаткового імпульсу розвитку існуючих та генерувала низку нових взаємопов'язаних кризових явищ в соціальних системах (національних, регіональних, глобальних). Вони зумовлені багатьма факторами (подіями, явищами, процесами тощо). Ці фактори (переважна частина яких має ймовірнісну природу) мають різну динаміку та специфіку еволюційного розвитку, а також інтенсивність впливу на безпеку життєдіяльності різних соціальних систем у короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі [1]. Часто не досить очевидними є й джерела (першопричини) виникнення тих чи інших факторів та кореляція (взаємозалежність) між ними. Тому виявлення множини та статистичної пов'язаності між факторами, які зумовлюють наслідки російсько-української війни є значною проблемою. Вона стає на порядок складнішою при намаганні оцінити вплив факторів на безпеку життєдіяльності соціальних систем (національних, регіональних та глобальних), утворюючи проблемне поле оцінювання наслідків російсько-української війни. Це поле утворює сукупність різноманітних взаємозумовлених проблем.

Йдеться, зокрема про проблеми:

- виявлення та системного аналізу множини факторів, які є причинами російсько-української війни та її наслідків;
- проблеми побудови прогностичних моделей, які б дозволяли отримувати

адекватні оцінки ризиків для національної, регіональної та глобальної безпеки в політичній, економічній, соціальній та гуманітарній сферах;

- проблеми, зумовлені зростаючою динамікою трансформації світового порядку, врахування яких є обов'язковим при оцінюванні вказаних ризиків в короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі, що призводить до додаткових методологічних труднощів при побудові тих чи інших прогностичних моделей.

З огляду на викладене, принципово важливим є концептуальне осмислення загального контексту формування проблемного поля оцінювання безпекових наслідків російсько-української війни. У даному випадку йдеться про розкриття суттєвих особливостей (невід'ємних властивостей) формування вказаного поля, тобто його атрибутів.

У процесі концептуального осмислення проблемного поля оцінювання безпекових наслідків російсько-української війни його необхідно розглядати як своєрідне соціальне явище, оскільки практично всі проблеми, які його утворюють, мають соціальну природу. Окрім того, це осмислення є основою побудови прогностичних моделей розвитку проблемного поля як соціальної системи. В цілому ж проблемне поле оцінювання безпекових наслідків російсько-української війни утворює сукупність проблем епістемологічного, теоретичного, методологічного та практичного характеру. Їх вирішення сприятиме розвитку пізнання про сутність (зміст) вказаного оцінювання, його особливості, закономірності, формуванню відповідного понятійнокатегоріального апарату, формуванню адекватних управлінських механізмів реагування на наслідки російсько-української війни тощо. Таким чином, концептуальне осмислення формування вказаного проблемного поля спрямовано на розкриття загального та специфічного в онтології оцінювання безпекових аспектів наслідків російсько-української війни для буття (функціонування) соціальних систем (національних, регіональних, глобальних).

Розгляд особливостей формування проблемного поля оцінювання безпекових наслідків російсько-української війни доцільно розпочати із опису проблем загального характеру, які зумовлюють його визначальні особливості (атрибути).

Атрибутами проблемного поля, які необхідно враховувати при вирішенні комплексної проблеми виявлення та системного оцінювання факторів, які зумовлюють наслідки російсько-української війни у контексті їх впливу на національну, регіональну та глобальну безпеку є передусім наступні.

1. Вплив вказаних факторів має системний характер. Це означає, що множина факторів має розглядатися як система. Тому науково обґрунтовані оцінки впливу тих чи інших факторів, принципово не можуть бути отримані без використання спеціально-наукової і логіко-методологічної концепції дослідження систем, тобто без використання основних теоретичних положень напрацьованих в межах загальної теорії систем та системного аналізу.

2. Фактори, які зумовлюють наслідки російсько-української війни, утворюють специфічну систему, оскільки вона є своєрідною комбінацією із елементів, які утворюють фізичні (системи неживої природи), біологічні та соціальні системи. Дійсно, елементами цієї системи водночас є: фактори фізичної природи (забруднення ґрунтів, водних ресурсів, фізичне руйнування критичної інфраструктури тощо), біологічні фактори (шкода біологічному різноманіттю, довкіллю), соціальні фактори (демографічні та економічні втрати, трансформація соціальних інститутів, моральнопсихологічний стан індивідів та суспільства в

цілому тощо). Тому за ознакою складності система факторів, які зумовлюють наслідки російсько-української війни (якщо оцінювати їх у контексті впливу на національну, регіональну та глобальну безпеку) є дуже складною, а відтак не піддається точному і детальному описові, а за ознакою зв'язку елементів (у даному випадку - факторів), ця система є ймовірнісною [2,3]. Це означає, що передбачити поведінку такої системи, а відтак і її вплив на інші системи можна лише з певною мірою ймовірністю. Іншими словами, оцінки впливу факторів, які зумовлюють наслідки російсько-української війни на національну, регіональну та глобальну безпеку принципово не можуть бути детерміновані, оскільки фактори не взаємодіють точно передбачуваним способом.

3. При системному оцінюванні факторів, які зумовлюють наслідки російсько-української війни у контексті їх впливу на безпеку життєдіяльності соціальних систем, тобто як небезпек, необхідно враховувати, що небезпека за змістом може мати водночас як суб'єктивний, так і об'єктивний характер. Тому оцінювання вказаних факторів, як небезпек для безпеки соціальних систем (національних, регіональних, глобальних), завжди має об'єктивно-суб'єктивний характер, а співвідношення суб'єктивності й об'єктивності може бути різним [4]. Це означає, що один і той же фактор може отримати з боку суб'єктів, які їх оцінюють (політиків, управлінців, аналітиків, експертів), досить різну оцінку, аж до ігнорування того чи іншого фактора, як небезпеки для соціальної системи.

Таким чином, атрибутами проблемного поля оцінювання безпекових наслідків російськоукраїнської війни є те, що:

- вплив факторів, які зумовлюють ці наслідки має системний характер;
- фактори утворюють специфічну, дуже складну та ймовірнісну систему, яка складається з фізичних, біологічних та соціальних елементів;
- оцінювання факторів, як небезпек для соціальних систем, завжди має об'єктивносуб'єктивний характер;
- в межах поля формується віртуальна реальність, як своєрідний простір невизначеності та паралельний світ, де домінує маніпулятивний дискурс війни.

Проблеми методологічного характеру, які належать до проблемного поля оцінювання безпекових наслідків російсько-української війни та які зумовлюють виокремлення підходів, які доцільно використовувати при розкритті сутності цих наслідків, тісно пов'язані з окресленими вище атрибутами цього поля. Доцільно виділити чотири групи взаємопов'язаних проблем: онтологічного, гносеологічного, ціннісного та політико-управлінського характеру.

Онтологічний аспект дослідження в межах проблемного поля оцінювання безпекових наслідків російсько-української війни дозволяє з'ясувати фундаментальні проблеми існування, розвитку сутнісного, найважливішого, тобто первоначала всього існуючого, найзагальніші принципи буття (способу існування) світу, людини, суспільства, особливості цих первоначал, які існують об'єктивно (незалежно) від людини і її свідомості. У даному випадку онтологічний аспект дослідження в межах вказаного проблемного поля полягає в тому, що безпека існує в загальній структурі буття об'єктів реального світу. Вона перебуває в різних формах, які відображають оптимальні умови їхньої життєдіяльності, тобто такі, за яких мінімізовані небезпеки природної визначеності буття об'єктів.

Не менш важливим є й політико-управлінський аспект проблем, які утворюють проблемне поле оцінювання безпекових наслідків російсько-української війни. Це зумовлено тим, що політикоуправлінський аспект цих проблем віддзеркалює

поточні уявлення про зміст та взаємозв'язок тих чи інших соціальних конструктів : національні інтереси, лібералізм, демократія, політичний реалізм та багато інших. Ці конструкти існують виняткового в силу того, що люди згодні діяти так, ніби ці явища існують, або ж згодні дотримуватись певних умовних правил поведінки. Іншими словами, реальність конструюється суспільством, тому соціальні конструкти є продуктом його розвитку. Вони завжди штучні, але їх сприйняття масами дозволяє трансформувати, перебудовувати реальність. Оскільки знання людей про оточуючий їх соціальний світ є результатом їх домовленостей, то будь-які соціальні конструкти, як системи цінностей, в кінцевому підсумку є для них частиною об'єктивної реальності.

Таким чином, соціальний конструкт є ідеєю, яка сприймається як очевидна тими, хто приймає її, але вона залишається штучно створеним культурним артефактом, що належить певній культурі або спільноті. Тому індивід виявляє вибірковість по відношенню до соціальних конструктів, тобто приймає одні, а інші відкидає (не сприймає як істину). Викладене вище повною мірою стосується й сучасних знань щодо соціальних конструктів, які утворюють методологічну основу оцінювання наслідків російсько-української війни. Так, невідповідність уявлень учасників цієї війни щодо сутності природи феномену «безпеки», а відтак і механізмів забезпечення національної та глобальної безпеки є наслідком різних за своєю сутністю складових соціальних конструктів: «лібералізм», «соборність», «духовність», «демократія», «демократичні цінності», «європейський вибір» та багатьох інших. Оскільки соціальні конструкти є штучно створеними культурними артефактами, що належать певній соціальній спільноті, то в основу тих чи інших стратегічних управлінських рішень, які приймаються у контексті оцінювання наслідків російсько-української війни як правило, покладається принцип політичної доцільності. В цьому полягає принципова відмінність дослідження політикоуправлінського аспекту проблем, які утворюють проблемне поле оцінювання безпекових наслідків російсько-української війни від описаних вище онтологічного, гносеологічного та аксіологічного аспектів дослідження цих проблем, в яких більшою мірою домінують наукові підходи, принципи та критерії при виявленні та системному аналізі множини факторів, які є причинами російськоукраїнської війни та її наслідків.

Атрибутами проблемного поля оцінювання безпекових наслідків російсько-української війни є наступні: вплив факторів, які зумовлюють ці наслідки має системний характер; фактори утворюють специфічну, дуже складну та ймовірнісну систему, яка складається з фізичних, біологічних та соціальних елементів; оцінювання факторів, які зумовлюють наслідки війни у контексті їх впливу на безпеку життєдіяльності соціальних систем, тобто як небезпек, за змістом завжди має об'єктивносуб'єктивний характер; в межах поля формується віртуальна реальність, як своєрідний простір невизначеності та паралельний світ, де домінує маніпулятивний дискурс війни.

Проблеми методологічного характеру, які також належать до проблемного поля оцінювання безпекових наслідків російсько-української війни, тісно пов'язані з атрибутами цього поля. Доцільновиділити чотири групи взаємопов'язаних проблем: онтологічного, гносеологічного, ціннісного та політико-управлінського характеру.

Передумовою забезпечення цілісності уявлення про джерела (першопричини) виникнення тих чи інших факторів, які зумовлюють наслідки російсько-української війни, динаміку та специфіку їх еволюційного розвитку, а також інтенсивність та

тривалість впливу на безпеку соціальних систем є врахування атрибутів проблемного поля оцінювання безпекових наслідків російсько-української війни та проблем дослідження методологічного характеру, які належать до вказаного поля.

Список використаних джерел:

1. Безпекове середовище 2033: Монографія. Київ: НУОУ імені Івана Черняхівського, 2022. 117 с.
2. Прокопенко Т.О. Теорія систем і системний аналіз: навч. посіб. Черкаси: ЧДТУ, 2019. 139 с.
3. Величко О. М., Гордієнко Т. Б. Основи системного аналізу і прийняття оптимальних рішень: Підручник. Одеса: 2021. 672с.
4. Ситник Г.П., Орел М.Г. Публічне управління у сфері національної безпеки: підручник / за ред. Г.П.Ситника. Київ: Видавець Кравченко Я.О., 2020. 360 с.

Євгенія Значко,
ЗВО Магістр,

*Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини
Науковий керівник: д.е.н., професор, Шкурупій О. В.*

ЕКСПОРТ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Україна є однією з найбільших аграрних країн світу та провідним постачальником зернових культур, зокрема пшениці, кукурудзи, ячменю, а також соняшникової олії. До початку війни Україна забезпечувала близько 10% світового експорту пшениці та 15% кукурудзи.

Військова агресія росії призвела до значних порушень в агропромисловому виробництві України: заміновані поля, зруйнована інфраструктура, блокада українських портів на Чорному морі. Це створило загрози для глобальної продовольчої безпеки, особливо для країн, залежних від українського зерна.

Попри найбільшу проблему, якою для вивозу зерна є повномасштабне вторгнення росії в Україну, держава продовжує його експорт у надскладних умовах здійснення логістики. Ініціатива з безпечного транспортування зерна та харчових продуктів з українських портів («Чорноморська зернова ініціатива» або інакше «зернова угода») була укладена 22 липня 2022 року за участі Туреччини та Організації Об'єднаних Націй (ООН) з кожною стороною (Росією та Україною) окремо. Зазначена угода дозволила частково відновити експорт українського зерна через Чорне море. Це стало важливою подією для стабілізації цін на світовому ринку продовольства, а також для економіки України, яка значною мірою залежить від експорту аграрної продукції.

Відновлення експорту українського зерна через Чорне море стабілізувало глобальні ціни на продовольство та запобігло голоду в країнах Африки, Близького Сходу та Південної Азії, які є найбільшими імпортерами українських аграрних продуктів. За даними Продовольчої та аграрної програми ООН (Food and Agriculture Organization, FAO), до війни український аграрний сектор формував до 20% ВВП та понад 40% експортних доходів. У 2021 році лише експорт зернових приніс країні понад 12 млрд доларів США [1]. Російське вторгнення не лише призвело до

припинення експорту. Значних руйнувань зазнали теплиці, склади, переробні потужності та система іригації. Лише за попередніми оцінками втрати українського сільського господарства можуть становити близько чверті вартості галузі до війни. Це без урахування втрат у середніх та малих господарствах на окупованих росією територіях чи в зонах бойових дій, в яких до війни, за оцінками ООН, вироблялось до 40% всієї аграрної продукції в Україні [2].

За опитуваннями, від початку війни близько чверті агровиробників взагалі втратили доступ до фінансування та кредитів, ще 20% відзначають значні складності отримання коштів. Оцінюючи ситуацію щодо можливостей експорту Україною зерна (основної продукції АПК), необхідно також враховувати, що вивіз цієї продукції за кордон, забезпечував дохід близько 7,5 млн українців, які працювали у сільському господарстві до війни [1].

У 2022 р. експорт продовольства з України фактично опинився перед загрозою його припинення. Одразу після того, як порти були заблоковані, спроби експорту суходромом не були особливо успішними. Для експорту залізницею не вистачало вагонів ані в Україні, ані по інший бік її західних кордонів. Різниця у ширині колій також додала проблем – перевантаження на кордоні є досить тривалою та дорогою операцією.

Необхідно зазначити, що до війни через південні порти йшло близько 90% українського аграрного експорту – щомісяця близько 6 млн т. зерна. Суходромом, через залізницю, йшло близько 300 тис. т. – у 20 разів менше. У наш час, за даними ООН, ситуація оцінюється так: з моменту укладання зернової угоди через Чорне море з України було вивезено понад 21 млн т продовольства. З них:

- 47% кукурудзи
- 29% пшениці
- 5% сояшникової олії і шроту [3].

При цьому обсяги експорту могли б бути вищими на 30-40%, якби Росія штучно не блокувала інспекції в Босфорі. Крім того, згідно з дослідженням NASA Harvest (NASA's Food Security and Agriculture Program) росія вкрала українського зерна щонайменше на 1 млрд доларів [4]. Агентство зазначає, що з невідконтрольних Україні територій було зібрано майже 6 млн. т. пшениці, близько 88% озимих культур, посіяних на окупованих територіях, а неприбрані площі переважно розташовувалися вздовж лінії фронту. Майже чверть української пшениці вирощується на землях, які країна-терорист анексувала. Оцінки NASA Harvest стосуються пшениці і поки що виключають інші культури або продукти харчування, які зберігалися на складах.

Російські кораблі експортували зерно, ймовірно, до різних країн, включаючи Лівію та Іран, але важко оцінити обсяги, оскільки відправники вантажу приховують походження вантажів. Злочинні схеми викрадення зерна на окупованих територіях Запорізької області були зафіксовані розслідуваннями Financial Times. Здійснювалось це через використання приватних компаній та суден за прикриття незаконної торгівлі офіційними російськими установи.

Україна також активно співпрацює з міжнародними організаціями, зокрема з ООН та її спеціалізованими структурами (WHO – World Health Organization та UNICEF – United Nations Children's Fund), щоб підтримувати проекти з покращення якості зерна та харчової безпеки. Експорт продовольства з України, позитивно впливає на глобальну продовольчу безпеку, передусім через зниження цін на

продукти харчування. Чорноморська зернова ініціатива, таким чином, забезпечує доступ малозабезпечених людей із слабorozвинутих країн до критичних продуктів харчування та зменшує небезпеку продовольчої кризи. Завдяки реалізації гуманітарної програми «Grain from Ukraine» українське зерно отримало понад 40 країн. У тому числі, під егідою Всесвітньої продовольчої програми ООН (World Food Programme, WFP) в рамках гуманітарних операцій до Афганістану, Ємену, Ефіопії та Сомалі було доставлено 426 тис. т пшениці [5]. Фактично в країні з низьким рівнем доходів або доходом на рівні, нижчому від середнього було експортовано близько 20% агропродукції.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що попри всі труднощі та небезпеки, яких зазнає Україна, здійснюючи експорт продовольства, попри штучного гальмування росією виконання угоди «Чорноморська зернова ініціатива» і блокування «зернового коридору», наша держава продовжує залишатись активним гравцем на світових ринках сільськогосподарської продукції та забезпечувати істотний вплив на глобальну продовольчу безпеку.

Список використаних джерел:

1. Зернову угоду продовжили. *BBS News Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63573031> (дата звернення: 17.11.2024)
2. Україна: Нова оцінка ООН вказує на те, що сільські домогосподарства все більше потерпають від війни. URL: <https://ukraine.un.org/uk/211461-ukrayina-nova-otsinka-onn-vkazyue-na-te-shcho-silski-domohospodarstva-vse-bilshe-poterpayut> (дата звернення: 17.11.2024)
3. Black Sea Grain Initiative Joint Coordination Centre. *United Nations*. URL: <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative/vessel-movements> (дата звернення: 17.11.2024)
4. Bloomberg. Russia Reaped \$1 Billion of Wheat in Occupied Ukraine, NASA Says. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-12-03/russia-reaped-1-billion-of-wheat-in-occupied-ukraine-nasa-says> (дата звернення: 17.11.2024)
5. ООН: «Зернова угода» надто важлива для України та світу. *AgroPortal*. URL: <https://agroportal.ua/news/ukraina/on-zernova-ugoda-nadto-vazhliva-dlya-ukrajini-ta-svitu> (дата звернення: 17.11.2024)
6. Financial Times. How Russia secretly takes grain from occupied Ukraine. URL: <https://www.ft.com/content/89b06fc0-91ad-456f-aa58-71673f43067b> (дата звернення: 17.11.2024)
7. Європейська правда. Зернова угода. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/tags/grain-deal/> (дата звернення: 17.11.2024)

Анна Кравченко

Здобувачка освіти 2 курсу групи ЕП-22-24

Відокремлений структурний підрозділ «Фаховий коледж електрифікації

Дніпровського державного аграрно-економічного університету»

м. Дніпро, Україна

ania58036@gmail.com

ЦІЛЕСПРЯМОВАНА ШИРОКОМАСШТАБНА АГРЕСІЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ (1991-2024 Р.).

Російська Федерація здійснює зовнішню агресію проти України, яка охоплює кілька етапів з початку 1990-х років і триває до сьогодні. Ці дії мають глибокі політичні, економічні та військові корені, що зумовлені не лише боротьбою за території, але й за геополітичний вплив на пострадянському просторі. Протягом цього часу Росія активно втручалась у внутрішні справи України, використовуючи різноманітні методи, від політичного тиску до військових операцій.

- Передумови агресії: після здобуття Україною незалежності в 1991 році Росія неодноразово намагалася підпорядкувати собі українську територію через економічний і політичний вплив. Особливої уваги заслуговує угода щодо Чорноморського флоту, а також перші кроки Росії щодо фінансового контролю над Україною [1, с. 45].
- Агресія 2014 року: анексія Криму та війна на Донбасі: Росія здійснила анексію Криму в лютому 2014 року, що стало порушенням міжнародного права та стало передумовою війни на сході України. Окрім Криму, Росія активно підтримувала сепаратистські угруповання в Донбасі, забезпечуючи їх зброєю, фінансуванням і кадровою підтримкою [2, с. 87]. Цей етап став важливим етапом для подальшої ескалації конфлікту, що переросло у повномасштабну війну.
- Широкомасштабне вторгнення 2022 року: в лютому 2022 року Росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну, використовуючи ракетні удари, артилерійські обстріли та штурм великої кількості міст і сіл. Цей етап агресії є найбільшим за масштабами з моменту початку війни в 2014 році і відзначається масованими атаками на цивільні об'єкти, а також тяжкими гуманітарними наслідками для українського населення [3, с. 23].
- Міжнародний контекст та реакція на агресію: міжнародне співтовариство активно реагувало на агресію Росії. Країни Заходу засудили дії Російської Федерації, вводячи економічні санкції та надаючи Україні військову та гуманітарну допомогу. У свою чергу, Росія намагалася використати інформаційні технології для дискредитації українського уряду та міжнародних партнерів України [4, с. 56].
- Міжнародна реакція на агресію Росії: міжнародна спільнота відреагувала на агресію Російської Федерації проти України через політичні та економічні санкції. Спершу, після анексії Криму в 2014 році, низка західних держав ввела санкції проти Росії, що торкалися енергетичного, фінансового та оборонного секторів [6, с. 22]. Крім того, політичний тиск був спрямований на відновлення територіальної цілісності України, що отримало підтримку в рамках Організації Об'єднаних Націй (ООН), ОБСЄ та інших міжнародних організацій [7]. З іншого боку, Росія активно використовувала дипломатичні канали для посилення своєї позиції в міжнародних відносинах, намагаючись сформувати позитивний імідж на фоні конфлікту та відновлення імперських амбіцій [8, арк. 9].
- Внутрішньополітичні наслідки агресії для України: широкомасштабна

агресія Росії спричинила значні зміни в політичній ситуації в Україні. Війна сприяла посиленню національної єдності, що проявилось у рішучості захищати суверенітет та територіальну цілісність [9]. Крім того, агресія Росії стала каталізатором для модернізації української армії та зміцнення національних інститутів безпеки [10, с. 45]. Важливу роль відіграла соціальна мобілізація, на яку відгукнулися як органи влади, так і громадянське суспільство [11].

- Геополітичні зміни в контексті агресії: агресія Росії проти України змінила геополітичну ситуацію в Європі та світі загалом. Вона продемонструвала тенденцію до використання сили як інструмента реалізації імперських амбіцій Росії, що стало поштовхом для перегляду політики безпеки в Європі [12]. Позиція Європейського Союзу, США, а також країн, що межують з Росією, відіграла важливу роль у формуванні нових підходів до політики безпеки на континенті [13].
- Війна та її вплив на економіку України: наслідки військового конфлікту мали безпосередній вплив на економіку України. Одним з найбільших ударів стало знищення інфраструктури в зонах бойових дій, а також значні витрати на оборонні потреби [14, с. 35]. Водночас, війна сприяла реформаціям в економічній сфері, зокрема в розвитку військово-промислового комплексу України [15].
- Гуманітарні наслідки агресії Росії: широкомасштабна агресія Російської Федерації проти України спричинила величезні гуманітарні наслідки для мирного населення, зокрема численні жертви серед цивільних, руйнування житлових будинків, інфраструктури та культурної спадщини. Війна призвела до масштабної внутрішньої міграції, сотень тисяч українців були змушені покинути свої домівки і шукати притулок в інших регіонах України або за кордоном. Це стало однією з найбільших гуманітарних криз сучасності [1, с. 42]. Окрім того, агресія Росії призвела до гуманітарних катастроф в зонах бойових дій, де постійно порушуються права людини, зокрема свобода пересування, медична допомога та доступ до освіти [2]. Міжнародні організації, зокрема ООН та Червоний Хрест, активно здійснюють допомогу постраждалим, однак масштаби катастрофи вимагають постійних зусиль і координації на глобальному рівні [3, с. 56].
- Економічні наслідки війни: широкомасштабна агресія Російської Федерації проти України спричинила значні економічні наслідки для держави. Втрата територій, зокрема анексія Криму та окупація частини Донбасу, значно обмежила економічний потенціал України. Промислові підприємства, енергетичні об'єкти, транспортна інфраструктура зазнали масштабних руйнувань через бойові дії, що призвело до значних економічних втрат. Також, через блокаду морських портів, була порушена торгівля та транспортні шляхи, що знизило експортно-імпорتنі можливості України [1, с. 15]. Війна також спричинила інфляцію, знецінення національної валюти, зростання безробіття та дефіцит бюджету, що змусило уряд звернутися до міжнародних фінансових організацій за допомогою. Україна отримала кредити та гранти від Міжнародного валютного фонду, Світового банку, ЄС та інших міжнародних партнерів, але одночасно зростала залежність від зовнішніх позик [2, с. 29]. В умовах постійної війни й руйнування інфраструктури країна була змушена збільшити витрати на оборону, що ще більше ускладнило економічну ситуацію.

- Економічне відновлення після війни: попри серйозні економічні труднощі, Україна почала відновлювати свою економіку. Однак процес відновлення інфраструктури та промислових підприємств є довготривалим і потребує значних фінансових ресурсів, як на національному, так і на міжнародному рівні [3, с. 42]. Перехід до відновлювальних джерел енергії та модернізація енергетичних об'єктів є одним з ключових напрямків для зменшення економічних втрат та залежності від імпорту енергоносіїв [4].
- Інформаційна війна та її вплив на суспільство України: інформаційна війна стала важливою складовою частиною цілеспрямованої агресії Російської Федерації проти України. З початку конфлікту Росія активно використовувала пропаганду, дезінформацію та кібернапади для маніпулювання громадською думкою, як в Україні, так і за кордоном. Метою таких дій було послаблення морального духу населення, створення внутрішніх суперечок, а також дискредитація української влади та військових. Зростання впливу соціальних мереж і сучасних технологій у військових конфліктах створило нові можливості для агресора, але одночасно спонукало українській стороні адаптувати стратегії боротьби в інформаційному просторі [1, с. 30]. Активна боротьба з фальшивими новинами та маніпуляціями стала важливою складовою частиною інформаційної політики України. Створення органів і відомств, що займаються питаннями кібербезпеки та захисту інформаційної інфраструктури, дозволило країні протистояти зовнішнім інформаційним загрозам і зміцнити свій внутрішній фронт [2, с. 17].

Висновок

Цілеспрямована широкомасштабна агресія Російської Федерації проти України, що почалась у 2014 році, стала серйозним випробуванням для держави, призвівши до значних гуманітарних, економічних, екологічних і політичних наслідків. Втрата територій, руйнування інфраструктури та економічний спад серйозно вплинули на Україну, але країна розпочала відновлення та адаптацію до нових умов. Економіка України зазнала великих втрат, проте міжнародна допомога та внутрішні реформи сприяли стабілізації ситуації. Війна також спричинила гуманітарну катастрофу та серйозні екологічні проблеми, включаючи забруднення навколишнього середовища. Міжнародна спільнота активно підтримує Україну, але війна показала недосконалість сучасних механізмів безпеки. Тому важливо зміцнювати міжнародні ініціативи для подолання наслідків конфлікту та забезпечення стабільності в регіоні.

Список використаних джерел

1. Бондарчук В. М. Інфляційні процеси в Україні в умовах війни. Львів: Фінанси України, 2018. 215 с.
2. Гаврилук Т. В. Війна та навколишнє середовище: аналіз проблем та перспектив. Львів: Екологія, 2018. 250 с.
3. Іваненко О. О. Економічні наслідки війни для України. Київ: Економіка, 2017. 182 с.
4. Семененко О. В. Гуманітарні наслідки війни для населення України. Харків: Право, 2016. 150 с.
5. Стратегії міжнародної безпеки: вплив війни на стабільність Європи / за ред. І. П. Ковалю. Київ: Видавництво України, 2019. 320 с.
6. Україна та Росія: історія сучасного конфлікту / М. М. Червоненко. Київ: Наукова думка, 2020. 200 с.

Анастасія Красильникова

здобувачка вищої освіти 4 курсу за ОП

«Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Національний університет «Одеська політехніка»

м. Одеса, Україна

9560889@stud.op.edu.ua

науковий керівник: Тетяна Моїсєєва

кандидат історичних наук, доцент

доцент кафедри міжнародних відносин та права,

Національний університет «Одеська політехніка»

м. Одеса, Україна

m.tatyana.n.33@gmail.com

ЕНЕРГЕТИЧНИЙ ТЕРОРИЗМ РОСІЇ

Енергетика, або паливно-енергетичний комплекс (ПЕК), є однією з найважливіших базових галузей економіки будь-якої країни, і Україна не є винятком. Від стабільності енергетичного забезпечення залежать не лише виробничі процеси, але й рівень життя населення, соціальні послуги та розвиток інфраструктури.

Проте, безпека енергетичного потенціалу України опинилась під загрозою з початком повномасштабного вторгнення росії 24 лютого 2022 року, коли вона вдалася до енергетичного шантажу та тероризму.

Український науковець Олександр Салюк-Кравченко визначає «енергетичний тероризм» як: «сукупність незаконних дій, направлених ворожою стороною однієї зі сторін конфлікту проти цивільного комплексу паливно-енергетичної інфраструктури держави з метою знищення, блокування та заподіяння максимальної шкоди енергетичній безпеці держави, всіма доступними шляхами та методами»[4, с. 60].

Ще до початку повномасштабної агресії, росія вдавалась до енергетичного шантажу, а після вторгнення почала використовувати більш радикальні методи. Одразу після наступу зі сторони Білорусі, були окуповані всі об'єкти енергоструктури в зоні Чорнобильської АЕС: захоплені ядерні палива, енергоблоки, Централізоване сховище відпрацьованого ядерного палива (ЦСВЯП), Центральне підприємство з поводження радіоактивним відходами, сховища радіоактивних відходів. Тим самим, росія порушила норми низки міжнародних договорів і конвенцій, а також створила ядерну небезпеку – як для України, так і для інших країн європейського регіону [3, с. 147].

Повний контроль над Чорнобильською АЕС російській армії вдалося зберегти до 31 березня, проте загроза ядерної небезпеки продовжується і наразі, оскільки окупація та посилені мілітаризація території Запорізької атомної електростанції (ЗАЕС) з боку росії, продовжує створювати високий ризик виникнення ядерної катастрофи [2, с. 498].

Під час окупації ЗАЕС російськими військами, ситуація з енергопостачанням об'єкта стала критичною. За період окупації, ЗАЕС вже шість разів втрачала доступ до зовнішнього електропостачання, необхідного для забезпечення її власних потреб. Це сталося через пошкодження єдиної лінії електропередачі напругою 750 кВ, яка з'єднувала станцію з об'єднаною енергосистемою України. Ця лінія залишилася єдиним шляхом постачання електроенергії на ЗАЕС, після серпневих російських обстрілів у 2022 році, які суттєво пошкодили інші інфраструктурні

об'єкти на території станції.

Кожне таке відключення збільшує ризик ядерної катастрофи, оскільки атомні станції потребують постійного живлення для роботи систем охолодження та інших критичних процесів [3, с. 148]. Окрім ядерної небезпеки, з жовтня 2022 року, росія вдалася до систематичних обстрілів енергетичної інфраструктури України.

В «Заяві Верховної Ради України щодо енергетичного тероризму російської федерації» (від 01.12.2022 р.) підкреслено, що «російська федерація систематично вдається до актів енергетичного тероризму проти України, завдаючи масованих ракетних та дронівих ударів по об'єктах цивільної енергетичної інфраструктури України», а захоплення ЗАЕС використовується нею як «інструмент ядерного шантажу України, Європи та всього світу» [1].

Здійснюючи енергетичний тероризм, росія ставить перед собою конкретні цілі, а саме: знищення та дестабілізація української енергетичної системи (що впливає на економічну стабільність і цивільне населення); створення викликів безпеці сусідніх країн, особливо через загрози ядерної небезпеки; шантаж європейських країн і намагання підірвати їхню енергетичну безпеку, для впливу на міжнародну політику; провокування нової хвилі масової міграції з України; потенційне перешкоджання реалізації «зернової ініціативи» України [1].

Заздалегідь сплановані удари по об'єктах енергетичної інфраструктури України, є яскравими прикладами зухвалих воєнних злочинів і мають усі ознаки злочинів проти людяності, оскільки проводяться з явним наміром завдати шкоди цивільним особам у масштабах, які передбачають систематичні й цілеспрямовані атаки на мирне населення. У таких умовах, кожен удар по енергетичних об'єктах можна кваліфікувати як акт тероризму і геноциду, оскільки такими діями росія не тільки намагається вивести з ладу життєво важливі системи, але й прагне завдати шкоди цілим регіонам, призводячи до важких людських втрат і знищення основ цивільного життя.

За таких обставин, Верховна Рада України (в грудні 2022 р.) закликала міжнародну спільноту:

- засудити атаки росіян на інфраструктуру, як акти енергетичного тероризму та продовження політики геноциду українського народу;
- посилити оборонну допомогу Україні (зокрема системами ППО) та підвищити санкційний тиск на росію;
- створити спеціальний трибунал для розслідування воєнних злочинів росії та підтримати відновлення України, у тому числі за рахунок російських коштів;
- пришвидшити постачання обладнання для відновлення інфраструктури;
- працювати над енергетичною незалежністю Європи від росії;
- визнати російську федерацію державою-терористом (державою – спонсором тероризму), а її дії – геноцидом українського народу [1].

Підбиваючи підсумки, можемо зазначити, що енергетичний тероризм, до якого росія вдалась під час війни з Україною, матиме і вже має масштабні наслідки не тільки для нашої держави, а й для стабільності і безпеки країн Європи. Цілеспрямоване руйнування енергетичної інфраструктури, обстріли електромереж та систем теплопостачання має на меті дестабілізувати і підірвати економіку України. Крім цього, використання енергетичного шантажу, як інструменту війни, підкреслює необхідність позбутися енергетичної залежності країнами Європи і спрямувати свої зусилля на розробку (вдосконалення) внутрішніх резервів та

диверсифікацію джерел постачання енергоресурсів.

Заклик міжнародної спільноти до більш рішучої підтримки України, свідчить про важливість глобальної солідарності у боротьбі проти агресії. Запропоновані заходи – засудження атак, посилення оборонної допомоги, створення міжнародного трибуналу, для притягнення до відповідальності винних, сприяння відновленню інфраструктури та визнання росії державою-терористом – є кроками, необхідними для гарантування безпеки в регіоні та справедливого покарання агресора.

Список використаних джерел:

1. Про Заяву Верховної Ради України щодо енергетичного тероризму російської федерації: Постанова Верховної Ради України від 01.12.2022 р. №2788-20. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2788-20#Text> (дата звернення: 16.11.2024).
2. Горло Н. В. Енергетичний шантаж і енергетичний тероризм як загроза національній безпеці України. *Національні інтереси України*. 2024. №2(2). С. 494-504.
3. Кошарна О. Ядерний тероризм Росії в Україні – загроза всьому світу. *Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки: Збірник тез III Міжнародної наукової конференції, 20-21 квітня 2023 р. / упоряд. Криськов А.А., Габрусєва Н.В.* Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2023. 181 с. С. 147–150.
4. Салюк-Кравченко О. О. Інструментарій механізмів публічного управління у забезпеченні енергетичної безпеки країни в умовах сучасних викликів. *Публічне урядування*. 2023. №4 (37). С. 60–68.

Лариса Лім

кандидат філософських наук,

викладач Фахового коледжу “Універсум”

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

м. Київ, Україна

l.lim@kubg.edu.ua

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ АНТАГОНІЗМ У КОНТЕКСТІ ЗІТКНЕННЯ СВІТОГЛЯДІВ

На сьогоднішній день в Україні йде війна. Ця трагедія трапилася якраз-таки через зіткнення світоглядів і глибокі ідеологічні розбіжності. Російсько-український антагонізм має в своїй основі глибинні світоглядні відмінності. Між Україною і росією завжди були конфліктні відносини, просто цей антагонізм носив менш агресивну форму і його намагалися приховати, щоб він не був помітним за “дружніми взаєминами”. Згадуючи фрагменти з історії життя українського народу, ми маємо визнати цей неприємний факт, що наші “сусіди” завжди псують життя українців.

Російсько-український антагонізм має глибоке історичне коріння. Згадаймо, наприклад, той факт, що росія вважає себе наступницею ще з княжої доби і перехопила ідею “третього Риму”, таким чином підпорядковуючи релігійну та світську владу своїм імперським амбіціям.

Ще з козацьких часів російська імперія називала наші землі “Малоросією”, навіть не припускаючи того, що ці землі мають окрему ідентичність, а просто

вважала частиною її імперського простору. Відтоді наш народ невпинно бореться за свою свободу, за незалежність і за національну ідентичність. Українці мають розуміти те, що мати зв'язки з таким “сусідом” – це стати приреченим на страждання, поневолення і занепад.

Просування росією ідеології авторитарного централізму суперечить поглядам українського народу, який завжди прагнув до демократії, до побудови правової держави, до європейської інтеграції. Російський режим з його авторитаризмом, де права і свободи індивідів повинні бути повністю підпорядкованими інтересам держави, навряд чи знайде підтримку в Україні.

Навіть повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року не скорило український народ, а, навпаки, об'єднало. Українці стійко, мужньо, героїчно борються в нерівній боротьбі з ворогом, який переважає з точки зору потенціалу та ресурсного забезпечення.

Влада “сусідів” прагне довести свою “правоту”, якою б абсурдною вона не була. Вона цілими десятиліттями запихувала у голови людей свої пропагандистські ідеї. Таким чином була створена незліченна кількість фейків, яким російський режим сам же і знаходив підтвердження. Але частина населення втомилася тільки слухати про “велику страну”, тому влада “сусідів” вирішила “проявити” себе і продемонструвати силу своєї “непаборной” країни.

Москва досить вправно підсовувала у всі сфери українського суспільства “сваix” людей, що завдавало і час від часу продовжує завдавати проблем і на сьогодні. Влада “сусідів” сама формувала різні наративи і проблеми буквально із нічого, але багато людей їй повірили, бо, згодом, завдяки російським агентам, спекуляціям і іншим засобам впливу, їм знаходилося підтвердження. Основна мета цих дій була і є – поширення своєї влади, захоплення території та створення “єдиного славянського народу”.

Російсько-український антагонізм між прагненням поширити політику російського неоімперіалізму на українських землях і обраним шляхом українського народу до європейської інтеграції та відстоювання демократичних прав людини можна порівняти як боротьбу добра і зла, демократичних засад та авторитаризму, сучасності й прагнення до розвитку та деградування. Україна завжди боролася за свою незалежність та за свої ідеї. А влада “сусідів”, у свою чергу, прагнула асимілювати наш народ, який був особливо незручний, бо постійно боровся за свободу і самостійність.

Російсько-українська війна стала частиною глобального протистояння між демократичним світом і авторитарними режимами. Це протистояння європейських цінностей та російського неоімперіалізму. Наш “сусід” не може змиритися з тим, що Україна зробила вибір на користь свободи, прав людини та співпраці між націями. Росія, бачачи себе спадкоємцем імперії, переконана, що має право диктувати умови сусідам і контролювати їх політику. Це твердолобе переконання ґрунтується також на ідеї “особливої” духовної місії, яка надає виправдання експансії, пояснюючи її нібито як захист своїх цінностей.

Отже, російсько-український антагонізм у контексті зіткнення світоглядів має фундаментальний розрив. Це є гострим протистоянням демократичних принципів, які ґрунтуються на свободі, рівності та повазі до людської гідності, і авторитарних, де переважають ідеї централізованої влади, контролю та ігнорування індивідуальних прав. Це також конфлікт між гуманістичним підходом до цінності життя та імперськими амбіціями, що виправдовують будь-які засоби заради досягнення мети.

Список використаних джерел:

1. Геополітичні та гео економічні зміни, формовані під впливом російської агресії, та оновлення місця України у світовому просторі. Київ: Центр Разумкова, 2022. 103 с.
2. Глобалізаційні виклики сучасності: підручник. К.: ВПЦ “Київський університет”, 2022. 350 с.
3. Павлишин О. В., Невідомий В. І. Місце ідеї миру в системі елементів ідеї права. *Філософські та методологічні проблеми права*. №1 (23), 2022. С.35-43.

Олег Марченко,
*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України та всесвітньої історії
Центральноукраїнський державний університет ім. В. Винниченка.
м. Кропивницький, Україна
o_marchenko2008@ukr.net*

ОСМИСЛЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСТВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Спроби нівелювати українську ідентичність робилися не тільки царськими сановниками, а й більшовиками. Ось настанови Л. Троцького агітаторам, які направлялися в Україну: «Тільки безмежна довірливість та поступливість, а також відсутність усвідомлення необхідності постійної міцної спайки всіх членів держави... – щоразу губила всі завоювання українців. Тому вони рано втратили свою «самостійність» і живуть то під Литвою, то під Польщею, то під Австрією, то під Росією, становлячи дуже цінну частину цих держав... Пам’ятайте також, що так чи інакше, а нам необхідно повернути Україну Росії. Без України немає Росії» [2, с. 18].

Як у таких умовах мали проявляти національну свідомість українці? Дуже складно. Як зазначав Л. Лук’яненко: «Поневоле Україна не мала своєї провідної верстви (еліти). Народ, позбавлений свого провідництва, справді діяв стихійно, нелогічно, ірраціонально. До оборони, до опору окупантам його штовхав інстинкт національного самозбереження» [3, с. 289–290].

Після отримання Україною незалежності до української еліти увійшли не лише представники колишньої партійної номенклатури, але й чиновники, підприємці, інтелігенція, громадські діячі та ін. На жаль, значна частина українського істеблішменту сприймала Україну лише як тимчасове явище, як шлях долучитися до влади. На думку М. Сидоренка, на відміну від російської, українська еліта не отримала досвіду боротьби в тривалому протистоянні із союзними органами і значна частина української номенклатури отримала владні посади, оминувши такий етап протистояння і становлення [5, с. 164].

Як наслідок, українська політична еліта використовувала владу насамперед у власних корисливих цілях. У результаті «реформ» 90-х років, «прихватування» зросло розшарування суспільства: виникла невеличка верства олігархів, часто з кримінальним минулим і подвійним громадянством, а більшість населення опинилася на грані зuboжіння, часто дякуючи «новим українцям» за «допомогу» на кілька сотень гривень на лікування чи інші життєві потреби. Більшість українців,

які виживали в Радянському Союзі, сподівалися на кращу долю у власній незалежній державі. Але часто їхні сподівання, особливо в 90-ті – на початку 2000-х років не справдилися. Ось чому серед значної частки українців, які сформувалися в радянські часи й кому зараз 50+, можна почути ностальгічні вислови про СРСР, де, хоч і не було політичних свобод, але держава забезпечувала їм мінімальні матеріальні потреби. Особливо поширені такі думки серед мешканців сходу й півдня України, що стало підґрунтям для формування там проросійських настроїв і прагнення жити в уявній «великій Росії».

Крім того, часто на владному олімпі перебували не представники національно-патріотичних сил, а кар'єристи, ділки, реально злочинці, громадяни Росії і відкриті вороги українства, які свідомо проводили протипукаріньську політику, руйнували економіку України, збройні сили, освіту, науку, культуру, охорону здоров'я тощо. Вони уособлювали собою своєрідний гібрид бізнесмена, чиновника та політика. Сукупність цих людей становили окрему групу, яка контролювала основні ресурси України, виступала від її імені, представляла інтереси глобальних політичних та економічних інститутів і була відділена від співвітчизників [1, с. 130-131].

Чи багато серед представників олігархічних кланів національно свідомих українців? Напевно, що ні. Чи пов'язують вони своє майбутнє та своїх нащадків з Україною? Також ні, про що свідчать наявність у них багатьох маєтків за кордоном, навчання там дітей, проведення там життя.

Проблемою України є відсутність сильних не лідерських партій та розвинених, впливових громадських організацій, які б виступали реальними запобіжниками можливої неефективності державної влади.

Ще однією проблемою в Україні є утворення повноцінної національної еліти, яка, на жаль, не до кінця сформована і її можна назвати псевдоелітою, яка претендує на управління країною, але для цього в неї почасті немає належних здібностей, підготовки, майстерності та досвіду. У сучасній Україні часто на представницькі та виконавчі посади обирають чи призначають осіб, без належного врахування освіти, культури, світогляду, професійних навичок, мотивації тощо. Тому так і живемо, коли управлінці проявляють або бездіяльність у розв'язанні складних проблем, або імітують бурхливу діяльність, звинувачуючи у всіх бідах попередників, корегують відповідно до політичного моменту історію, часто звинувачують у невдачах усіх, крім себе.

Війни, переселення, репресії, голодомор забирали найкращих, придатних до опору українців. Гинула найбільш активна, національно свідома, здібна до аналізу та державного мислення частина українського населення. Виживали, як правило, ті, хто переховувався, боявся відкрити рот та покірно виконував накази керівництва. «Радянські люди», сформовані під егідою комуністичної ідеології, відзначалися міцною дисципліною, покірно виконували розпорядження, навіть абсурдні, і не ставили непотрібних запитань. У них виробилась апатія до самоуправління, політики, своєї національної самоідентифікації, потягу до формування громадянського суспільства. На відміну від населення європейських країн, яке є схильним до спілкування, «радянські люди» були асоціальними та нелюдими, їм вдавалося протягом багатьох років не познайомитися із сусідами по будинку та під'їзду. Люди, закриваючись у собі від навколишнього світу та реального життя, перестали бути внутрішньо вільними.

Українська політична еліта довгий час не давала можливості сформуватися середньому та малому бізнесу, не було об'єднано навколо реформ політичної, управлінської та бізнесової еліти держави та національно-патріотичних власників,

які б виступали генератором державницької і національної ідеї українства, були б основою громадянського суспільства.

Існування реальної багатопартійності, незалежних засобів масової інформації, громадських інституцій, а в умовах АТО й теперішньої війни чисельних волонтерських організацій, небайдужих, креативних людей, які своєю жертовністю, героїзмом допомагають ЗСУ боротися з російською загрозою, загалом є позитивним явищем, ознакою демократичності суспільства. Але велика кількість партій і кандидатів на виборах ще не є ознакою демократії в країні. Їхня кількість не дає змоги виборцю зробити усвідомлений вибір та лише дезорганізує його. Тут спрацьовує практичність українця, який намагався отримати хоч якусь користь із виборів (отримання від кандидатів на представницькі посади макаронів, гречки, олії, коштів, проведення ремонтів помешкань, благодійництво тощо).

Така ситуація, на нашу думку, спричинена відсутністю в нашій країні чітко сформульованої національної ідеї, яка б об'єднала українців різних регіонів, віросповідань, мовної приналежності, поглядів тощо. Таким каталізатором об'єднання українства стала російська агресія, активна фаза якої розпочалася 24 лютого 2022 року. Заяви путінських пропагандистів і російської влади про неспроможність українців мати власну державу, мову, релігію, історію, символи спонукало людей України усвідомити свою українську національну ідентичність і консолідувало українство.

На жаль, внутрішніми проблемами української держави скористалася російська влада, яка через військові дії з лютого 2022 року, намагається впливати на долю нашої держави та її громадян. У часи випробувань гарантами української незалежності стали не країни-гаранти, а українська армія, український народ із патріотами-волонтерами.

У важкі умови виживання поставлено справжніх представників української еліти – науковців, вчителів, інтелігенцію, які позбавлено фінансових можливостей для впливу на розвиток держави, формування національної ідеї та національної свідомості українців, захисту національних інтересів. Для виживання вони вимушені часто шукати заробіток за кордоном чи перейти в інші сфери діяльності.

На світогляд людини істотно впливає її спосіб життя, виховання в сім'ї, а також засоби масової інформації, контрольовані раніше олігархічними кланами, і які часто несли (зараз продовжують свою руйнівну роль уже російські інформаційні канали) у маси певні пропагандистські штампи, відвертали населення від розв'язання нагальних проблем різними шоу-програмами, дискусійними майданчиками, на які запрошували не фахівців із певних питань, а політиканів, горе-експертів. Як наслідок, популізм політиків, їхні фальшиві ідеї, що часто призводять до руйнівних наслідків для країни, повним ходом йде комерціалізація духовних відносин. Здорова національна свідомість формується здоровими соціальними відносинами.

Ще однією складністю українського націєтворення і державотворення є те, що в ньому бере участь не лише українська нація, а представники інших національностей. Тому перед громадянами України стоїть важке питання: ми маємо справу з однією нацією (українством) у двох різних етнічно-культурних центрах (Захід, Центр і Схід, Південь), чи з двома окремими націями (українці та росіяни плюс російськомовні українці, й інші етнічні спільності). М. Рябчук дає компромісну відповідь: одна нація (українська), дві мови (українська й російська) і три (українська, російська і «креольська» – російськомовні українці) культури [4, с. 295].

Ми дотримуємося думки, що націєтворення і державотворення в Україні

особливо в умовах російської агресії проходить на основі українського етносу, української мови, української ідентичності, української культури, української історії, де національні меншини, попри регіональні відмінності, мають змогу всебічно розвиватися і долучатися до формування Української держави.

Список використаних джерел:

1. Білошицький С.В. Криза духовних основ та світоглядних орієнтирів сучасного українського суспільства. Педагогіка духовності: збірка наукових праць у 2-х частинах / ред. кол. Білий Л. Г. (голова) та ін. Хмельницький, 2012. 284 с.
2. Крамар С.І. Україна-Русь vs Московія: настільна книга. Навчальний посібник. Хмельницький: ТзОВ «Поліграфіст», 2019. 240 с.
3. Лук'яненко Л. Національна ідея і національна воля: Київ: МАУП, 2003. 296 с.
4. Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізненого націєтворення. Київ: «Критика», 2000. 303 с.
5. Сидоренко М. Роль політичних еліт України і Росії в модернізаційних процесах початку 1990-х років. Політичний менеджмент. Спеціальний випуск. 2006. С. 162–172.

Тетяна Моїсєва

*кандидат історичних наук, доцент
доцент кафедри міжнародних відносин та права,
Національний університет «Одеська політехніка»*

м. Одеса, Україна

t.tatyana.n.33@gmail.com

Микола Корніленко

здобувач вищої освіти 1 курсу за ОП

«Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Національний університет «Одеська політехніка»

м. Одеса, Україна

nikolaykornilenko@gmail.com

УКРАЇНСЬКИЙ СПОРТ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Український спорт зазнав значних змін після повномасштабного вторгнення росії. Багато спортсменів та тренерів стали на захист своєї країни, частина змушена була перервати тренування та змагання, або емігрувати.

Чимало представників українського спорту загинули на бої бою, або від російських обстрілів території, поза межами військових дій. В липні 2024 р., напередодні Олімпіади-2024, у Лондоні було вшановано пам'ять понад 487 українських спортсменів, які загинули внаслідок російської агресії [1]. Ця цифра не є остаточною. Вже у вересні 2024 р., міністр молоді та спорту України Матвій Бідний, в інтерв'ю для «РБК-Україна», зазначив, що (за підрахунками його відомства) російські окупанти вбили щонайменше 498 українських спортсменів і тренерів [5]. З інформацією про персональні втрати українського спорту, можна ознайомитися на сайті проєкту «Янголи спорту», ініційованого Спортивним комітетом України [8].

Суттєвих руйнувань, внаслідок російської агресії, зазнала спортивна інфраструктура – загалом, за словами Матвія Бідного, зруйновано, або пошкоджено

523 спортивних об'єкти [4]. Україна докладає значних зусиль щодо її відновлення та активно співпрацює, в цьому напрямку, із зарубіжними партнерами. На зацікавленості української сторони в подібному співробітництві, було наголошено під час засідання українсько-словацької експертної робочої групи «Співпраця у сфері фізичної культури і спорту та молодіжної політики» (вересень 2024 р.), а також на зустрічі Міністра молоді та спорту України Матвія Бідного з Державним секретарем Міністерства спорту Хорватії Йосипом Павичем, на полях 18-ої Конференції міністрів спорту держав-членів Ради Європи (жовтень 2024 р.) [3; 4].

Актуальним завданням для України є міжнародна ізоляція російських спортсменів, адже росія використовує спорт як гібридну зброю, просуваючи тим самим власні інтереси на міжнародній арені. Чимало російських спортсменів підтримують агресивну зовнішню політику рф та виправдовують збройну агресію проти України, а деякі з них навіть мають військові звання, зокрема: російський гімнаст Микита Нагорний, біатлоніст Едуард Латинов, лижники Олександр Большунов і Денис Спесов та ін. [6].

Варто зауважити, що після початку повномасштабної російської агресії, російські спортсмени були відсторонені від участі в міжнародних турнірах. Проте, з часом, здійснювалися численні спроби повернути їх у світовий спорт. Так, Міжнародний олімпійський комітет (МОК), у січні 2023 року «рекомендував допустити до майбутньої Олімпіади в Парижі російських і білоруських спортсменів, які не підтримують війну» [6]. Позиція МОК, значною мірою, вплинула на прийняття подібних рішень (2023 р.) іншими спортивними асоціаціями: російські і білоруські спортсмени були допущені до участі у тенісному турнірі Вімблдон; рішення про допуск (під нейтральним прапором) спортсменів рф та республіки білорусь до змагань, прийняли Міжнародна федерація дзюдо (IJF) та Європейський союз дзюдо [6].

Подібна політика МОК викликала жорстку реакцію української сторони. З її засудженням виступили Президент України Володимир Зеленський, тодішні міністри закордонних справ України Дмитро Кулеба та оборони Олексій Резніков. Молодіжною радою при МЗС було дано старт кампанії #BoycottRussianSport (до неї долучилися понад 25 світових спільнот), метою якої було недопущення росіян і білорусів до олімпійських змагань у Парижі у 2024 році. Позицію України щодо бойкотування рф та рб у світовому спорті, підтримали держави-партнери: Польща, Латвія, Литва, Естонія, Норвегія, Данія та деякі інші [6]. Спільні зусилля дали свій результат: кількість представників рф на Олімпіаді в Парижі зменшилась у 20 разів порівняно з іграми в Токіо [5].

Українські спортсмени не лише демонструють світові волю до перемоги, а й доносять до нього правдиву інформацію про війну. Під час олімпійських ігор в Парижі, така можливість була представлена на «майданчику» Volia Space (Український дім на Олімпійських іграх), що був організований Міністерством молоді та спорту України, спільно з Офісом Президента України та Національним олімпійським комітетом України і «став найбільшим проєктом спортивної дипломатії за всю історію участі нашої держави в Олімпійських іграх» [2].

За 15 днів роботи, Volia Space відвідало більше 15 тисяч гостей, серед яких були урядовці, дипломати, діячі культури, очільники міжнародних спортивних федерацій, акредитовані журналісти. Volia Space став місцем зустрічі та спілкування з українськими спортсменами (Ольга Харлан, Ярослав Магучіх, Жан Беленюк, Олександр Хижняк, Ірина Герасченко та ін.), а також презентації широкої культурної програми – гостям було представлено фільми «20 днів у Маріуполі»,

«Люди зі Сталі / People of Steel», «Культура vs війна» та Мультимедійний проект «The Will to Win – Воля до Перемоги!» [2].

Отже, попри всі труднощі воєнного часу, український спорт розвивається, а українські спортсмени беруть участь та перемагають на міжнародних змаганнях різного рівня. Так, цього року Україна була гідно представлена як на Олімпійських (12 медалей), так і на Паралімпійських іграх (82 медалі) [7].

В складних умовах війни, український спорт став важливим «інструментом» спортивної дипломатії і, як підкреслив міністр молоді та спорту України Матвій Бідний: «Спорт сьогодні є частиною нашої національної ідентичності» [5].

Список використаних джерел:

1. 487 Ukrainian athletes killed following Russia's invasion honoured in Parliament Square (24 липня 2024 р.) GOV.UK. URL: <https://www.gov.uk/government/news/487-ukrainian-athletes-killed-following-russias-invasion-honoured-in-parliament-square> (дата звернення: 29.10.2024).
2. Volia Space: Як Україна на Олімпійських іграх розповідала про війну (21 серпня 2024 р.) / Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/volia-space-ia-ukraina-na-olimpiiskikh-igrakh-rozpovidala-pro-viinu> (дата звернення: 12.11.2024).
3. Відбулися експертні консультації щодо співпраці у сферах молоді та спорту між державними органами України та Словаччини (04 вересня 2024 р.) / Міністерство молоді та спорту України. URL: <https://mms.gov.ua/news/vidbulysia-ekspertni-konsultatsii-shchodo-spiivratsi-u-sferakh-molodi-ta-sportu-mizh-derzhavnymy-orhanamy-ukrainy-ta-slovachchyny> (дата звернення: 15.11.2024).
4. Матвій Бідний зустрівся з Державним секретарем Міністерства спорту Хорватії Йосипом Павичем (10 жовтня 2024 р.) / Міністерство молоді та спорту України. <https://mms.gov.ua/news/matvii-bidnyi-zustrivsia-z-derzhavnym-sekretarem-ministerstva-sportu-khorvatii-iosypom-pavychem> (дата звернення: 04.11.2024).
5. Матвій Бідний: «Спорт не може бути поза політикою під час війни» (10 вересня 2024 р.) / Міністерство молоді та спорту України. URL: <https://mms.gov.ua/news/matvii-bidnyi-sport-ne-mozhe-buty-poza-politykoiu-pid-chas-viiny> (дата звернення: 06.11.2024).
6. Спорт як інструмент російської агресії. Як реагує світ? (17 червня 2023 р.) / Ukrainer. URL: <https://www.ukrainer.net/iapontsi-dopomahaiut-ukraini/> (дата звернення: 23.11.2024).
7. Що вдалося Мінмолодьспорту за рік під керівництвом Матвія Бідного (09 листопада 2024 р.) / Міністерство молоді та спорту України. URL: <https://mms.gov.ua/news/shcho-vdalosia-minmolodsportu-za-rik-pid-kerivnytstvom-matvii-bidnoho> (дата звернення: 18.11.2024).
8. Янголи спорту. Реквієм за загиблими українськими спортсменами / Спортивний комітет України. URL: <https://yangoly-sportu.teamukraine.com.ua/> (дата звернення: 20.11.2024).

ЗМІНИ ВІДНОСИН МІЖ КРАЇНАМИ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ ПІСЛЯ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Повномасштабна агресія російської федерації проти України 24 лютого 2022 року стала глобальною проблемою людства. В підтримку України виступило чимало країн, почавши постачати військово обладнання, фінансування оборонного та громадського комплексу, а згодом – і передаючи летальну зброю. Однак, саме Вишеградська група стала тією європейською точкою, яка з коаліції перетворилась на своєрідний елемент внутрішнього конфлікту, каталізатором якого стала розбіжність в українському питанні.

З передісторії, Вишеградська група була утворена 15 лютого 1991 року і включала в себе чотири центральноевропейські країни – Польщу, Чехію, Угорщину та Словаччину, які з 2004 року є членами Європейського союзу.

Однак, внаслідок міграційної кризи 2015 року та конфліктом країн Вишеграду з країнами-лідерами ЄС, Польща та Угорщина, як дві неоконсервативні країни з крайньо правим урядом, перейшли до все більшої конфронтації з ЄС і на зближення між собою [1].

Хоча, з початком повномасштабної російсько-української війни, ситуація дещо змінилася. Якщо донедавна Варшава та Будапешт донедавна були «soulmates» (споріднені душі), як їх прозвали західні ЗМІ, сьогодні ці відносини важко назвати дружніми [2].

Віктор Орбан, чинний прем'єр-міністр Угорщини, з початку «повномасштабки» відмовлявся надавати зброю для української армії у війні, а також виступав проти накладення додаткових санкцій на росію. На що Ярослав Качинський, лідер польської партії PiS (Право і справедливість) прокоментував це так: «Чесно кажучи, я не можу зрозуміти логіку [угорської позиції]», зазначивши, що союзу Польщі, Угорщини, Чехії та Словаччини більше не може існувати. Як також пізніше висловиться пан Качинський: «Коли прем'єр-міністр Орбан каже, що не бачить достеменно що трапилося в Бучі, тоді він має скористатися послугою окуліста».

Така розбіжність прослідковувалась протягом 2022-2023 років, які стали найскладнішими в польсько-угорських відносинах і обстановці «Вишеграду» в цілому.

Не надто «потеплішали» відносини між країнами-членами Вишеградської групи і після останньої зустрічі 27 лютого цього року, під час якої Україна знову посіла важливе місце в обговореннях.

Обережний оптимізм є в словах прем'єр-міністра Чехії Петра Фіали, який на прес-конференції зазначив, що очільники урядів «згодні з тим, що російська агресія є грубим порушенням міжнародного права і що Україна заслуговує на допомогу», але, додавши, що «ми розходимося щодо того, як має виглядати ця допомога». Віктор Орбан підтвердив слова свого чеського колеги: «Різниця в наших поглядах полягає в тому, як ми можемо допомогти Україні», однак зазначив, що ««Вишеград» живий, ми готові продовжувати співпрацю», – Орбан заявив, що країни і надалі співпрацюватимуть.

Очільник уряду Польщі Дональд Туск переконаний: «Правда полягає в тому,

що Путін є воєнним злочинцем». Та наголосив, що місця для переговорів, хто агресор, а хто жертва, немає. «Щодо провини у війні, це вирішується після війни», – заперечив Орбан.

Польський прем'єр також вважає стратегічним завданням перегляд спільної аграрної політики, а також поставив би на нову основу угоду про зону вільної торгівлі з Україною, оскільки це також загрожує їхній власній економіці. Туск зазначив, що ситуація з V4 ускладнилася, але вони повинні працювати, щоб мати хоча б частину питань на спільному порядку денному.

За словами прем'єра Словаччини Роберта Фіцо, негайне припинення вогню створює простір для мирних переговорів. «Так, у нас різні думки щодо деяких речей. Я не вірю у військове вирішення конфлікту в Україні. Але колись війна закінчиться, а V4 залишиться», – сказав він після зустрічі.

Однак досить дивно, але все ж Орбан, попри проросійські наративи, зазначив, що в інтересах Угорщини є «найважливіше питання національної безпеки – не мати спільного кордону з Росією, тому що у нас про це погані спогади».

Роберт Фіцо заявив, що це був один із найважливіших самітів V4 для нього. Він сказав, наче може здатися, що V4 ослабла через різне сприйняття питання України, але, на його думку, це не так, і слід зосередитися на тому, що буде, коли закінчиться війна, яку роль може відіграти Вишеградська четвірка в регіональній політиці [3].

Не варто цьому відводити якийсь особливий підтекст, але все ж зазначити можна. Відповідно до положень четвірки, головування в «Вишеграді» відбувається на ротатійній основі щорічно. З 1 липня 2023 року по 31 червня цього року головує країною в цьому союзі є Чехія. З 1 липня 2024 року це чільне місце займає Польща до наступного літа [4]. Можливо, це дещо змінить позицію «Вишеграду», але, на думку деяких польських експертів, це не матиме значних змін для налагодження консенсусу між членами четвірки [5].

Однак, ще в статті від 23 березня цього року на своїй електронній сторінці EuroNews описала нові переговори між сторонами групи у вигляді розгляду «Чеського плану» (Czech plan). Прем'єр-міністри чотирьох країн обговорювали зміст цього плану, в якому говориться про передачу 800 тисяч артилерійських снарядів для України за допомогою третіх країн, які не входять до ЄС, на що міністр закордонних справ Польщі відреагував як на «чудову ідею» [6]. За словами українських ЗМІ, такі поставки очікуються до кінця цього року в розмірі 500 тисяч одиниць [7].

Варто також зазначити, що безпекова угода, підписана між Польщею та Україною у липні цього року, також дає привід для обережного оптимізму. Сама угода передбачає значні плюси у військовому та оборонному плані, серед яких поставки пакетів військової допомоги, створення на території Польщі територій для навчання та рекрутингу українців в «український легіон», який буде виконувати завдання в Україні, чимало стосується інфраструктурного забезпечення та відновлення [8].

Підсумовуючи, можна сказати про напружену, але врегульовану ситуацію відносин між представниками чотирьох «вишеградських» країн. При цьому, варто наголосити на стабільній підтримці Польщею української позиції навіть на таких регіональних зборах, як «Вишеград». Угорщина на чолі з Орбаном прем'єр-міністром досі виступає з проросійськими наративами, найближчим до якої на сьогодні по позиції є Словаччина. Чехія, як і Польща, активно підтримують Україну

в оборонному комплексі, однак до активної конфронтацій з Угорщиною на самітах не виступає, натомість дипломатичним шляхом намагається привернути Угорщину на бік підтримки України. З іншого боку, майже відкрита підтримка росії Угорщиною є збитковою не лише для українсько-польських відносин, але й у питанні зміцнення про європейського і проатлантичного вектору на всьому Європейському континенті і може мати негативні наслідки для політичної та економічної стабільності Європи і «вишеградського регіону» також. З іншого боку, все ж надає оптимізму налагодження військово-політичної співпраці між Україною чесько-польськими партнерами, що також може вплинути на подальші відносини всередині «Вишеграду», сподіваємось, з кращої сторони, і зможе все більш активно залучити до цих процесів Словаччину, а згодом – і Угорщину.

Список використаних джерел:

1. Вишеградська група в нових політичних реаліях [Електронний ресурс]. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/vyshegradska-hrupa-v-novykh-politychnykh-realiyakh>
2. How soulmates Hungary and Poland fell out over Ukraine war. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/oct/18/how-soulmates-hungary-and-poland-fell-out-over-ukraine-war>
3. Публічна суперечка через війну в Україні й запевнення в подальшій співпраці: підсумки саміту Вишеградської четвірки [Електронний ресурс]. URL: <https://espresso.tv/svit-publiczna-superechka-cherez-viynu-v-ukraini-y-zapevneniya-v-podalshiy-spiivpratsi-pidsumki-samitu-vishegradskoi-chetvirkі>
4. Visegrad group [Електронний ресурс]. URL: <https://www.gov.pl/web/diplomacy/visegrad-group>
5. Польське головування у «Вишеграді»: непросте завдання зі складними партнерами [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3880682-polske-golovuvanna-u-visegrad-i-neproste-zavdanna-zi-skladnimi-partnerami.html>
6. Visegrad group still deeply divided on sending arms to Ukraine [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.euronews.com/2024/03/21/visegrad-group-still-deeply-divided-on-sending-arms-to-ukraine>
7. Чехія вже надала Україні військову допомогу на 6,75 млрд крон: що передавали партнери [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://suspilne.media/782485-cehia-vze-nadala-ukraini-vijskovu-dopomogu-na-675-mlrd-kron-so-predavali-partneri/>
8. ОП: Україна та Польща уклали без пекову угоду. Ось що вона передбачає [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukrayina-pol'shcha-bezpekova-uhoda/33026490.html>

Тетяна Сергієнко,

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри бізнесу та управління,

Національного університету «Запорізька політехніка»,

м. Запоріжжя, Україна

sergienko7921@gmail.com

КОНСОЛІДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ФАКТОР ПРОТИДІЇ ВІЙСЬКОВІЙ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: ДОСВІД 1991–2024 РОКІВ

Консолідація українського суспільства є одним із ключових чинників, які забезпечують здатність держави протистояти широкомасштабній військовій агресії. Від початку здобуття незалежності у 1991 році й до сьогодні Україна стикалася з численними викликами, які вимагали єдності та згуртованості населення. Особливого значення це набуло під час повномасштабного вторгнення російської федерації у 2022 році, коли питання національної стійкості, громадянської солідарності та взаємодії різних секторів суспільства стали визначальними для збереження державності та захисту демократичних цінностей.

Військова агресія російської федерації супроводжується не лише бойовими діями, а й інформаційно-пропагандистськими атаками, економічним тиском і намаганнями розколоти українське суспільство зсередини. У таких умовах консолідація громадян навколо спільної мети – захисту суверенітету та територіальної цілісності – виступає критичним чинником ефективного протистояння ворогу.

Актуальність теми також зумовлена необхідністю дослідження історичного досвіду України у побудові соціальної згуртованості за понад тридцять років незалежності. Це дозволяє виявити ключові механізми, що сприяли єдності, а також уроки, які можуть бути використані для подальшого зміцнення української державності.

Різним аспектам проблеми консолідації суспільства в умовах військової агресії присвячували свої дослідження як зарубіжні, так і вітчизняні вчені. Серед них – Ф. Шміттер, Д. Міллер, Л. Нагорна, І. Іванов, Л. Солоненько, М. Михальченко, В. Воронкова, О. Кіндратець, О. Майборода, Б. Парахонський. Дослідженням процесів інтеграції та соціальної згуртованості займалися такі українські науковці, як В. Будкін, І. Бураковський, В. Вергун, Ю. Козак, В. Новицький, Т. Циганкова, Ю. Шишков, а також зарубіжні дослідники – Б. Баласса, Н. Вінер, Е. Гааз, К. Дойч, М. Портер, Т. Парсон, В. Леонтьєв, П. Робсон, А. Рюгман, Г. фон Хаберлер, У. Уоллас, Е. Хаас, М. Ходжес та інші. Питання, пов'язані з причинами виникнення війн та соціально-політичними наслідками збройних конфліктів, також були предметом вивчення видатних мислителів і політичних діячів, зокрема Т. Мальтуса, Карла Філіпа Готтліба фон Клаузевіца, Леопольда фон Ранке, Альфреда Тайера Мехена, Моріса Уолша, Е. Фромма та інших. Їхній науковий доробок став основою для сучасного розуміння процесів, які сприяють консолідації суспільства у кризових умовах. Разом ці дослідження створюють теоретичне підґрунтя для аналізу українського досвіду соціальної згуртованості в умовах військової агресії російської федерації. Проте, попри значний внесок згаданих науковців у дослідження проблем консолідації, інтеграції та причин виникнення конфліктів,

питання соціальної згуртованості українського суспільства в умовах широкомасштабної військової агресії російської федерації залишається недостатньо вивченим. Зокрема, потребують подальшого аналізу специфічні аспекти, пов'язані з формуванням національної стійкості, механізмами соціальної інтеграції, а також роллю громадянського суспільства, державних інституцій і міжнародної підтримки у цьому процесі. Така ситуація підкреслює необхідність дослідження саме українського досвіду консолідації за умов повномасштабної війни, інформаційно-пропагандистського впливу та безпрецедентного масштабу зовнішніх викликів. В умовах військової агресії, яку Росія здійснює через поєднання традиційних військових методів з новими формами боротьби, важливим аспектом є вивчення механізмів збереження національної єдності та стійкості.

Окреме значення має аналіз того, як українське суспільство змогло консолідуватися перед обличчям війни, яку супроводжує інтенсивна інформаційна війна та маніпуляції з боку агресора, спрямовані на дестабілізацію внутрішньої ситуації. Протягом історії незалежності України, з моменту здобуття суверенітету в 1991 році, консолідація українського суспільства відбувалася поступово, хоча й не без труднощів. Після проголошення незалежності, на фоні складних економічних і політичних процесів, українці почали відновлювати національну ідентичність та зміцнювати власну державність, що дало змогу зберегти національні традиції та збудувати основи громадянського суспільства. Протягом 90-х років минулого століття, незважаючи на економічні труднощі, багато ініціатив, спрямованих на розвиток громадянських прав і свобод, а також перші спроби реформ, стали основою для майбутньої єдності суспільства.

У 2004 році, під час «Помаранчевої революції», українці продемонстрували здатність об'єднуватися перед обличчям політичної несправедливості. Ця подія стала важливим етапом у формуванні національної свідомості та активної громадянської позиції. Попри наявність різних політичних поглядів, люди об'єдналися навколо спільної мети – захисту демократії та європейських цінностей. Вихід на Майдан під час Євромайдану 2013-2014 років став кульмінацією цього процесу, коли українці, незважаючи на політичні суперечності, стали єдиними в прагненні до європейської інтеграції та зміцнення державних інститутів.

Відтак, досвід консолідації 1991–2024 років показав, що попри наявність внутрішніх розбіжностей, українське суспільство змогло зберегти свою цілісність і прагнення до незалежності, спираючись на історичну спадщину та спільні національні цінності. Важливими факторами, що сприяли зміцненню єдності, стали спільні прагнення до демократичних змін і реформацій, а також потреба в збереженні територіальної цілісності країни. Відновлення суверенітету після здобуття незалежності у 1991 році, а також боротьба за територіальну цілісність під час «помаранчевої революції» та Євромайдану стали важливими етапами на шляху до суспільної згуртованості (див.табл.1).

Таблиця 1.

Етапи консолідації українського суспільства

Період	Ключові події	Фактори консолідації	Реакція суспільства на агресію	Роль громадянського суспільства
1991–2004 рр.	Проголошення незалежності України. Встановлення основ державності.	Формування національної ідентичності, розвиток громадянського суспільства.	Початкова стадія формування суверенітету, без активних зовнішніх загроз.	Підтримка національних ініціатив, перші кроки у створенні демократичних інститутів.
2004 р.	Помаранчева революція.	Об'єднання навколо спільних цінностей демократії, боротьба за чесні вибори.	Розкол суспільства через політичну кризу, але протестні рухи підтвердили здатність до єдності.	Масові акції протесту, активна роль громадян в політичних процесах.
2013–2014 рр.	Євромайдан. Революція Гідності. Втеча Януковича.	Протест проти корупції, підтримка європейських цінностей, об'єднання національної свідомості.	Протести на Майдані, яке стало символом боротьби за незалежність, демократичні цінності.	Волонтерські рухи, громадські організації активно підтримували протестувальників.
2014–2022 рр.	Анексія Криму, війна на сході України.	Національна мобілізація, об'єднання державних і громадських структур для захисту країни.	Масовий патріотизм, зростання національної свідомості, спротив окупації.	Добровольчі батальйони, волонтерська допомога армії, активна інформаційна кампанія.
2022–2024 рр.	Повномасштабне вторгнення Росії, підтримка міжнародних партнерів.	Єдність нації, підтримка державних інститутів, всенародний опір.	Загальна мобілізація, об'єднання всіх верств суспільства для боротьби з агресором.	Солідарність в середині країни, волонтерські ініціативи, активна підтримка державних зусиль.

За допомогою таблиці 1 чітко виділено ключові етапи та фактори, що сприяли консолідації українського суспільства в різні періоди, а також роль громадянського суспільства у протидії військовій агресії Російської Федерації.

Війна, розпочата Російською Федерацією проти України в 2014 році, є багатофазним і складним конфліктом, що поєднує традиційні військові дії з інформаційними, економічними та політичними інструментами. З початком

конфлікту на Донбасі і анексії Криму, Росія активно застосовувала методи гібридної війни, що включають не тільки військові операції, а й пропагандистські кампанії, маніпулювання громадською думкою та дестабілізацію політичної ситуації всередині країни. Зокрема, інформаційна війна стала важливим інструментом агресора, спрямованим на розпалювання внутрішніх конфліктів в Україні та створення політичної напруги. Проте, незважаючи на ці виклики, українське суспільство змогло мобілізуватися і консолідуватися, оскільки відчувало загрозу для національної безпеки та державності.

Загострення конфлікту та неоголошена війна вимагали від українців не тільки фізичної оборони, а й глибокої моральної та психологічної стійкості. Це стало основою для розвитку національної ідентичності та зміцнення національної єдності. В умовах зовнішньої агресії стало очевидним, що розбіжності, які раніше здавалися важкими для подолання, відступають на другий план у порівнянні з необхідністю захисту держави. Війна змусила українців об'єднатися не лише заради захисту територіальної цілісності, але й заради збереження демократичних цінностей, до яких прагне суспільство.

Війна, розпочата Російською Федерацією проти України в 2014 році, є багатофазним і складним конфліктом, що поєднує традиційні військові дії з інформаційними, економічними та політичними інструментами. Російська агресія ставить за мету не лише фізичне знищення, але й глибоке підірвання культурних та духовних основ українського суспільства. Водночас, саме консолідація української нації стала одним з ключових факторів, що дозволили протистояти зовнішньому агресору і зберегти державний суверенітет.

Українське суспільство почало формувати свою єдність ще в період Київської Русі, а потім через періоди литовсько-польського впливу і козацької автономії. Відновлення боротьби за соборну Україну відбулося під час Визвольної війни 1917-1921 років і через опір радянському режиму у 40-50-х роках XX століття [2, с. 82]. Попри ці історичні виклики, з 1991 року, після здобуття незалежності, рівень консолідації суспільства був значно нижчим. Це мало важливе значення, адже в умовах зовнішньої агресії внутрішня єдність суспільства є основою національної безпеки.

Російська Федерація почала свою агресію проти України у 2014 році, використовуючи новітні методи ведення війни – від пропаганди до використання спецпідрозділів та кібератак. Гібридна війна має на меті не тільки фізичну боротьбу, але й зміни у свідомості населення, поширення фальшивих наративів про історію та події в Україні. Спецоперації і пропаганда створюють внутрішні протиріччя в українському суспільстві, яке за допомогою маніпуляцій намагаються розколоти.

Проте, незважаючи на ці методи, українське суспільство почало об'єднуватися в боротьбі за свою державність і територіальну цілісність. Від моменту початку військових дій в 2014 році рівень консолідації значно зріс, завдяки спільному бажанню захистити суверенітет країни. У відповідь на агресію Росії українське суспільство почало активніше реагувати, що привело до значного підвищення національної ідентичності. Гібридна війна стала каталізатором для консолідації нації, де політичні розбіжності відступили на другий план на користь спільної мети – захисту незалежності та суверенітету.

Цей процес підкріплюється історичною спадщиною, яка об'єднує різні соціальні та політичні групи. Важливу роль у цьому процесі відіграють також

демократичні інститути, що розвиваються в Україні, і здатність громадян брати активну участь у політичному житті. Це сприяло зміцненню внутрішньої єдності, підвищенню політичної активності та національної свідомості.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року змінило ситуацію на політичній і соціальній арені. Війна значно зміцнила патріотизм і національну ідентичність українців. Незважаючи на важкі умови, значно підвищився рівень взаємодії між різними верствами населення, а також національна солідарність [1, с. 36].

Це також сприяло переосмисленню історії України та її місця в глобальному контексті. Під час війни посилилась активність громадян і національних сил для захисту суверенітету, що зміцнило політичну і соціальну консолідацію в країні.

Таким чином, консолідація українського суспільства є важливим фактором, який забезпечує стійкість і здатність протистояти зовнішнім загрозам. Відповідно до теорії консолідації, цей процес сприяє формуванню спільних політичних домовленостей та підтримці цих домовленостей суспільством, що безпосередньо впливає на здатність країни захищати свою незалежність. Україна продемонструвала значну стійкість у протистоянні гібридній війні, зміцнивши свою національну ідентичність і підвищивши рівень соціальної єдності. У цьому контексті важливу роль відіграє розвиток демократичних інститутів та здатність суспільства до самоорганізації.

Незважаючи на зусилля Росії щодо дестабілізації країни, українське суспільство продовжує об'єднуватися навколо спільної мети – захисту суверенітету та територіальної цілісності держави.

Підсумовуючи результати цього дослідження, слід відзначити, що консолідація є ключовою ознакою зрілої та стабільної держави, а також основною рисою сучасних націй. У перші дні повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, різні інститути громадянського суспільства оперативнo адаптували свою діяльність, зосередившись на гуманітарних та інформаційних ініціативах. Громадська активність набула нових форм організації, що включають тісну співпрацю між владою, бізнесом, армією, громадянським суспільством та органами місцевого самоврядування.

Список використаних джерел:

1. Арабаджиев Д.Ю., Сергієнко Т.І. Теоретико-методологічні засади моніторингу соціальної згуртованості та стійкості у сучасних реаліях України (на прикладі Запорізької області). *Регіональні студії*, 2022. № 30. С.35-39.
2. Кіндратець О.М., Сергієнко Т.І. Національна ідентичність як умова збереження та зміцнення державного суверенітету. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2023. Випуск № 35-36. С.78-89.

*Марія Срібна,
кандидат історичних наук,
вчений секретар Національного музею історії України,
м. Київ, України
sribnamariya3@gmail.com*

ПОКАЗ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ПРИКЛАДІ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Національний музей історії України має довгу історію діяльності (125 років) та унікальну колекцію предметів (понад 800 тис.), які відображають історію України від найдавніших часів до сьогодення. Наукові співробітники активно займаються науково-дослідною роботою по різних актуальних історичним темам [1]. Однією з найбільших науково-дослідних робіт музею є «Дослідження сучасної історії України за матеріалами фондів зібрань Національного музею історії України». Окрім вивчення фондової колекції музею, проводиться комплектування та атрибуція нових предметів, які ілюструють різні сфери життєдіяльності в Україні.

За останні 10 років велика увага була прикута до збору документально-речових матеріалів, що відображають російсько-українську війну. Співробітники поповнили колекцію музею унікальним та цікавими предметами завдяки яким можна простежити перебіг воєнних дій від 2014 року до сьогодення. Серед них: прапор України з підписом «Національному музею історії України 93 ОМБр», який перебував разом з військовими під час боїв за Донецький аеропорт 2014-2016 рр.; блокнот сержанта 11-батальйону учасника АТО Корнієнка Олександра з малюнками карт розташування позицій ЗСУ та переліком наявної зброї тощо; прапор полку «Азов», який був вивішений бійцями полку 12 лютого 2015 р. над приміщенням середньої школи с. Широкине після його звільнення 10 лютого 2015 р.; куртка військового капелана Андрія Полухіна в якій він був під час обстрілу Донецького аеродрому; епітрахіль військових капеланів УГКЦ із зони АТО 2014 р.; почесна відзнака «Хрест військового капелана відзнака Отця і Глави УГКЦ» 2015 р.; наруканні емблеми Міжконфесійного батальйону військових капеланів; обстріляні таблички із зони бойових дій; різноманітні документально-речові матеріали із звільнених українських земель від російських військ у 2022 р. тощо [2].

Значний масив матеріалів до музею передають волонтери та самі військові, що значно полегшує роботу для музейників. На основі зібраних матеріалів побудовано виставки «За Україну, За її волю...» присвячена подіям на Сході України (2014 р.) та «Історії з війни» присвячена бійцям АТО (2015 р.).

З 2022 р. постійна діюча експозиція Національного музею історії України було розібрана з метою збереження експонатів від постійних обстрілів. Наразі в стінах установи діють декілька тимчасових виставок, які показують сучасну російсько-українську війну. Зокрема, виставка «Навала. Київський постріл», яка присвячена героїчній обороні Києва від російських окупаційних військ. Вона стала першим виставковим проектом, що відкрився у музеї після повномасштабного вторгнення рф на територію України [5]. Крім того, виставка створена на основі експедиції музейників до міст Київської області, які були весною 2022 р. звільнені від військ рф. Серед цікавих знайдених експонатів, варто відмітити методичку зс рф щодо спілкування з населенням, залишену окупантами після відступу. Даний документ є доказом того, що рф планувала цілеспрямовано знищити Україну [3].

У 2023 р. була відкрита виставка «Азовсталь: нові сенси» – про один із символів героїзму та незламності російсько-української війни. Відвідувачі мають змогу

дінатися про історію підприємства «Азовсталь» від часу заснування до сьогоднішнього дня та про воїнів, які захищали м. Маріуполь під час російського вторгнення. Виставковий проєкт відбувається у співпраці з громадською організацією родин загиблих захисників України «Серце назовні»[4].

У 2024 р. до 10 річниці початку російсько-української війни відкрито виставку «33/10», де представлено матеріали, які ілюструють передумови та причини російської військової агресії в сучасній історії України. Також піднімаються питання розподілу Чорноморського флоту та роззброєння України, економічного тиску та російських територіальних претензій до України [6].

У виставковій роботі наукові співробітники прагнуть показати, що російсько-українське протистояння має давнє та глибоке минуле. Методологія дослідження музейних працівників ґрунтується на принципі історизму. Це проявляється у показі історичних явищ і процесів крізь призму динаміки та аналізу їх взаємозв'язків. Країна агресор РФ використовує маніпуляції історією для виправдання і посилення своєї агресії проти України. Тому завданням виставкових проєктів та різних науково-освітніх заходів є донесення до відвідувачів правдивої історичної інформації, яка підкріплена цікавими та унікальними документально-речовими матеріалами.

Важливо відмітити, що головний акцент у показі російсько-української війни робиться на українських воїнів-захисників, що сприяє формування у молодого покоління патріотичної свідомості. Крім того, під час екскурсії зосереджено увагу на тому, що сучасні воїни примножують і розвивають тисячолітні українські військові традиції. У науково-освітніх заходах постійно згадуються імена героїв за різний історичний період (козаків, січових стрільців, вояків армії УНР, УПА та ін.). Показано, що музейні предмети зберігають пам'ять про подвиги та жертвність наших пращурів.

Список використаних джерел:

1. Національний музей історії України. Скарбниця історичної пам'яті: альбом/статті Н. Г. Ковтанюк, Л. В. Строкова. Київ: Мистецтво, 2009. 208 с.
2. Національний музей історії України, фонди, колекційна опис № 876 «Війна. Антитерористична операція на сході України».
3. Офіційний сайт Інституту історії України НАН України. Новини. [“Первично, до формування госаппарата и законодательной базы, мы будем вынуждены [мириться] с понятиями “Украина”, “украинец”]. URL: <http://history.org.ua/uk/post/47122> (дата звернення 30.10.2024).
4. Офіційний сайт Національного музею історії України. Виставка «Азовсталь: нові сенси». URL: <https://nmiu.org/events/exhibitions/22> (дата звернення 28.10.2024).
5. Офіційний сайт Національного музею історії України. Виставка «Навала. Київський постріл». URL: <https://nmiu.org/events/exhibitions/3> (дата звернення 29.10.2024).
6. Офіційний сайт Національного музею історії України. Виставка «33/10». URL: <https://nmiu.org/events/exhibitions/147> (дата звернення 28.10.2024).

"МАСКИ АГРЕСІЇ": НАРАТИВИ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ

Для підготовки російської свідомості до прийняття воєнних злочинів та геноциду, які чиняться Росією проти українців, пропаганда країни-агресора використовує різноманітні наративи. Наратив, або оповідь, – це сукупність пов'язаних подій, фактів чи вражень, які формують певний оповідний текст.[3]

Одним із ключових елементів цієї пропаганди є використання архетипів з історії Другої світової війни. [5] Російська пропаганда стверджує, що нацисти є ворогами, яких потрібно знищувати. Однак з часом цей наратив адаптується, і в уявленні росіян виникає образ “українців як нацистів”, що веде до висновку, що їх також слід знищувати. Таке сприйняття стало невід’ємною частиною російської пропаганди, і після десяти років ствердження, що “українці – нацисти”, цей наратив закріпився в свідомості росіян.

У культурному контексті України термін “бандерівці” має позитивне забарвлення, оскільки Степан Бандера боровся за незалежність країни. Однак у свідомості російських громадян “бандерівці” асоціюються виключно з негативом; для них це нацисти, яких слід знищити. [1] Цей логічний ланцюг, що формується в їхній свідомості, врешті-решт призводить до спрощеного сприйняття: залишаються лише наративи про необхідність знищення.

На сьогодні всі прояви українського опору на окупованих територіях Росія трактує як тероризм. У зв'язку з цим, проти цивільних заручників, яких вони незаконно затримують, фабрикують кримінальні справи за терористичними статтями. Цікаво, що цей термін використовується в метафоричному сенсі. Росіяни не просто порівнюють українців з терористами, але й намагаються провести аналогії з такими організаціями, як ІДІЛ. Вони навіть вигадали спеціальну назву — УДІЛ (Українська держава Івано-Франківська і Львова), яка звучить подібно до ІДІЛ. [2]

Коли в Підмосков'ї стався теракт, російські пропагандисти заявили, що його вчинили українці спільно з ІДІЛ, хоча насправді "Ісламська держава" взяла на себе відповідальність за напад, і Україна до цього не мала жодного стосунку. Крім того, Росія намагається дискредитувати українське політичне керівництво, стверджуючи, що Володимир Зеленський виїхав із країни або втратив легітимність через закінчення свого п'ятирічного президентського терміну. Ці наративи служать для зниження довіри до української влади та створення негативного іміджу України на міжнародній арені.

«Краще мир на будь-яких умовах, ніж активні воєнні дії». Цей меседж фіксується в кремлівських телеграм-каналах з самого початку вторгнення. Проте, з ростом кількості жертв серед цивільних, російська пропаганда все частіше намагається переконати українців у тому, що Україні, мовляв, не потрібні Крим чи Донбас, якщо стільки людей гине. [6].

Росія також використовує наратив, що евакуація, яку пропонує Україна, небезпечна для населення, яке проживає в зонах активних бойових дій. Вони

стверджують: «Україна не дбає про своїх громадян, а Росія намагається їх звільнити», при цьому створюючи враження, що погодження на евакуацію від України – це небезпечно. Так ворог застосовує метод віддзеркалення для створення своєї фіктивної реальності: з одного боку, підкреслює свій статус як «рятивника», а з іншого – демонструє, що Україна не піклується про своїх громадян.

Один з найпоширеніших міфів – це уявлення про «недодержавність» України. [4] Цей наратив використовується Росією з кількох причин. По-перше, це дає їй можливість виправдати агресію, стверджуючи, що Україна не здатна забезпечити власну безпеку і територіальну цілісність, тому Росія має втручатися заради захисту російськомовного населення. По-друге, наратив про недодержавність може залучити на бік Росії деяких українців, які можуть бути незадоволені діяльністю української влади. По-третє, цей наратив допомагає забезпечити внутрішню політичну стабільність у Росії.

Отже, в умовах інформаційної війни, важливо залишатися свідомими та критично оцінювати інформацію, яку ми отримуємо. Російська пропаганда намагається створити образ України як недодержави, виправдовуючи свої агресивні дії та намагаючись посіяти розбрат серед українців. Для протистояння цим наративам кожному з нас варто зберігати спокій, підтримувати бойовий дух та не піддаватися маніпуляціям. Регулярно відфільтровувати важливу інформацію та зосередитися на дії, яка має сенс. Взаємопідтримка та єдність серед українців є ключовими для успішного опору агресії.

Список використаних джерел:

1. “Гібридна” війна Росії – виклик і загроза для Європи. (<http://surl.li/nurljm>) Дата звернення: 03.11.2024;
2. Друзі всіх терористів. Як Росія підтримує радикальні й екстремістські організації на Близькому Сході. (<http://surl.li/ydnlnzq>) Дата звернення: 03.11.2024;
3. Наратив – що це таке, суть, визначення, види, типи та приклади наративів (<http://surl.li/pctprwi>) Дата звернення: 03.11.2024;
4. Російські наративи про російсько-українську війну (<http://surl.li/levgkb>). Дата звернення: 19.10.2024;
5. Шість найпоширеніших наративів російської пропаганди, які допомагають убивати українців (<http://surl.li/ukuyfx>). Дата звернення: 03.11.2024;
6. Які наративи використовує кремлівська пропаганда (<http://surl.li/lrxump>) Дата звернення: 03.11.2024;

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОСНОВ ВІЙСЬКОВОГО ЛІДЕРСТВА ПІДПОРЯДКОВАНОГО ОСОБОВОГО СКЛАДУ

Військове лідерство являє собою складний і багатогранний феномен, який відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного функціонування військових колективів та успішного виконання ними поставлених завдань. В широкому розумінні військове лідерство можна визначити як процес впливу командира на підлеглих з метою спрямування їхніх зусиль на досягнення спільних цілей в специфічних умовах військової діяльності.

Сутність військового лідерства розкривається через його основні функції, до яких відносять: цілепокладання, мотивування, організацію, комунікацію, контроль та виховання [1].

Особливості військового лідерства пов'язані зі специфікою військового середовища, яке характеризується загрозливими і небезпечними для життя умовами. Для подолання стресових навантажень військовими лідерами необхідне найкраще поєднання ціннісних орієнтирів, етичних переконань, професійних знань, вмінь та навичок, інтелектуальних і вольових зусиль, згуртованої і злагодженої командної роботи.

Ціннісні орієнтації відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні особистості військовослужбовця. Вони являють собою вищий рівень диспозиційної структури особистості, формуючись на основі потреб, інтересів, установок через усвідомлення об'єктивної значущості суспільних вимог і власних можливостей особистості [2]. Саме міцні ціннісні орієнтації забезпечують психологічну стійкість і надійність військовослужбовця. Основу ціннісної сфери військовослужбовця становлять загальнолюдські гуманістичні цінності, а також специфічні військово-професійні цінності, які відображають сутність і суспільну значущість військової служби. Для військовослужбовця базовими цінностями, згідно з Доктриною військового лідерства у ЗС України, є честь, стійкість, професійність та єдність.

Важливо підкреслити, що ціннісні орієнтації військовослужбовця не є сталими та незмінними. Вони формуються та розвиваються впродовж всієї військової кар'єри під впливом військово-професійної діяльності, соціального оточення, власного досвіду та саморефлексії.

Слід зазначити, що процес формування ціннісних орієнтацій військовослужбовця не обмежується лише періодом його перебування на військовій службі. Значний вплив на ціннісну свідомість здійснюється ще на етапі допризовної підготовки та військово-патріотичного виховання молоді. Важливу роль відіграють також військові лиці та лиці з посиленою військово-фізичною підготовкою. Водночас, саме на етапі військової служби відбувається активна інтеріоризація, перетворення зовнішніх ціннісних впливів у стійкі внутрішні переконання та особистісні регулятори поведінки військовослужбовця.

В умовах повномасштабної війни, яку Росія веде проти України, саме міцна ціннісна основа особистості військовослужбовця стає запорукою його резистентності до ворожих інформаційно-психологічних впливів, маніпуляцій та спроб деморалізації. Не менш важливою є роль військових цінностей у контексті євроатлантичної інтеграції України та досягнення взаємосумісності ЗС України з арміями держав-членів НАТО.

Відтак, робота з послідовного формування та корекції ціннісних орієнтацій

особового складу на різних етапах військової служби та в різних умовах має розглядатись як магістральний напрямок виховної роботи та морально-психологічного забезпечення діяльності ЗС України. Чільне місце у цій роботі мають посідати саме методи створення виховних ситуацій, особистого прикладу командирів, лідерів та авторитетних військовослужбовців, насичення військового середовища відповідною ціннісно-орієнтуючою символікою та атрибутикою.

Особливу роль у процесі формування ціннісних основ військового лідерства відіграють структури морально-психологічного забезпечення (МПЗ). Відправною точкою роботи структур МПЗ щодо формування ціннісного підґрунтя військового лідерства є ґрунтовне вивчення особливостей ціннісно-мотиваційної сфери особового складу, моніторинг її динаміки в процесі проходження військової служби за допомогою соціально-психологічних досліджень. Отримана інформація стає основою для визначення пріоритетних напрямків і адресних заходів виховного впливу на особовий склад [3].

Вагому роль у вихованні ціннісних основ лідерства відіграє цілеспрямована робота структур ППП щодо підвищення авторитету офіцерського складу та зміцнення довіри у відносинах між начальниками і підлеглими. Подальше зміцнення спроможностей структур ППП та робота командирів всіх ланок є важливою передумовою зміцнення бойового духу ЗС України, досягнення перемоги над ворогом та успішної реалізації євроатлантичних прагнень нашої держави.

Отже, військове лідерство являє собою складне соціально-психологічне явище, яке інтегрує професійні, соціальні та психологічні аспекти керівництва військовим колективом. Таким чином, тільки через формування лідерів з міцним ціннісним стержнем українське військо зможе ефективно відповідати на виклики сьогодення та майбутнього.

Список використаних джерел:

1. Бойко О.В., Мацевко Д.В., Романишин А.М. Психолого-педагогічний практикум лідерства командира взводу (роти): навч.-метод. посібник. Львів: АСВ, 2009. 161 с.
2. Військова психологія та педагогіка: інноваційний підхід. Ч.1 / колектив авторів; за заг. ред. С.Д. Максименка. Київ: НУОУ, 2012. 472 с.
3. Про затвердження Інструкції з організації національно-патріотичної підготовки у Збройних Силах України: Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 28.03.2017 № 108.

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК

А	
Аврамук Дмитро	68
Атаманчук Олександр	51

Б	
Белінська Людмила	53
Березовська Тетяна	36
Белка Євген	6
Боршуляк Едуард	23

Г	
Гадинко Олександр	38
Голуб Ганна	78
Гордієнко Михайло	80
Гуменюк Інна	83
Гурбик Андрій	8

Д	
Даниленко Роман	41
Джаламан Володимир	44
Диптан Анна	17

Ж	
Жилінська Яна	18

З	
Загалевиц Валентина	53
Значко Євгенія	87

К	
Карабартін Андрій	56
Корніленко Микола	100
Косовський Сергій	75
Кравченко Анна	90
Красильникова Анастасія	93
Крупка Олександр	11
Кучеров Геннадій	46

Л	
Лім Лариса	95

М	
Марченко Олег	97
Мельничук Марія	26
Михайленко Сергій	71
Михайлик Артур	58
Мільчева Анжеліка	21
Моїсєєва Тетяна	100

Н	
Нагребельна Катерина	73

О	
Опарін Ілля	103
Охримович Алла	14

П	
Парацій Володимир	61
Позднякова Інна	65
Полуйко Назарій	49

С	
Сергієнко Тетяна	106
Скрипник Анатолій	28
Срібна Марія	111
Стецюк Юля	75
Стрикун Микола	113

Ф	
Фартушняк Богдан	115

Х	
Хоменко Павло	34

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

*Московсько-українське мілітарне і світоглядне протистояння:
історія та сучасні виклики*

Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції

Електронне видання